

САНКТ-ПЕТЕРБУРГСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ВЫПУСКНАЯ КВАЛИФИКАЦИОННАЯ РАБОТА
НА СОИСКАНИЕ СТЕПЕНИ БАКАЛАВРА

Болгарские нефинитные глагольные формы
в сопоставлении с русскими

студентки IV курса болгарской группы

Кафедры славянской филологии

Леухиной Т.Н.

Научный руководитель: доц. Шанова Э.К.

Санкт-Петербург

2016

Оглавление

Введение.....	3
Глава 1. Нефинитные глагольные формы в болгарском и русском языках.....	6
1.1. Нефинитные глагольные формы в болгарском языке.....	6
1.1.1. Причастия настоящего времени действительного залога.....	7
1.1.2. Причастия прошедшего времени страдательного залога.....	10
1.1.3. Деепричастия.....	14
1.1.4. Отглагольные существительные.....	20
1.1.5. Причастия настоящего времени страдательного залога.....	21
1.1.6. Причастия аориста на -л-.....	21
1.1.7. Причастия имперфекта на -л-.....	22
1.1.8. Инфинитив.....	22
1.2. Нефинитные глагольные формы в русском языке.....	22
Глава 2. Формы и функции болгарских причастий настоящего времени действительного залога и прошедшего времени страдательного залога в художественном тексте.....	26
2.1. Причастия настоящего времени действительного залога.....	26
2.2. Причастия прошедшего времени страдательного залога.....	28
Глава 3. Русские деепричастия в переводе на болгарский язык.....	31
3.1. Грамматические трансформации при переводе.....	31
3.2. Анализ перевода русских деепричастий на болгарский язык.....	33
Глава 4. Отглагольные существительные в русском и болгарском языках.....	37
4.1. Отглагольные существительные в русском языке.....	37
4.2. Отглагольные существительные в болгарском языке.....	38
4.3. Употребление отглагольных существительных в современном болгарском языке....	46
4.3.1. Болгарские отглагольные существительные в словаре «Обратен речник на българския език».....	46
4.3.2. Отглагольные существительные в болгарском художественном тексте.....	47
Заключение.....	51
Использованная литература.....	53
Источники материала.....	54
Принятые сокращения.....	55
Приложение 1	
Приложение 2	
Приложение 3	
Приложение 4	
Приложение 5	

Введение

Дипломная работа посвящена болгарским нефинитным (неличным) формам глагола и их сопоставлению с русскими с точки зрения их морфологического статуса, семантики и особенностей функционирования. Основное внимание уделяется рассмотрению болгарских причастий действительного залога настоящего времени и страдательного залога прошедшего времени, деепричастий и отглагольных существительных. Из нефинитных болгарских форм в практической части работы не рассматриваются причастия аориста на -л-, причастия имперфекта на -л- как давно и тщательно исследованные и представленные в лингвистической литературе, а также причастия настоящего времени страдательного залога и формы инфинитива как редко употребляемые в современном болгарском языке и требующие специального изучения.

Объектом исследования послужили:

болгарские причастия настоящего времени действительного залога и прошедшего времени страдательного залога, собранные методом сплошной выборки из книги Николая Стоянова «*Работилница за убийства*» (София, 1991);

русские деепричастия, выписанные из романа Бориса Акунина «Ф. М.» (М., 2006), и переводные соответствия, использованные в переводе этого романа на болгарский язык [ruscorp.org.ru];

болгарские отглагольные существительные, отраженные в словаре «Обратен речник на българския език» (составители В.Мурдаров, Т.Александрова и др. София, 2011), а также отглагольные существительные, использованные в книге Тончо Жечева «*Митът за Одисей*» (Жечев Т. Митът за Одисей. София, 2004; [litclub.com])

Актуальность работы определяется тем, что функционирование причастий, деепричастий и отглагольных существительных в современном болгарском языке недостаточно изучено. Не исследовалась частотность употребления болгарских причастий в разных функциях, недостаточно данных о сравнительном функционировании деепричастий и отглагольных существительных в болгарском и русском языках.

Новизна работы состоит в получении новых данных о функционировании в современном болгарском языке причастий действительного залога настоящего времени и страдательного залога прошедшего времени, отглагольных существительных, о способах и приёмах передачи значения русских деепричастий в переводах на болгарский язык.

Цель данной работы – систематизация информации о неличных формах глагола в болгарском языке в сопоставлении с русским языком и анализ употребления данных форм на основе собранного материала.

Для достижения данной цели были поставлены следующие **задачи**:

1) проанализировать и обобщить лингвистические исследования, посвященные нефинитным формам глагола в болгарском и русском языках; 2) систематизировать практический материал, собранный методом сплошной выборки из книги Н.Стоянов. *Работилница за убийства*. София, 1991. 89 с., проанализировать формы и функции причастий настоящего времени действительного залога, определить количественное употребление этих причастий в разных формах и с разными функциями и сопоставить практические наблюдения с основными положениями лингвистической литературы; 3) проанализировать переводные соответствия, использованные в переводе на болгарский язык [guscoroga.ru] для передачи значения русских деепричастий, употребленных в романе Бориса Акунина «Ф. М.» (М., 2006), определить способы перевода русских деепричастий на болгарский язык и сравнить практические наблюдения с данными языковедческих и переводоведческих исследований; 4) соотнести материал по отглагольным существительным, представленный в словаре «Обратен речник на българския език» (сост. В.Мурдаров, Т.Александрова и др. София, 2011) и в книге Т. Жечева «*Митът за Одисей*» (София, 2004) [litclub.com] с трудами, послужившими научно-теоретической базой работы.

Материалом для исследования послужили: 1) употребления болгарских причастий действительного залога настоящего времени и страдательного залога прошедшего времени, собранные методом сплошной выборки из книги Николая Стоянова «*Работилница за убийства*» (София, 1991); 2) болгарские переводные соответствия русским деепричастиям на материале, собранном методом сплошной выборки из Национального корпуса русского языка [guscoroga.ru]: из романа Бориса Акунина «Ф. М.» (М., 2006) и перевода этого романа на болгарский язык, осуществленного Софией Бранц (София, 2007); 3) отглагольные существительные, выписанные методом сплошной выборки из «Обратен речник на българския език» (составители: В.Мурдаров, Т.Александрова и др. София, 2001) и из книги Т.Жечева «*Митът за Одисей*» [litclub.com].

Работа состоит из введения, четырех глав, заключения, списка использованной литературы, списка источников материала, принятых сокращений и приложения.

В Главе 1 рассматриваются работы отечественных и болгарских исследователей, посвященные болгарским и русским нефинитным формам.

Глава 2 посвящена болгарским причастиям. Исследуются формы и функции причастий настоящего времени действительного залога и причастий прошедшего времени страдательного залога на основе собранного практического материала. В Приложении 1 и Приложении 2 представлен исследуемый материал.

Глава 3 посвящена болгарским и русским деепричастиям, освещаются грамматические вопросы перевода, характеризуются способы перевода русских деепричастий на болгарский язык на базе собранного практического материала. В Приложении 3 представлен исследуемый материал.

В Главе 4 исследуются болгарские отглагольные существительные, представленные в Обратен речник на българския език (Сост. Вл.Мурдаров и др. София, 2011) и собранные из книги Т.Жечева «*Митът за Одисей*» [litclub.com]. В Приложении 4 и Приложении 5 представлен исследуемый материал.

В Заключении подводятся итоги.

Глава 1. Нефинитные глагольные формы в болгарском и русском языках

Глагол – часть речи, обозначающая действие и функционирующая в предложении чаще всего в роли сказуемого. В разных языках глаголы обладают разным спектром грамматических категорий. В некоторых языках выделяют глагол и так называемые вербоиды. Глагол (финитный глагол) (лат. *verbum finitum*) – это форма глагола, обладающая полным набором глагольных категорий. В русской грамматике финитные глаголы также называют личными, поскольку только у них есть форма лица. Финитные глаголы, как правило, обладают следующими категориями: [время](#), [число](#), [род](#), [залог](#), [наклонение](#), [лицо](#), [аспект](#) [Маслов, 1981: 188]. Собственно глагол употребляется в роли предиката.

Вербоиды, или нефинитные, неличные, именные, непредикативные формы глагола (лат. *verbum infinitum*) сочетают в себе определенные черты и грамматические категории глагола и свойства других частей речи — существительных, прилагательных или наречий. Выделяют следующие вербоиды: инфинитивы (а также герундий, масдар, сунин), причастия и [деепричастия](#) [ЛЭС, 1990: 104].

Грамматический критерий разграничения нефинитных форм глагола заключается в их неспособности выступать в качестве простого глагольного сказуемого, что является главной синтаксической функцией глагола. Поэтому неличные формы глагола имеют смешанный набор морфологических и синтаксических свойств и в разных языках выделяют разные нефинитные формы глагола (или они отсутствуют вовсе).

Вербоиды играют роль различных членов предложения, они также выступают компонентом составных финитных форм и подобных им конструкций.

Таким образом, **финитность/нефинитность определяется** следующими характеристиками:

- форма глагола употребляется в основном как сказуемое главного предложения / как предикат в подчинённой конструкции;
- форма глагола выражает / не выражает категорию времени, залога, согласовательные категории числа, рода или лица подлежащего [Добрушина, 2010].

1.1. Нефинитные глагольные формы в болгарском языке

В болгарском языке к нефинитным формам относятся: причастие; деепричастие; существительное со значением развертывающегося процесса, или глагольное существительное; инфинитив, употребляемый крайне ограниченно.

Нефинитные формы глагола используются в качестве тех или иных членов предложения, а также в сочетании со вспомогательным глаголом и в составе аналитических финитных форм. Причастие аориста и страдательное причастие выступают в обеих указанных функциях; причастие настоящего времени, деепричастие и глагольное существительное – только вне аналитических форм глагола; причастие имперфекта – только в составе ряда форм пересказывательного и предположительного наклонения, а инфинитив – почти исключительно для образования сложных форм повелительного наклонения [Маслов, 1981: 194].

1.1.1. Причастия настоящего времени действительного залога

Причастия настоящего времени действительного залога имеют формы ед.ч. и мн.ч. В ед.ч. причастия изменяются по родам, присоединяя в ж.р. окончание *-а*, в ср.р. *-о*. В болгарском языке сохранились книжные выражения с окончанием *-е* в ср.р., напр., *бъдеще време* [Андрейчин, 1949: 241-242]. Во мн.ч. присоединяется окончание *-и*.

Причастия настоящего времени действительного залога образуются от глаголов НСВ. От глаголов III спряжения причастия образуются путем присоединения к основе глагола н.вр. суффикса *-иц*, напр.: *гледа-м – гледаиц, гледаица, гледаицо, гледаици; стрелям – стреляиц, стреляица, стреляицо, стреляици*. От глаголов I и II спряжения: а) если ударение в форме н.вр. падает на основу, присоединяется суффикс *-еиц*, напр.: *дрема – дремеиц, дремеица, дремеицо, дремеици; моля – молеиц, молеица, молеицо, молеици*; б) если ударение падает на окончание, присоединяется суффикс *-яиц* (после *ж, ч, ш* суффикс *-аиц*), напр.: *чет-а – четяиц, четяица, четяицо, четяици; лежа – лежаиц, лежаица, лежаицо, лежаици*

При образовании причастия настоящего времени действительного залога от глаголов I и II спряжения, которые имеют ударение на окончании, допускаются формы и с суффиксом *-еиц*, напр.: *чета – четяиц и четеиц, седа – седаиц и седеиц* и др. [Грамматика, 1983: 375]. При образовании причастия настоящего времени действительного залога от глаголов I спр. с основой на *-к*, таких как *влека, пека, сека, тека, тька*, происходит чередование *к//ч* и присоединяется суффикс *-аиц*, напр.: *влека – влекаиц, влекаица, влекаицо, влекаици*. Ударение в причастии сохраняется такое же, как в исходном глаголе: *четА-четЯиц, пИша-пИшеиц* и др.

Причастия настоящего времени действительного залога, образованные от возвратных глаголов, сохраняют возвратную частицу *се*, которая всегда пишется после причастия, напр.: *трудя се – трудещ се, уча се – учещ се, лекувам се – лекуваиц се* и пр. [Стоянов, 1980: 424].

Частица *не* пишется слитно с причастием: *невиждащ, неразбиращ, непроменящ се* [Андрейчин, 1949: 242]. Раздельно частица *не* пишется, если есть противопоставление: *Не знаещите, а незнаещите трябва да се учат* [Стоянов, 1980: 424].

Категории

Причастия обладают, кроме глагольных категорий вида, залога и времени, определенными грамматическими категориями, характерными для имен. Так, причастия изменяются по родам и числам так же, как имена прилагательные (напр., *пишещ, пишеща, пишещо, пишещи*), и образуют некоторые формы (*пишещият* или *пишещия, пишещата* и т.д.) [Маслов, 1981: 195].

Причастия настоящего времени чаще всего наделены семантикой одновременности выражаемого ими признака или обстоятельства действию того предложения, в котором они употреблены, ввиду того что они образуются только в рамках несовершенного вида, напр.: *Майката бди над спящите си деца. Майката хвърли гризлив поглед към спящите си деца*. Однако, как отмечает Ю.С.Маслов, возможны случаи, когда причастие настоящего времени и деепричастие выражают действие или состояние в прошлом, предваряющие «главное» действие, особенно, если есть лексические обозначения предшествования, напр.: *Едно от класическите произведения, чрез които нашият народ познава... господстващите в миналото исторически условия на живота* (П. Зарев) [Маслов, 1981: 283].

Этот же вопрос освещается и другими исследователями: данное причастие обозначает действие, происходящее в момент речи, в силу этого в предложении оно употребляется со сказуемым в настоящем, прошедшем или будущем времени, напр.: *Той стои и поздравява (н.вр.) минаващите граждани. Той влезе и поздравя (пр.вр.) чакащите го граждани. Той ще дойде и ще поздравя (б.вр.) очакващите го граждани* [Стоянов, 1980: 421].

Таким образом, причастие имеет глагольные категории вида (НСВ), залога (действительного) и времени (относительного).

Употребление

Причастие выполняет в предложении роль простого согласованного определения (напр., *спящото момче*) или обособленного согласованного определения: *Машината теглеше леко и плавно, не усецаща товара* [Маслов, 1981: 282].

В редких случаях причастие стоит в функции обстоятельства образа действия, напр.: *Бойците от втора рота ги доизбиваха с пушките си, стреляха с картечниците по отстъпващите вериги и тържествуващо крещяха* [Стоянов, 1980: 423]. В предикативной функции причастия настоящего времени неупотребительны [Маслов, 1981: 282].

Субстантивированные и независимо употребленные причастия могут выполнять роль любого члена предложения, какие свойственны именам существительным, напр.: *С него [своего знаме] той (А. Страшимиров) се хвърляше дори в опасности и минаваше за самонадеян храбрец, за многознаещ, надменен и нетърпящ възражения смелчага* (М. Кремен) [Стоянов, 1980: 424; Граматика, 1983-2: 135].

Ученые обращают внимание на следующие особенности употребления данного причастия: «Употребление причастий настоящего времени накладывает на язык отпечаток некоторой книжности, вследствие чего данным причастиям часто предпочитают придаточные определительные предложения. Эквивалентом причастий являются относительные придаточные предложения, построенные с *който, що, дето*, например, *спящото момче=момчето, което спи* или, просторечное, *момчето, дето спи (що спи)*» [Маслов, 1981: 283]. Напр., вместо *Влакът, пристигащ от Пловдив, ще спре на трети колотов* предпочтительно говорить *Влакът, който пристига от Пловдив, ще спре на трети колотов* [Стоянов, 1980: 424].

Причастий настоящего времени действительного залога нет в народных говорах. В литературный язык они введены под влиянием церковнославянского и русского языков. В современном болгарском разговорном языке из старых форм к употребительным формам относятся *горещ и вонещ*, которые воспринимаются теперь как обычные прилагательные. Первоначально действительные причастия настоящего времени были заимствованы болгарскими в их русском варианте (напр., *желающ, млекопитающе, следующ, убивающ* у Л. Каравелова). Подобные формы причастий, оканчивающиеся на *-ущ, -ающ, -еющ, -иющ, -ующ*, ненормативны для болгарского языка, должно быть: *пишещ* вместо *пишуущ, движещ* вместо *движуущ, желаещ* вместо *желающ, умиращ* вместо *умирающ, владеещ* вместо *владеющ* и т.д. [Стоянов, 1980: 424]. Позднее такие формы были приведены в соответствие с особенностями болгарской фонетики и болгарского спряжения. Однако еще в середине XX в. Л. Андрейчин отмечает употребление таких форм, как *командующ* вместо *командуващ, заведующ* вместо *завеждащ, произходящ* вместо *произхождащ, наблюдающ* или *наблюдаещ* вместо *наблюдаващ, допълняющ* вместо *допълващ* и др. Л. Андрейчин пишет, что такие причастия русского происхождения, как *възходящ, низходящ, настоящ*, вошли в общее употребление и отказываться от них нецелесообразно [Андрейчин, 1949: 241]. Примеры устойчивых словосочетаний с причастиями русского происхождения: *входящ дневник, входящ регистър, входящ трафик; изходящ дневник, изходящ регистър* и др. [Стоянов, 1980: 424].

Развитие причастия настоящего времени действительного залога было зафиксировано в древнеболгарский период, однако позднее данное причастие не

употреблялось. И лишь в эпоху Возрождения (XIX в.) и в первой половине XX в. восстанавливается функционирование данного причастия в болгарском языке. В IX–XII вв. причастие настоящего времени действительного залога было полноценным классом слов и широко употреблялось, о чем свидетельствуют первые болгарские памятники. Оно имело хорошо развитое склонение и выполняло в основном атрибутивную функцию. В среднеболгарский период частотность употребления форм причастия настоящего времени действительного залога идет на спад. В период болгарского Возрождения (XIX в.) данное причастие начинает восстанавливать свои функции в языке, главной причиной этого считается влияние русской и церковнославянской письменности и просвещения. Большую роль играют и переводы с русского языка на болгарский. Так как рассматриваемое причастие в русском языке фреквентно, то переводчик под влиянием оригинала становился непосредственным участником формирования класса действительного причастия настоящего времени в современном болгарском литературном языке [К. Куцаров, 2004: 111-112].

1.1.2. Причастия прошедшего времени страдательного залога

Причастия прошедшего времени страдательного залога образуются от основы аориста с помощью суффиксов *-н-* и *-т-*. Суффикс *-н-* используется при образовании причастий от основ большей части глаголов I и II спряжения (*печен, писан, игран, носен*) и от всех основ III спряжения (*гледан, повтарян*). Суффикс *-т-* используется при образовании причастий: а) от основ глаголов, спрягаемых по образцу *бия* [Маслов, 1981: 230], т.е. «с открытым корневым гласным» [Грамматика, 1983: 381] например, *бит, чут, плют* или *изплют, осъзнат*; б) от основ глаголов с суффиксом *-н-*, напр., *дигнат, боднат, хванат, бръснат*; в) параллельно с суффиксом *-н-* у корневых основ, спрягаемых по образцу *пея*, напр., *пян* и *пят*, чаще *изпян* и *изпят*, *пролян* и *пролят*, *засян* и *засят* [Маслов, 1981: 230]. Суффиксы *-н-* и *-т-* присоединяются к основе аориста (в некоторых случаях с изменением основного суффикса), напр.: *пиша – писа-х, писан, писана, писано, писани*; *обуя – обу-х, обут, обута, обуто, обути*. От глаголов, которые образуют аорист с помощью суффиксов *-о-* и *-и-*, причастия страдательного залога образуются с изменением основного суффикса *-о-* или *-и-* на *-е-*, напр.: *опеко-х – опечен, опечена, опечено, опечени*; *счупи-х – счупен, счупена, счупено, счупени* [Стоянов, 1980: 428–429].

Причастия страдательного залога прошедшего времени, как правило, сохраняют ударение формы настоящего времени (*бръснат, пиСан, Учен, глЕдан*), часть причастий

имеет ударение аористой формы, напр.: *пека, чета* (*пЕчен, чЕтен*); у глагола *видя*, как пишет Ю. С. Маслов, имеются дублетные формы *вИден* и *видЯн* [Маслов, 1981:230].

Отрицательная частица *не* пишется слитно с причастием, напр.: *неписан, неписана, неписано, неписани; непокрыт, непокрыта, непокрыто, непокрыти* (но при противопоставлении *не* пишется отдельно: *не покрити, а открити*) [Стоянов, 1980: 431].

Стоит отметить, что страдательные причастия в болгарском языке образуются как от переходных, так и от непереходных глаголов, возвратных и невозвратных, напр.: при *засмея се* «засмеяться» – *засмян* с активным значением «смеющийся», аналогично при *усмихна се* – *усмихнат*, при *замисля се* – *замислен* (рядом с *замислен* «задуманный» от перех. *замисля*); при *ходя* – *ходено*, при *влизам* – *влизано* [Маслов, 1981: 230].

Если основной суффикс глагола в аористе восходит к Ъ, то формы причастия прошедшего времени страдательного залога ед.ч.исла пишутся и произносятся с *-я* [‘-а-], а во мн.ч. с *-е* в связи с мягкостью слога *-ни* (*-ти*) после основного суффикса [Стоянов, 1980: 431], напр.: (*да*) *възпея* – *възпях* – *възпят, възпята, възпято, възпети*.

Значение

Причастие страдательного залога обозначает состояние предмета или лица, подвергнувшегося воздействию (*гонен от вятъра, изгарян от страст*). Однако, наряду с этим встречаются образованные от возвратных глаголов страдательные причастия, которые имеют значение действительного залога: обозначают состояние лица (или предмета) как следствие действия самого этого субъекта или объекта, напр.: *решен* (от *реша се*) со значением «решившийся, решивший»: ...*човек, решен да се брани до последна крайност.*; *възползуван* (от *възползувам се*) в значении «воспользовавшийся»: *Възползуван от минутния шум, учителят спря, за да си поеме дъх; забравен* (от *забравя се*), обозначающее «забывшийся»: *дъхът му спря, сърцето заби и той забравен изскочи срещу Христина; загледан в една точка* (от *загледам се*) [Маслов, 1981: 265].

Действие, выраженное причастием прошедшего времени страдательного залога, предшествует основному действию по времени: *Учениците върнаха прочетените книги*. Однако причастие, образованное от глагола НСВ, может обозначать действие, протекающее одновременно с моментом речи: *Ние вървахме, брулени немилостиво от насрециния вятър. Ние вървим (ще вървим) напред, окуражавани от досегашните си успехи* [Стоянов, 1980: 430].

Употребление

Причастия прошедшего времени страдательного залога могут выполнять в предложении роль:

- определения: *повреден часовник*;

- обособленного определения: *Смутен и объркан, той не възразяваше. Облаците, разкъсани, се оттеглиха към планините;*
- компонента составного именного сказуемого с глаголами *съм* и *бивам*: *Той биде предаден, и от един поп! Работата бе прекратена временно.* (И. Вазов);
- предикативного определения, поясняющего подлежащее: *Той стоеше смутен и объркан;* или прямое дополнение: *Видях го смутен и объркан; Тя се усети съвсем изоставена, хвърлена, непожелана от никого...* [Маслов, 1981: 265; Стоянов, 1980: 430–431].

Рассмотрим подробнее две последние функции причастия.

Употребление причастий прошедшего времени страдательного залога как именной части составного сказуемого

Компонентами составного именного сказуемого являются глагол и именная часть. Глагол выражает грамматические признаки сказуемого (время, лицо и число), а именная часть обозначает признак, который приписывается подлежащему: *Тази вечер Витоша е тъй загадъчна и нежна* (Х. Смирненский). *Нашата победа ще бъде безкръвна* (Е. Пелин) [Грамматика, 1983-2: 134].

Вспомогательный глагол *съм* служит связкой между подлежащим и предикативной именной частью – предикативом. Глагол *съм* в болгарском языке не опускается в отличие от русского «быть, являться». Составное именное сказуемое может быть образовано и с помощью следующих глаголов: *броя се, виждам се, викам се, излизам, изглеждам, преструвам се* и др. Данные глаголы утратили свое лексическое значение не полностью, а лишь частично [Грамматика, 1983-2: 134-135].

Употребление причастий прошедшего времени страдательного залога в функции предикативного определения (ПО)

В болгарском языке целая группа лексически однозначных глаголов может поясняться ПО, не образуя с ним составное именное сказуемое. Данные глаголы не меняют своего основного смысла и могут употребляться и без ПО, которое в болгарской лингвистике звучит как «сказуемно определение». ПО является компонентом сказуемого и характеризуется двойной синтаксической зависимостью или соотносительностью с подлежащим или дополнением и сказуемым. ПО обозначает признак подлежащего (или дополнения), который становится актуальным в момент действия, выраженного через сказуемое.

ПО при подлежащем

Группа глаголов, которые поясняются ПО и соотносятся с подлежащим, являются непереходными и обыкновенно обозначают состояние, движение или положение, напр.:,

върщам се, изкачвам, излизам, лежа, мълча, оставам, отивам, падам, пристигам, седя, стоя, тръгвам, ходя и др., напр.: *В безредие и безначалие хората вървят уморени и възбудени като пияни* (Л. Стоянов). *Често излизах на върха на могилата. Мечтаех там, бродех уединен* (И. Вазов) [Грамматика, 1983-2: 136].

Стоит отметить, что ПО может стоять не только после непереходных глаголов, но и после полнозначных переходных глаголов, таких как *бродя, вървя, върщам се, служба* и др., напр. ...*бродех уединен* (И. Вазов). ... *хората вървят уморени и възбудени* (Л. Стоянов) [Грамматика, 1983-2: 136].

Широкое употребление ПО после переходных глаголов является важной чертой болгарского синтаксиса. Это объясняется лексическим значением глагола, а также смысловыми и морфологическими характеристиками самого ПО. В качестве ПО функционируют, как правило, некоторые прилагательные (*безгрижен, безмълвен, безучастен*), а также действительные причастия (*ликуващ*) и страдательные причастия, употребленные в качестве прилагательных и обозначающие состояние лица (*изморен, изненадан, свит, усмихнат, ухилен, учуден, ядосан* и др.) [Грамматика, 1983-2: 137-138].

Частный случай представляет собой функционирование страдательного причастия после глагола *имам* в канцелярском или разговорном стиле. Некоторые языковеды рассматривают данное употребление как начало новой сложной глагольной формы, болг. *минало резултативно време*. Во многих отношениях эта форма равнозначна перфекту: *имаме взето решение = взели сме решение, имаме гласувана сума = гласували сме сума*. Страдательное причастие здесь связано с глаголом *имам*, который не утратил своего конкретного значения и в то же время относится к дополнению в качестве его определения [Грамматика, 1983-2: 139].

ПО при дополнении

Поскольку ПО не входит в составное сказуемое, оно является второстепенным членом предложения, который поясняет подлежащее или дополнение, напр., при подлежащем: *Павел дълго лежа на тревата затъпен* (Е. Пелин); при дополнении: *Бай Ганьо не му ги дава...гледа го облечен добре, кой знае колко ще го оскубе* (А. Константинов). ПО при дополнении выполняет такую же синтаксическую функцию, какую выполняет при подлежащем; единственное различие заключается в том, что ПО при подлежащем стоит только после переходных глаголов.

ПО, поясняющее дополнение, раскрывает определенный признак объекта через сказуемое, тогда как ПО при подлежащем раскрывает какой-то признак субъекта через непереходный глагол: *Стоян я гледаше онемял. Стоян я намери онемяла* (в первом случае – ПО к подлежащему, во втором – к дополнению) [Грамматика, 1983-2: 139-140]. К

ПО можно задать вопрос *какъв, чий*, который задается к подлежащему или к дополнению через сказуемое, напр.: *Пристигнахме сломени, вир вода на Костенецката баня* (И. Вазов). Какви пристигнахме?

ПО, стоящее при полнозначном глаголе, связано по смыслу и синтаксически сильнее со сказуемым, чем с подлежащим, поэтому по функции ПО в таком случае приближается к обстоятельству образа действия и часто функционирует наряду с таким обстоятельством, напр.: *Тя отиде дома бързо и развълнувана като младо момиче* (С. Даскалов).

ПО отличается от обстоятельства образа действия грамматическим согласованием с подлежащим или дополнением. ПО может употребляться с союзом *като*, напр.: *Девоичето стоеше като заковано* (И. Вазов). ПО, как правило, не употребляется в членной форме, поскольку оно раскрывает новый признак подлежащего, вводит что-то новое в предложение, напр.: *Главата тегне изнурена* (П. Яворов). ПО к дополнению членуется лишь при определенных собственных именах или прозвищах, напр.: *Прекръстиха ме Пшеничката, защото съм приличала на узрял клас* (Е. Пелин).

ПО, выраженное причастием (а также прилагательным, местоимением) согласуется в числе и роде с подлежащим или дополнением, напр.: *Пак тъй жадувана нощта се върна* (Д. Дебелянов). *Щурците са разцвърчаха ужасени* (Е. Пелин). При учтивых формах имя прилагательное или страдательное причастие в функции ПО употребляется в форме ед.ч. и мн.ч., не всегда согласуясь с подлежащим, напр.: *Вие сте назначен в Търново. Вие сте поискали да бъдете преместен във Варна.*

ПО выражается именем существительным, прилагательным, местоимением, причастием, употребленным в качестве прилагательного, числительного и фразеологического сочетания: *Духът страдае притеснен, / умът блуждае ослепен* (П. Яворов) [Грамматика, 1983-2: 141-143].

1.1.3. Деепричастия

Появление деепричастий в современном болгарском литературном языке приходится на конец XIX в. Столь позднее возникновение болгарских деепричастий объясняется «исторической судьбой болгарского народа, поздно получившего возможность развития богатого литературного языка с более сложным и разнообразным синтаксисом» [Васева, 1965: 127].

На развитие болгарского литературного языка сильно повлиял русский язык, который являлся основным источником пополнения лексической составляющей

болгарского языка новыми словами, потому что ввиду своего сходства с болгарским языком был доступен деятелям болгарского национального Возрождения. Обогатившись от русского языка, болгарский язык при этом не потерял ничего от своего состава и оригинальных черт [Андрейчин, 1977: 127].

Деепричастия этимологически связаны с древнеболгарскими причастиями действительного залога настоящего времени. В большей части современных болгарских говоров деепричастия не употребляются. Они встречаются в ряде юго-восточных, западных и юго-западных говоров; в литературный язык они проникли из юго-западных говоров [Стоянов, 1980: 432]. И. Васева уточняет, что болгарские деепричастия проникли в язык из македонских говоров [Васева, 1961: 224]. Однако среди ученых нет единого мнения о происхождении болгарских деепричастий. Так, Л. Андрейчин считает, что они проникли в литературный язык из западных говоров [Андрейчин, 1977: 89].

Формы

В болгарском языке деепричастия не могут быть образованы от глаголов СВ «в отличие от русского языка» [Митев, 2012: 286], в котором употребляются формы деепричастий от глаголов СВ: *проиграв, наевшись*.

Болгарские деепричастия для глаголов I и III спр. образуются от основы н.вр. глаголов НСВ посредством суффикса *-йки*:

I спряжение

Чета, чете-ш – чете-йки; плета, плете-ш – плете-йки и др.;

II спряжение

Деепричастия для глаголов II спр. образуются также от основы н.вр. глаголов НСВ посредством суффикса *-йки*, но суффикс основы *-и-* заменяется на *-е-*: *ходя, ход-и-ш – ход-е-йки; моля, мол-и-ш – мол-е-йки*;

III спряжение

Вика-м – вика-йки; Гледа-м – гледа-йки и др. [Стоянов, 1980: 432-433].

Деепричастия образуются только от глаголов действительного залога, напр.: *чакайки, ходейки; смеейки се, обличайки се*. Страдательных деепричастий нет, поскольку деепричастие выражает действие субъекта, обозначенного подлежащим, а в страдательных конструкциях подлежащее обозначает по сути не действующее лицо, а объект действия. Деепричастная форма является неизменяемой [Васева, 1961: 224-225].

Отрицательная частица *не* пишется с деепричастиями отдельно, напр.: *не знаейки, не виждайки* и др. Частица *не* пишется слитно только с деепричастиями, образованными от глаголов, не имеющих позитивной формы, напр.: *недоумявам, недочувам, недвиждам* и др. [Стоянов, 1980: 433].

Значение

Деепричастиям в болгарском языке присуще лишь одно временное значение: они обозначают одновременность действию глагола, или, как пишет Ю.С. Маслов, «деепричастия обозначают, как правило, одновременность выражаемого ими признака или обстоятельства действию того предложения, в котором они употреблены», напр.: *Той бавно се катереше, рискувайки всеки миг да се провали в пропастта* [Маслов, 1981: 283].

Но в ряде случаев деепричастие обозначает состояние или действие в прошлом, предваряющие «главное» действие, особенно, если есть лексические обозначения предшествования, напр.: *Съединявайки се двете групи там, щяха да чакат ново нареждане* (К. Величков) [Маслов, 1981: 283]. Деепричастия могут обозначать и следующее за главным действие, но значения предшества и следования не являются грамматическими, а обусловлены контекстом [Васева, 1961: 225].

I. Главное временное значение деепричастия – одновременное действие

Деепричастные, обозначающие действия, которые происходят наряду с действием глагола, имеют два значения.

1) Деепричастия со значением одновременного параллельного действия

Деепричастное действие является добавочным, но при этом довольно самостоятельным, протекающим параллельно действием, напр.: *Птиците, безпокойно летяха в противна посока, цвъртейки плахо* (т.е. *летяха и цвъртяха; летяха, като цвъртяха*) (И. Вазов).

Случаи, когда при одном глаголе употребляются несколько деепричастий, редко встречаются в болгарской художественной литературе. С точки зрения норм болгарского языка, такие случаи употребления деепричастий считаются громоздкими [Васева, 1961: 226-228].

2) Деепричастия, составляющие одно сложное действие вместе с глаголом-сказуемым.

Деепричастное действие воспринимается как второстепенное (не самостоятельное) действие, напр.: *Момичето леко бе извърнало глава встрани и се смееше някому, откривайки равните си бели зъби* (Е. Манов) (т.е. *като се смееше, със смеха си откриваше зъбите*, а не: *смееше се и откриваше зъби*) [Васева, 1961: 226].

Деепричастия с таким значением обычно стоят после глагола-сказуемого и очень редко – перед ним, напр.: *Задавайки няколко въпроси, за да се намери на работа, Джидров пита:...* (Е. Пелин).

II. Контекстно обусловленные темпоральные значения болгарских деепричастий

Значение предшествующего действия

Деепричастие может иметь значение предшествующего второстепенного действия по отношению к сказуемому, выраженному глаголом как НСВ, так и СВ. Значение предшествования всегда подсказывается контекстом или порядком слов (в таких случаях деепричастие всегда стоит перед глаголом-сказуемым), напр.: *Безумство е да мислиш, че отхвърлейки* (=след като отхвърлиш) *веригите на живота, няма да създадеш нови* (Х. Смирненский).

Значение действия, следующего за действием глагола-сказуемого

Значение следования создается только контекстом и всегда поддерживается порядком слов: деепричастия с этим значением всегда стоят после глаголов, к которым относятся: *По поръка на доктора явявах се през ден при него, оставяйки* (ср. *явявах се и оставях*) *на стола му по 10 фиоринта* (И. Вазов).

Употребление

Деепричастия имеют то же управление, что и исходные глаголы, напр.: *гледам я – гледайки я; казвам му – казвайки му* [Васева, 1961: 224].

Деепричастия не употребляются в большей части народных говоров, поэтому частое их использование придает речи книжную стилистическую окраску [Стоянов, 1980: 433]. «Как в болгарском, так и в русском языке деепричастие характерно для современной книжно-литературной речи. В бытовой разговорной речи оно имеет весьма ограниченное употребление» [Митев, 2012: 289].

В разговорном болгарском языке вместо деепричастных конструкций чаще всего используются придаточные предложения. Относительно равнозначны деепричастиям придаточные предложения образа действия или времени, образованные при помощи *като* [Маслов, 1981: 283].

«В болгарском языке, по сравнению с русским языком, деепричастие не получило столь широкого употребления» [Митев, 2012: 291]. Из всех стилей письменной речи деепричастия свойственны больше всего научному стилю. Причиной тому служит тот факт, что авторы научных работ активно используют оригинальную зарубежную, как правило, русскую, литературу и попадают под воздействие русского языка, в котором деепричастия функционируют более активно. Примечательно, что в то время как в русском языке деепричастия наиболее характерны для художественной литературы (встречаются в два раза чаще по сравнению с научными и публицистическими текстами), то в болгарском они употребляется реже в художественной литературе, чаще в публицистике и еще чаще в научных текстах. Хотя это вовсе не подразумевает, что нужно расширять использование деепричастий в болгарском языке [Васева, 1965: 138].

Синтаксическое употребление деепричастий

Двойственная морфологическая природа деепричастий, которые сохраняют как признаки глагола (вид, залог, глагольное управление), так и признаки наречия (неизменяемость, функция обстоятельства), проявляется и в их синтаксическом функционировании. Деепричастия никогда не утрачивают своего основного значения второстепенного, побочного действия, и иногда их можно синтаксически рассматривать как второстепенные сказуемые, но в то же время они играют роль обстоятельства при основном действии и имеют некоторые обстоятельственные оттенки, которые дают основание для отнесения деепричастий к специальному типу обособленных обстоятельств. Деепричастия функционируют как дополнительные сказуемые реже, чем как обособленные обстоятельства [Васева, 1962: 71].

Деепричастия в качестве второстепенных сказуемых

Сам термин «второстепенное сказуемое» говорит о предикативной характеристике деепричастия, но в то же время он отмечает неравноценность предикативности личной формы глагола, так как, деепричастие, у которого отсутствуют глагольные категории времени и лица, выступает в роли дополнительного сказуемого, сохраняющего свою грамматическую подчиненность: *И той сядаше под церовете, слушаше долу шуми Искърът, мислейки, че той пътува отдалеко и е видял много по-големи работи, и се радваше* (И. Вазов).

Деепричастия-дополнительные сказуемые обычно стоят после сказуемого. Данные деепричастия являются важным стилистическим средством, позволяя:

1. избежать нагромождения нескольких сказуемых, напр.: *Понеже не беше видял железница през живота си, въображението му я рисуваше като един чудовищен крилат змей, който пуца пламък из устата си, бучи и реве, фучи с невъобразима сила и бързина из планина, **разгласявайки** силата, славата и напредъка на свободна България* (И. Вазов);

2. создать рельефность фразы при помощи выражения главного и второстепенного действия разными морфологическими средствами, напр.: *А с глава / посвиваха пък трети, век живели, / свят упознали – **шепнейки** изниско: / блазе й...* (П. Славейков);

3. передать слабые, едва уловимые обстоятельственные оттенки, напр.: *Листата безмълвно се ронят / по сухата, жълта трева, / и вихри вечерни се гонят, / **нашепвайки** смътни слова* (Х. Смирненский) [Васева, 1962: 71-72].

Деепричастия в роли обособленных обстоятельств

Несмотря на то, что деепричастия всегда сохраняют свое главное значение дополнительного действия, они чаще всего вступают в различные обстоятельственные отношения с глаголом: через действие, которое они выражают, они могут обозначать образ действия, причину, время, условие, уступку, при которых совершается главное действие, последствия этого действия [Васева, 1962: 73].

1. Деепричастия в роли обособленных обстоятельств образа действия

Данное значение наиболее типично для деепричастий с обстоятельственным значением, напр.: *Отвориш ли (как?) **трепнейки** плика й цветен / И лъхне ли дъх мразовит, / Упит от тъгата на поздрава сетен, / Не гледай тъй блед и убит...* (Х. Смирненский).

Обычно деепричастия находятся в постпозиции относительно сказуемого, которое характеризуют, но могут стоять и перед ним, напр.: ***Надпреварвайки се**, двамата домакени бързо сложиха край огнището ниска софричка със скромна топла закуска* (Д. Талев).

Чаще всего деепричастия в функции обстоятельства образа действия поясняют сказуемые, обозначающие физическое действие, движение или акт говорения, и характеризуют, как кто-то идет, приступает к действию, говорит, отвечает и т.д., напр.: – *Е, сбогом, баби, да видя защо ме вика – заключи бабата и **тръгна**, **подпирайки се** на тоягата* (Л. Стоянов); *Кълна се, че той е вече влюбен – **смеейки се**, каза Вера* (И. Вазов) [Васева, 1962: 75-76].

2. Деепричастия в роли обособленных обстоятельств причины

Обстоятельственное значение причины деепричастия диктуется не только семантикой сказуемого и деепричастия, но и контекстом, напр.: ***Помнейки обещаието й, че тя сама ще му се обади**, Евгени заспиваше и се събуждаше в очакване...* (Д. Ангелов). Деепричастные конструкции с причинным значением обычно стоят после сказуемого, которое они определяют [Васева, 1962: 76-77].

3. Деепричастия в роли обособленных обстоятельств времени

Деепричастные формы с данным обстоятельственным значением характеризуют общее время или момент совершения главного действия через другое действие, которое:

а) развивается параллельно с ним, напр.: ***Приказвайки**, Велко не забелязваше как я разглеждаше от глава до пети* (Д. Талев);

б) предваряет главное действие, напр.: *Безумство е да мислиш, че **отхвърляйки** веригите на живота, няма да създадеш нови* (Х. Смирненский).

Темпоральное значение деепричастия часто усиливается дополнительными обстоятельственными пояснениями времени при сказуемом (*всякога, често, непрестанно,*

дълго), напр.: *Карайки* слугинята да разваля при бакалина левове на каравелчета, тя всякога се замисляше къде ще му излезе края (Х. Смирненский) [Васева, 1962: 78].

4. Деепричастия в роли обособленных обстоятельств условия

Деепричастия с условным значением употребляются относительно редко, чаще всего в научных, научно-критических и общественно-политических текстах, напр.: *Но пак, **сравнявайки** руски и български език по-отблизо, веднага се уверяваме, че тия два езика имат помежду си много повече общи черти, отколкото се мисли обикновено* (Б. Цонев).

5. Деепричастия в роли обособленных обстоятельств уступки

Деепричастия с уступительным значением употребляются редко. Как правило, они образованы от глаголов, обозначающих чувство, восприятие, говорение, и относятся к сказуемому со значением движения, физического действия, говорения и пр. Обычно деепричастная форма приобретает обстоятельственное значение уступки при ее противопоставлении сказуемому или целому предложению, напр.: *Жадувайки* лъчи, *угасваме в тъма* - / *ний бедните деца на майката земя* (Х. Смирненский) (т.е. *макар че жадуваме лъчи, угасваме в тъма*).

6. Деепричастия в роли обособленных обстоятельственных определений

Деепричастия, определяющие подлежащее, стоят сразу после него. Функция определения в данном случае подобна роли обособленной причастной конструкции, но имеет и обстоятельственные оттенки, напр.: *Следобедният влак, **идейки** от София, приближаваше гарата като малка ленива гъсеничка* (Д. Димов) [Васева, 1962: 79].

1.1.4. Отглагольные существительные

Отглагольными существительными в болгарском языке называются существительные, образующиеся от глаголов при помощи суффиксов *-не* и *-ние*, напр., *четене, ходене; писание, страдание*, и обозначающие действия, абстрагированные от их производителей, и состояния без указания на субъекты, которые находятся в этих состояниях [Стоянов, 1980: 433-434]. Подробнее см. **Главу 4**.

1.1.5. Причастия настоящего времени страдательного залога

Причастие настоящего времени страдательного залога в современном болгарском языке формально отсутствует, хотя это причастие функционировало в старославянском языке. Данные причастия использовались довольно часто в эпоху болгарского национального Возрождения – в период строительства болгарского литературного языка.

Формы рассматриваемого причастия образуются от основы н.вр. переходного глагола при помощи форманты *-(е)м*, напр.: *люби-м*, *необходи-м*, *обработка-ем*. В наши дни они функционируют в болгарском языке как имена прилагательные: *любим*, *необходим*, *управляем*. Причастия настоящего времени страдательного залога с характерной для них семантикой обозначать возможность или невозможность совершить определенное действие над предметом проникают в современный болгарский язык в основном из русского языка, напр., *спускаем апарат* [Грамматика, 1983-2: 377-378].

1.1.6. Причастия аориста на -л-

Причастие аориста на *-л* - традиционно является основным видом причастий прошедшего времени действительного залога в болгарском языке.

Формы причастия аориста на *-л* образуются от основы аориста с помощью суффикса *-л-*, напр.: *писа-х* – *писа-л*, *лежа-х* – *лежа-л*, *ходи-х* – *ходи-л*, *търпя-х* – *търпя-л*. Основа некоторых глаголов при образовании причастий меняется, напр.: *чето-х* – *че-л*, *реко-х* – *рекъ-л*.

Причастие аориста на *-л* - обозначает признак действия, совершенного или совершавшегося субъектом действия перед основным действием, выраженным в предложении глаголом. Подобный признак предмета может выражаться непосредственно в момент речи (*Гледам дошлия войник*), до момента речи (*Гледах дошлия войник*) и после момента речи (*Ще гледам дошлия войник*).

Данное причастие может употребляться самостоятельно, в качестве: определения, напр.: *Закъснелите ученици стояха настрана*; субстантивированного причастия (в разных функциях), напр.: *Дошлите се бяха насъбрали пред училището* (Й. Йовков).

Причастие аориста на *-л* - при неавтономном употреблении является частью составной глагольной формы изъявительного, пересказывательного и условного наклонений, напр.: *ходил съм* (перфект), *бях ходил* (плюсквамперфект); *ходил съм бил* (форма перфекта в пересказывательном наклонении); *бих ходил* (условное наклонение) [Грамматика, 1983-2: 378-379].

1.1.7. Причастия имперфекта на -л-

Причастие имперфекта на *-л* - сформировалось в болгарском литературном языке в связи с утверждением пересказывательного наклонения. Формы данного причастия образуются от основы имперфекта с помощью суффикса *-л-*, напр.: *четя-х* – *четя-л*, *пише-х* – *пише-л*, *живее-х* – *живее-л*, *гледа-х* – *гледа-л*.

Причастие имперфекта на -л- обозначает пересказывание с чужих слов каких-либо событий, передачу чужого утверждения [Маслов, 1981: 270]. Самостоятельно (в качестве определения) оно не используется, а употребляется только в глагольных формах пересказывательного наклонения: н.вр. и имперфекта (*носел съм*), в составе отрицательных форм некоторых будущих времен (*нямало да ходя, нямало съм да ходя, нямало да съм ходил*) [Грамматика, 1983-2: 380].

1.1.8. Инфинитив

Утрата инфинитива – характерная черта современного болгарского языка. Сохранившиеся остатки старого инфинитива представляют собой основу старого инфинитива без суффикса *-т и* и употребляются в некоторых составных глагольных сказуемых при глаголах (*не*) *мога*, (*не*) *смея*, напр.: *не мога каза, не смея направи*; при образовании отрицательных повелительных форм с *недей*, напр.: *недей ходи, недейте направи* [Маслов, 1981: 194, 230-231; Грамматика, 1983-2: 385-386]. Остатки инфинитива также могут употребляться для образования форм архаичного будущего времени со вспомогательным глаголом *ща*, напр.: *На гроба ми изникна щат цвеля – това са мойте песни недопети* (Пенчо Славейков). В современном литературном языке данные формы уже не используются [Пашов, 2005: 214].

1.2. Нефинитные глагольные формы в русском языке

Нефинитными формами в русском языке согласно морфологическим признакам принято считать: причастие, деепричастие, инфинитив, а также форму сослагательного наклонения инфинитива.

Категория лица у данных форм отсутствует.

Причастие может играть в предложении роль определения имени существительного. Оно может употребляться самостоятельно, напр.: *Теперь Ёжик с Медвежонком неподвижно сидели под вязом и смотрели на заходящее солнце.* [С. Козлов. *Правда, мы будем всегда?* (1969-1981)]; или образовывать причастный оборот вместе с зависимыми словами, напр.: *Поза цыплёнка, уносимого ястребом*, выражала ужас и глупую покорность. [Ф. Искандер. *Петух* (1962)].

Причастие обладает грамматической категорией рода и числа, которые в полных формах причастий выражаются так же, как у прилагательных (в соответствии с падежными, родовыми и числовыми окончаниями адъективного склонения, согласуясь

при этом с существительными, к которым относятся), а не как у финитных форм глагола [Русская корпусная грамматика].

В русском языке выделяют следующие группы причастий:

1. Действительные причастия настоящего времени, образующиеся путем прибавления суффиксов *-ущ (-ющ)* и *ли -ащ (-ящ)*, напр.: *идущий, дрожащий, вращающийся*.

2. Действительные причастия прошедшего времени, образующиеся путем прибавления суффиксов *-вш* или *-ш*, напр.: *заходивший, влиявший, вращавшийся*.

3. Страдательные причастия настоящего времени, образующиеся путем прибавления суффиксов *-ем (-ом)* или *-им*, напр.: *вращаемый, движимый, несомый*.

4. Страдательные причастия прошедшего времени, образующиеся при помощи суффиксов на *-н* или *-т*, напр.: *изученный, образованный, побитый, занятый* [Русская корпусная грамматика].

Деепричастие – нефинитная форма глагола со значением добавочного действия, подчиненного главному, выраженному в предложении сказуемым или инфинитивом, напр.: *Писал, время от времени заглядывая в книгу* [ЛЭС]. Деепричастные формы получили развитие в языке относительно недавно [Русская корпусная грамматика]. По происхождению деепричастие в русском языке связано с краткими причастиями настоящего и прошедшего времени, которые потеряли категории числа, рода и падежа и формы которых стали неизменяемыми. Характерная черта деепричастий заключается в том, что субъект действия выраженного деепричастием оказывается одинаковым с субъектом основного действия, обозначаемого личной формой глагола или инфинитивом [ЛЭС].

Деепричастная форма образуется от основы [глагола](#) пр.вр. и н.вр. по следующему принципу:

- от основы прошедшего времени – посредством суффиксов *-в/-вши (-ши* при основе на согласный), напр.: **Напившись** чаю и *отдохнувши*, мы поехали дальше (В. Обручев).

- от основы настоящего времени – посредством суффикса *-а (-я)*, напр.: **Войдя** в квартиру, я застал моего приятеля лежащим на диване (М. Булгаков).

Однако деепричастие можно образовать не от каждого глагола [Русская корпусная грамматика].

В целом, деепричастие относится к структуре, «в которой основной предикат является глаголом действия (акциональным), а субъект – одушевленный. Однако

существуют некоторые конструкции и контексты, в которых деепричастие может соотноситься с неодушевленным субъектом» [Русская корпусная грамматика].

Деепричастие, будучи глагольной формой, не утрачивает категории вида и залога. Деепричастия СВ чаще всего обозначают предшествование побочного действия главному, напр.: **Проснувшись**, он встал и умылся; реже одновременность, напр.: Шёл, **опустив** голову; или последующее действие, напр.: Вышел, **хлопнув** дверью. Деепричастия НСВ обозначают одновременность, напр.: **Отвечая** на вопрос, он волновался. Действие, выражаемое деепричастием, в ряде случаев соотносится с основным действием отношениями уступки, напр.: **Обдумав** все последствия своего поступка, он всё же подал заявление об уходе с работы; причины, напр.: **Заболев**, он не мог много работать; и т. д. [ЛЭС].

Деепричастие по некоторым морфологическим и синтаксическим признакам соответствует наречию: деепричастие является неизменяемой формой, относится к сказуемому и выполняет обстоятельственную функцию. Однако в рамках лексического значения деепричастие соотносится с глаголом: деепричастию присуща семантика действия (и другие глагольные значения) и управление в словосочетании, свойственное глаголу. Тем не менее, неизменяемая деепричастная форма может употребляться в качестве наречия. При этом деепричастие теряет свое временное значение и получает семантику статичного признака, напр.: Он читает, *лежа* (деепричастие) на диване. Он читает *лежа* (наречие). Помимо наречий деепричастие может приобретать статус производного предлога, напр.: *Начиная* (деепричастие) рабочий день в 8 утра, *заканчивал его в 8 вечера* – Контрольную работу *писали* все студенты, *начиная* (производный предлог) с первого курса. Деепричастие также функционирует и в качестве вводного слова, напр.: *Собственно говоря*, никто и не собирался уходить [Русская корпусная грамматика].

Инфинитив – это нефинитная форма глагола, которая обозначает действие безотносительно лица, времени и наклонения, напр.: писать, нести [<http://dic.academic.ru>]. В русском языке инфинитив образуется с помощью: *-ть* (если перед ним стоит гласный); напр.: делать, колоть, гнуть; *-ти* (если перед ним стоит согласный); например: пойти, нести, везти. Но, если *-ти* стоит в безударной позиции, то он и сокращается в *-ть*: лезть.

Может входить в состав составного глагольного сказуемого, напр.: рисовал — хочет рисовать; а также употребляться в различных синтаксических функциях [Википедия].

К нефинитным формам глагола относится форма сослагательного наклонения инфинитива, напр.: Поехать бы в Париж. Как правило, она употребляется в предложении независимо [Русская корпусная грамматика].

Выводы

Таким образом, как в болгарском языке, так и в русском существуют нефинитные формы глагола, как правило, не обладающие свойством выражать категории времени, залога, согласовательные категории числа, рода или лица подлежащего, а также функционирующие преимущественно как предикат в подчинённой конструкции. В болгарском языке к нефинитным формам глагола относятся: причастия настоящего времени действительного залога, причастия прошедшего времени страдательного залога, деепричастия, отглагольные существительные, причастия настоящего времени страдательного залога, причастия аориста на *-л-*, причастия имперфекта на *-л-*, инфинитив. В русском языке к ним относят действительные причастия настоящего времени, действительные причастия прошедшего времени, страдательные причастия настоящего времени, деепричастия, инфинитив и форму сослагательного наклонения инфинитива.

Глава 2. Формы и функции болгарских причастий настоящего времени действительного залога и прошедшего времени страдательного залога в художественном тексте

2.1. Причастия настоящего времени действительного залога

Материал для исследования форм и функций болгарских причастий настоящего времени действительного залога был собран методом сплошной выборки из книги: Николай Стоянов. Работилница за убийства. София, 1991. 89 с. (см. Приложение 1).

Всего собрано 101 употребление причастий настоящего времени действительного залога. Из них 72 причастия образованы от глаголов III спряжения, 11 – от глаголов I спряжения и 18 – от глаголов II спряжения. 93 причастия образованы от невозвратных глаголов и 8 – от возвратных глаголов. 95 причастий образованы от глаголов, 6 причастий – от словосочетания с глаголом.

Наблюдения над функциями причастий настоящего времени действительного залога в предложении показали:

I. Причастие настоящего времени действительного залога употребляется в предложении как:

1. согласованное определение

1.1. одиночное

Причастие в превосходной степени

Причастие в постпозиции относительно основного слова

Причастия, образованные от возвратных глаголов

1.2. наряду с другими согласованными определениями, являющимися однородными членами предложения

Причастия, образованные от возвратных глаголов

1.3. с зависимыми от причастия словами:

Причастие, образованное от возвратного глагола

Причастие в сравнительной степени

1.4. наряду с другими согласованными определениями и с зависимыми от причастия словами

1.5. обособленное определение с зависимыми словами

Причастие, образованное от возвратного глагола

2. именная часть составного именного сказуемого

II. Субстантивированное причастие настоящего времени действительного залога употребляется в предложении как:

1. подлежащее

Субстантивированное причастие, ставшее частью сложного слова

2. дополнение

Таким образом, собранный из текста *Стоянов Николай. Работилница за убийства. София, 1991. 89 с.* методом сплошной выборки материал – 101 причастие настоящего времени действительного залога – показал многообразие как форм болгарских причастий настоящего времени действительного залога, так и их места и функций в предложении:

88 причастий настоящего времени действительного залога употреблены в функции согласованного определения:

- одиночных причастий – 38 ,
при этом 1 причастие в превосходной степени,
1 причастие в постпозиции относительно основного слова,
4 причастия образованы от возвратных глаголов;
- причастий, употребленных наряду с другими согласованными определениями, являющимися однородными членами предложения, – 15,
при этом 2 причастия образованы от возвратных глаголов;
- одиночных причастий, которые имеют зависимое слово, – 12,
при этом 1 причастие в сравнительной степени,
1 причастие образовано от возвратного глагола;
- причастий, употребленных наряду с другими согласованными определениями и с зависимыми от определения словами, – 6;
- обособленных определений с зависимыми словами – 17,
при этом 1 причастие образовано от возвратного глагола;
3 причастия – в функции именной части составного именного сказуемого;
10 субстантивированных причастий употреблены в предложении в функции:
- подлежащего – 3,
при этом одно субстантивированное причастие является частью сложного слова;
- дополнения – 7.

2.2. Причастия прошедшего времени страдательного залога

Материал был собран методом сплошной выборки из книги: Николай Стоянов. Работилница за убийства. София, 1991. 89 с. (см. Приложение 2).

Всего собрано 403 употребления причастий прошедшего времени страдательного залога.

84 причастия образованы от глаголов III спряжения, 144 – от глаголов I спряжения и 175 – от глаголов II спряжения.

402 причастия образованы от глаголов, 1 причастие – от словосочетания с глаголом.

398 причастий образованы от невозвратных глаголов, 5 причастий образованы от возвратных глаголов.

Причастия прошедшего времени страдательного залога употребляются в предложении в следующих функциях:

I. Причастие прошедшего времени страдательного залога употребляется в предложении как:

1. согласованное определение

1.1. одиночное

1.2. наряду с другими согласованными определениями, являющимися однородными членами предложения

Причастие, образованное от возвратного глагола

Причастие в превосходной степени

1.3. с зависимыми от причастия словами:

1.4. наряду с другими согласованными определениями и с зависимыми от причастия словами

1.5. обособленное определение с зависимыми словами

2. именная часть составного сказуемого

2.1. составного именного сказуемого

2.2. сложного составного сказуемого смешанного типа

3. предикативное определение

3.1. к подлежащему

Причастия, образованные от возвратных глаголов

3.2. к дополнению

4. в составе устойчивого сочетания

II. Субстантивированное причастие прошедшего времени страдательного залога употребляется в предложении как:

1. подлежащее
2. дополнение

Из 403 причастий, выписанных из текста: Стоянов Николай. Работилница за убийства. София, 1991. 89 с.,

употреблены в предложении в функции согласованного определения 259, из них:

- одиночных причастий – 91,
- причастий, употребленных наряду с другими согласованными определениями, являющимися однородными членами предложения, – 53,

при этом 1 причастие образовано от возвратного глагола,

1 причастие в превосходной степени,

- одиночных причастий, которые имеют зависимое слово, – 32,
- причастий, употребленных наряду с другими согласованными определениями и с зависимыми от определения словами, – 25,

- обособленных определений с зависимыми словами – 58;

употреблены в предложении в функции именной части составного сказуемого 70,

из них употреблены в функции именной части:

- составного именного сказуемого – 66,
- сложного составного сказуемого смешанного типа – 4;

употреблено в предложении в функции предикативного определения 51, из них

употреблено в функции предикативного определения к:

- подлежащему – 47,

при этом 4 причастия образованы от возвратных глаголов,

- дополнению – 4;

употреблены в предложении как устойчивое сочетание 8;

15 субстантивированных причастий, из них употреблены в предложении в функции:

- подлежащего – 5,
- дополнения – 10.

Следует отметить, что в рассматриваемом художественном произведении не употребляются причастия с отклонениями от морфологических норм.

Выводы

В результате анализа употребления причастий действительного залога настоящего времени и страдательного залога прошедшего времени в исследуемом тексте можно сделать следующие выводы:

причастие настоящего времени действительного залога употребляется в предложении в функции: согласованного определения (одиночного; наряду с другими согласованными определениями, являющимися однородными членами предложения; с зависимыми от причастия словами; наряду с другими согласованными определениями и с зависимыми от причастия словами; обособленного определения с зависимыми словами); именной части составного именного сказуемого. Субстантивированное причастие настоящего времени действительного залога употребляется в предложении как подлежащее или дополнение;

причастие прошедшего времени страдательного залога употребляется в предложении в функции: согласованного определения (одиночного; наряду с другими согласованными определениями, являющимися однородными членами предложения; с зависимыми от причастия словами; наряду с другими согласованными определениями и с зависимыми от причастия словами; обособленного определения с зависимыми словами); именной части составного именного сказуемого или сложного составного сказуемого смешанного типа; предикативного определения к подлежащему или к дополнению; устойчивого сочетания. Субстантивированное причастие настоящего времени действительного залога употребляется в предложении как подлежащее или дополнение.

На основе анализа собранного материала были сделаны выводы по количественному употреблению причастий настоящего времени действительного залога и причастий прошедшего времени страдательного залога в болгарском языке.

Глава 3. Русские деепричастия в переводе на болгарский язык

Грамматические формы и конструкции редко совпадают по значению и употреблению в языке оригинала и языке перевода, более типичны случаи грамматических расхождений, что требует при переводе использования переводческих трансформаций. Даже при наличии в языке перевода грамматической формы, соответствующей форме языка оригинала, условия контекста или стилистические языковые особенности могут не подходить для употребления этой формы в переводе. Для русского и болгарского языков такой грамматической формой, имеющейся в грамматической системе обоих языков, является деепричастие. Здесь будут рассмотрены способы передачи русских деепричастий, употребленных в романе Бориса Акунина «Ф. М.» (М., 2006), в переводе на болгарский язык, осуществленном Софией Бранц (София, 2007).

3.1. Грамматические трансформации при переводе

При сравнении иноязычного текста с его переводом на другой язык, выделяются два типа грамматических соответствий: 1. Обычно в обоих текстах используются однотипные формы и конструкции. 2. В других случаях в ПЯ используются грамматические формы или конструкции, формально отличные от таких же в ИЯ, но соотносительные с ними по выполняемым функциям [Васева, 1982: 173].

Грамматический строй одного языка в своей совокупности отличается от грамматического строя другого языка, поэтому использование грамматических трансформаций при переводе – закономерный процесс. При этом необходимо помнить, что главная задача переводчика – передача смысла текста оригинала, а не его грамматической формы [Фёдоров, 1983: 170-171].

Точный перевод грамматических форм текста подлинника часто бывает невозможен, потому что в языках не всегда имеются прямые соответствия. К редким относятся те случаи, когда и в оригинальном тексте, и в переводе совпадает порядок слов и их количество, их грамматические категории и их основные словарные значения. Таким образом, изменения грамматических категорий слова в переводе, небольшие перестановки и добавления в пределах словосочетаний постоянны, типичны при любом переводе [Фёдоров, 1983: 173-175].

Трансформации могут быть полными или частичными. В первом случае структура предложения меняется полностью, во втором – частично. Обычно полная трансформация происходит при замене главных членов предложения, а частичная – при замене

второстепенных членов предложения. При замене членов предложения происходит замена и частей речи. Зачастую две данные замены происходят одновременно [Рецкер, 2010: 82-84]. Грамматическая форма и синтаксическая конструкции неразрывно связаны с лексическим наполнением слова или фразы [Рецкер, 2010: 82], поэтому при грамматических трансформациях необходимо учитывать некоторые факторы:

1. Синтаксическую функцию предложения.
2. Лексическое наполнение предложения.
3. Смысловую структуру предложения.
4. Контекст (окружение) предложения.
5. Экспрессивно-стилистическую функцию предложения [Рецкер, 2010: 84].

Следует отметить, что грамматические несоответствия в системе двух языков и, как следствие, невозможность формально точно отразить текст в переводе постоянно компенсируются при помощи других грамматических или словарных средств [Фёдоров, 1983: 198]. При этом «всегда надо учитывать чрезвычайную специфичность каждого языка, с которого или на который может делаться перевод» [Фёдоров, 1983: 173].

В переводоведении выделяются три основных типа грамматического расхождения между ИЯ и ПЯ: 1. В языке оригинала есть элементы, не имеющие формально-грамматического соответствия в ПЯ (например, наличие артикля и разница между определенным и неопределенным артиклем и др.). 2. В ПЯ есть элементы, которым нет формально-грамматического соответствия в ИЯ, но которые используются в ПЯ, являются характерными для грамматического строя ПЯ (например, форма вида глагола, широко развитая флективная система и др.). 3. В ПЯ есть грамматические элементы, формально соответствующие элементам ИЯ, но при этом отличные по своим смысловым или стилистическим функциям [Фёдоров, 1983: 175-176].

О грамматических различиях между русским и болгарским языками и о связанных с этим трудностях перевода с русского языка на болгарский и с болгарского языка на русский писала И. Васева. Рассматривая расхождения в грамматическом строе этих двух языков, И. Васева останавливается, вслед за А.В. Федоровым, на трех основных типах.

1. Грамматические элементы русского языка, которым нет формально-грамматического соответствия в болгарском языке: а) Наличие падежей в русском языке и их отсутствие в болгарском языке. б) Наличие инфинитива в русском языке и его отсутствие в болгарском языке. в) Наличие деепричастий СВ в русском языке и их отсутствие в болгарском языке. Русским деепричастиям в форме СВ при переводе зачастую соответствуют болгарские причастия прошедшего времени, напр.: Всадник глядел на него прищурясь (А. Толстой). – *Конникът го гледаше примижал* [Васева, 1982: 214]. г) Наличие в русском языке элятива – формы простой превосходной степени, обозначающей предельную степень качества вне сравнения с другими предметами, – и

отсутствие его в болгарском языке, напр.: любопытнейший. д) Наличие увеличительных суффиксов имен прилагательных в русском языке и их отсутствие в болгарском языке, напр., широченный. е) Возможность передачи формы прошедшего времени СВ с помощью частицы «было» в русском языке (напр., *хотел было*) и отсутствие в болгарском языке такой конструкции,

2. Грамматические элементы болгарского языка, которые не имеют формально-грамматического соответствия в русском языке: а) Наличие пересказывательного наклонения в болгарском. б) Разнообразии прошедших времен в болгарском языке и одно прошедшее время в русском языке. в) Наличие артикля в болгарском языке и его отсутствие в русском языке. г) Уменьшительные прилагательные и уменьшительные наречия имеют три степени сравнения в болгарском в то время, как русские уменьшительные прилагательные не имеют сравнительной степени, а уменьшительные наречия не имеют степеней сравнения, напр.: *тъничек, по-тъничек, най-тъничек* – тоненький, самый тоненький; *тихичко, по-тихичко, най-тихичко*; тихонько.

3. В ПЯ есть грамматические элементы, формально соответствующие элементам ИЯ, но отличные от них по функциям. Например, уменьшительно-ласкательные формы существительных, которые в русском языке имеют выполняют больше функций, чем в болгарском: попьем чайку (разговорно-стилистическая функция). Где документики? (подчеркнуто вежливая окраска). Ну, как работка? (тон дружеской фамильярности в устно-бытовой речи).

И. Васева рассматривает четвертый случай: «В ИЯ и ПЯ есть элементы, формально и функционально соответствующие друг другу, но различающиеся по частотности» [Васева, 1982: 151]. Здесь отмечается употребление прежде всего деепричастий, а также причастий, уменьшительных существительных, прилагательных и наречий, личных и притяжательных местоимений. Именно эти части речи и их формы более характерны для русского языка, чем для болгарского языка [Васева, 1982: 151-172].

3.2. Анализ перевода русских деепричастий на болгарский язык

Материал для анализа перевода русских деепричастий на болгарский язык собран из Национального корпуса русского языка. Методом сплошной выборки из романа Бориса Акунина «Ф. М.» (М., 2006), извлечены все употребления русских деепричастий.

В Национальном корпусе русского языка представлен перевод романа Бориса Акунина «Ф. М.» на болгарский язык, осуществленный в 2007 г. Софией Бранц. Из этого перевода извлечены все случаи передачи на болгарский язык русских предложений с деепричастиями (см. **Приложение 3**).

Из романа Б. Акунина «Ф.М.» методом сплошной выборки выписано:
236 деепричастий, из них 143 деепричастия НСВ, 93 деепричастия СВ.

I. Деепричастия НСВ – 143

Переведены на болгарский язык:

1. деепричастием НСВ – 15
2. причастием – 12
 - 2.1. страдательным причастием в функции обстоятельства образа действия – 3
 - 2.2. страдательным причастием в функции предикативного определения – 7
 - 2.3. действительным причастием прошедшего времени (причастием аориста на – Л) в функции предикативного определения – 2
3. личной формой глагола, соответствующей времени глагола, к которому относится действие деепричастия в русском предложении – 40
при этом болгарский глагол, соответствующий деепричастию НСВ русского предложения, употреблен в форме
 - 3.1. н.вр – 1
 - 3.2. аориста – 24
 - 3.3. имперфекта – 13
 - 3.4. перфекта – 1
 - 3.5. плюсквамперфекта – 1
4. русские деепричастия НСВ с отрицанием НЕ переведены на болгарский язык личной формой глагола н.вр. с союзом *без да* – 15
5. русский деепричастный оборот, где деепричастие НСВ переводится на болгарский язык личной формой глагола в форме имперфекта с союзом *като* – 4
6. личной формой глагола в форме имперфекта с союзом *докато* (в то время как) – 4
7. личной формой глагола н.вр. с союзом *как* – 1
8. личной формой глагола н.вр. с союзом *за да* – 1
9. личной формой глагола в форме пересказывательного наклонения с союзом *тъй като* – 1
10. предложно-именным сочетанием – 17
11. русское предложение с деепричастием НСВ переведено на болгарский язык предложением с изменением субъектно – объектных отношений – 1

12. русские предложения с словосочетанием *судя по*, содержащим деепричастную форму от глагола *судить*, на болгарский язык переводятся соответствующими по смыслу словосочетаниями – 17

13. русские деепричастия НСВ переведены на болгарский язык не грамматическими, а лексическими средствами – 10:

13.1. предлогом – 5

13.2. существительным с предлогом – 3

13.3. наречием *още* с предлогом *преди* – 1

13.4. наречием в сравнительной степени *по-гневно* – 1

14. деепричастие НСВ русского предложения не передано при переводе на болгарский язык в связи с целостным преобразованием предложения – 5;

II. деепричастий СВ – 93

Переведены на болгарский язык:

1. причастием – 11

1.1. страдательным причастием в функции предикативного определения – 8

1.2. действительным причастием прошедшего времени (причастием аориста на – Л) в функции предикативного определения – 3

2. личной формой глагола, соответствующей времени глагола, к которому относится действие деепричастия в русском предложении – 57

При этом глагол употреблен:

2.1. в форме н.вр. – 2

2.2. в форме аориста – 50

2.3. в форме имперфекта – 1

2.4. в форме плюсквамперфекта – 2

2.5. в форме пересказывательного аориста – 1

2.6. в форме б.вр. – 1

3. русские деепричастия СВ с отрицанием НЕ переведены на болгарский язык личной формой глагола н.вр. с союзом *без да* – 5

4. русский деепричастный оборот, где деепричастие СВ, переводится на болгарский язык личной формой глагола в форме аориста с союзом *като* – 4

5. личной формой глагола в форме аориста с союзом *след като* (после того как) – 3

6. личной формой глагола с союзом *щом* – 3

6.1. глагол употреблен в форме н.вр. – 1

- 6.2. глагол употреблен в форме аориста – 2
7. предложно-именным сочетанием – 8
8. русское предложение с деепричастием СВ переведено на болгарский язык предложением с изменением субъектно – объектных отношений – 1
9. значение русской деепричастной формы СВ не передано при переводе на болгарский язык, деепричастие при переводе опущено – 1.

Таким образом, из выписанных из романа Б. Акунина «Ф.М.» методом сплошной выборки **236** употреблений русских деепричастий – **143** деепричастия **НСВ**, из них только **15** переведены на болгарский язык деепричастием, и **93** деепричастия **СВ**, ни одно из них не переведено на болгарский язык деепричастием. Русские деепричастия переводятся на болгарский язык: личной формой глагола, причастиями действительного и страдательного залога, используются также описательные способы передачи значения русских деепричастий.

Глава 4. Отглагольные существительные в русском и болгарском языках

4.1. Отглагольные существительные в русском языке

Отглагольное существительное (или deverбалив) в некоторых флективных языках, в том числе в русском, — имя существительное, образованное от глагола, напр., хождение (от ходить), поедание (от поедать).

От основы глагола можно образовать отглагольные имена существительные двух типов: имени действия (лат. *nomen actionis*), напр., сев, преобразование, спасение, и имени действующего лица (лат. *nomen agentis*), напр., сеятель, преобразователь, спасатель [<http://dic.academic.ru>].

Термин «имя действия» подразумевает наличие процессуальности в семантике отглагольного существительного и применим только к части всех отглагольных существительных. В то же время он не предполагает, что существительное должно быть обязательно произведено от глагола [Казаков, 1994: 8]. Имена действия могут быть определены как существительные ср.р. и ж.р. (на -ние, на -ка или представляющие собой чистую основу), которые образованы от глаголов и обозначают действие или состояние, напр., брюзжание [Казаков, 1994: 7]. Отглагольные существительные в русском языке образуются в основном от глаголов НСВ. В русском языке так же, как и в болгарском, имеются видовые пары отглагольных существительных, но их количество сравнительно небольшое, напр., название – называние, понятие – понимание [Гугуланова, 2005: 26].

Имя действия сочетает в себе признаки глагола и существительного, которые оба повлияли и на грамматические свойства имени действия [Казаков, 1994: 3]. Имени действия, как и всякому существительному, присуще грамматическое значение предметности, отражающееся в его морфологических и синтаксических признаках, а именно: грамматические категории рода, числа и падежа, синтаксическая функция в предложении в основном в роли подлежащего и дополнения [Казаков, 1994: 3]. Имена действия не утрачивают полностью значения времени, аспекта и залога, свойственных глаголам, и ввиду этого находятся в особом положении в подклассе отвлеченных существительных [Казаков, 1994: 4]. В книжных стилях самыми употребительными являются отглагольные имена на -ние, -к(а) и бессуффиксные существительные [Казаков, 1994: 8]. Имена на -ние функционировали еще в общеславянском языке, а бессуффиксные имена действия – в древнерусском. Существительные на -ка оформились позднее, в XV—XVII вв. При сопоставлении парных отглагольных существительных на -ние и -ка, напр., замазывание – замазка, подвешивание – подвеска и др., можно сделать вывод о том, что

имена на *-ние* обычно приобретают значение действия, а имена на *-ка* зачастую обозначают конкретный предмет [Казаков, 1994: 9].

4.2. Отглагольные существительные в болгарском языке

Отглагольными существительными в болгарском языке называются существительные, образующиеся от глаголов при помощи суффиксов *-не* и *-ние*, напр., *четене, ходене; писание, страдание*, и обозначающие действия, абстрагированные от их производителей, и состояния без указания на субъекты, которые находятся в этих состояниях [Стоянов, 1980: 433-434].

Имена существительные могут быть образованы от различных глагольных основ с другими суффиксами, напр., *-ба* (*сватба, делба* и др.), *-итба* (*женитба, сеитба* и др.), *-еж* (*летеж, валеж* и др.), *-а* (*заблуда, обява* и др.), но ввиду того, что подобные формы не могут быть образованы от всех глаголов и не имеют парадигматического характера, традиционно болгарская грамматика не относит их к отглагольным существительным. Кроме того, в таких существительных слабо выражена или вообще не выражена глагольность, хотя они и обозначают действия, получившие значение «опредмеченности». Таким образом, отглагольными существительными в болгарском языке считаются только образованные от глаголов при помощи суффиксов *-не* и *-ние* [Уикипедия].

Семантическая дифференциация и нормализация отглагольных существительных – процесс новоболгарского языка конца XIX – начала XX вв. В более современных исследованиях некоторые ученые считают отглагольными существительными только отглагольные существительные на *-не*, так как они имеют регулярный характер и сохраняют значение глагольности, тогда как отглагольные существительные на *-ние* теряют его. Отглагольные существительные на *-ние* являются нефреквентными и непродуктивными по сравнению с существительными на *-не* [Гугуланова, 2005: 27].

Формы

Суффиксы *-не* и *-ние*, с исторической точки зрения представляют собой один и тот же суффикс, но в настоящее время – это различные суффиксы [Андрейчин, 1949: 244]. В современном литературном болгарском языке между двумя основными типами отглагольных существительных установилась семантическая, синтаксическая и стилистическая разница [Грамматика, 1983-2: 383].

Отглагольные существительные на *-не* образуются от основы аориста глаголов НСВ, напр., *пиша – писа-х – писа-не, мажа – мазах – мазане, гледам – гледах – гледане*.

Необходимо отметить особенности образования некоторых существительных на *-не*.

а) У некоторых глаголов I и II спряжений суффикс аориста *-о-, -а-, -и-* или *-я* [‘а] заменяется на *-е-*, напр., *мета – метох – метене, бръсна – бръснах – бръснене, моля – молих – молене, горя – горих – горене*.

б) От некоторых глаголов I спряжения отглагольные существительные образуются от основы н.вр., напр., *живея – живееш – живеене, крия – криеш – криене* [Стоянов, 1980: 434-435].

Суффикс *-ен-* используется при образовании отглагольных существительных от глаголов, образующих страдательное причастие с помощью суффикса *-т-*, напр., *пея (пет) – пеене, бия (бит) – биене*;

а также от глагольных основ с суффиксом *-е-, -а-*, таких как *живея – живеене, вършея – вършеене, играя – играене* [Маслов, 1981: 231].

в) Некоторые отглагольные существительные имеют дублетные формы:

- образованные от глаголов I и II спряжений, основа которых в аористе заканчивается на гласный + *-я [-йа]*, напр., *лаях – лаене/лаяне, стоях – стоене/стояне, мая се – маене/маяне*;

- образованные от некоторых глаголов I спряжения, напр., *дъвча, дъвках – дъвкане/дъвчене, плача, плаках – плакане/плачене* [Стоянов, 1980: 434].

Важно отметить, что в современном болгарском языке отглагольные существительные на *-не* могут быть образованы не только от аористной, но и от имперфектной основы, напр.: *живееш, живееш-ше – живеене, криеш, криеш-ше – криене, лаях, лаеш-ше – лаене, летях, летеш-ше – летеене, носех, носеш-ше – носене, пиеш, пиеш-ше – пиене* и др. Некоторые глаголы могут образовывать отглагольные существительные как от аористной, так и от имперфектной основы, напр., *смуках, смука – смукане и смучех, смучеш-ше – смучене; плаках, плака – плакане и плаче, плачеш-ше – плачене; стригах, стрига – стригане и стрижах, стрижееш-ше – стрижене* [Куцаров, 2007: 126].

Отглагольные существительные на *-не* не имеют категории вида. Они не обладают видовыми формами, и ввиду этого как виртуальные словесные единицы лексической системы, не выражают видовых значений. С другой стороны, при использовании в речи отглагольные существительные на *-не* не совсем нейтральны к виду. Несмотря на то, что отглагольные существительные на *-не* образуются только от глаголов НСВ, они соотносятся с различными видовыми формами глагола в разных контекстах: в одних они выражают действие в его целостности, завершенности и соотносятся с глаголами СВ, а в других выражают нецелостное действие и соотносятся с глаголами НСВ. Нижеприведенные примеры отражают разную видовую соотнесенность отглагольных существительных на *-не* *сглобяване* и *смазване*: 1) *След сглобяване и смазване на*

машината следва нейното изпитване при празен ход. = След като машинатасе сглоби (СВ) и смаже (СВ), следва да бъде изпитана (СВ) при празен ход.

2) *Той внимателно наблюдаваше сглобяването и смазването на колата си. = Той внимателно наблюдаваше как сглобяват (НСВ) и смазват (НСВ) колата му.*

Для разных отглагольных существительных на *-не* контексты, в которых они выражают значение СВ или НСВ, в целом, индивидуальны. Однако, существуют и контексты, в которых большинство отглагольных существительных на *-не* не выражают точного определенного видового значения [Колковска, 1995: 21-22].

Отглагольные существительные на *-ние* образуются от аористной основы глаголов НСВ и СВ, напр., *страдам – страдах – страдание, мълча – мълчах – мълчание, накажа – наказа-х – наказание* [Стоянов, 1980: 437]. При этом более типичным является образование от глаголов СВ [Грамматика, 1983-2: 384].

Следует отметить некоторые особенности отглагольных существительных на *-ние* при образовании их от аористной основы глаголов.

а) При образовании отглагольных существительных от глаголов, основа которых в аористе заканчивается на *-о-*, *-и-* или *-я-* [‘а], данные гласные заменяются на *-е-*, напр., *донеса – донесо-х – донесение, тека – теко-х – течение, мъча – мъчи-х – мъчение, търпя – търпя-х – търпение* и др.

б) При образовании отглагольных существительных от глаголов, основа которых в старославянском языке заканчивалась на *-и-*, а перед этим гласным стоял согласный [д], [т], [ст], на месте [д] появляется *жд*, а на месте [т], [ст] – *щ*, напр., *проходя – прохождение, посветя – посвящение, отмъстя – отмъщение* и др.

в) При образовании отглагольных существительных от глаголов, основа которых в старославянском языке заканчивалась на *-и-*, а перед этим гласным стоял лабиальный согласный [б], [п], [в], [м], в отглагольных существительных после этих согласных появляется *л*, напр., *поздравя – поздравление, изтребя – изтребление, отстъпя – отстъпление, стремя се – стремление* и др.

г) При образовании отглагольных существительных от глаголов, основа которых в старославянском языке заканчивалась на *-и-*, а перед этим гласным стоял согласный [з], [с], [сл], в отглагольных существительных на месте [з] появляется *ж*, на месте [с] – *ш*, а на месте [сл] – *шл* напр., *поразя – поражение, погася – погашение, прося – прошение, помисля – помышление* [Стоянов, 1980: 437-438].

Отглагольные существительные на *-ние* образуются от основы не только аориста, но и имперфекта глаголов НСВ и СВ, напр., *влечах, влече-ше – влечение; сечах, сече-ше –*

сечение; течах, тече-ше – течение; търнях, търне-ше – търнение и др. [Куцаров, 2007: 126]. Можно говорить о том, что формальная связь между существительными на *-ние* и глаголами в форме аориста утеряна, и существует тенденция утверждения основы н.вр. в качестве производной. Имеются и дублетные формы, среди которых предпочтительными остаются те, которые образованы от основы глаголов н.вр, напр.: *ресане – решене* [Гугуланова, 2005: 32].

Отглагольные существительные воспринимают все грамматические особенности, присущие существительному имени в целом. Так, отглагольные существительные на *-не* и *-ние* образуют формы мн.ч. одинаковым образом, путем прибавления окончания *-(и)я*, напр., *допълнение – дополнения, отделение – отделения, разпределение – разпределения; четене – чтения, смятане – смятания, предаване – предавания*. В разговорной речи отглагольные существительные могут образовывать формы мн.ч. с помощью окончания *-та*, напр., *гледане – гледанета, ходене – ходенета*, такие существительные приобретают разговорную окраску [Грамматика, 1983-2: 384]. Стоит отметить определенную специфику в образовании форм мн.ч. существительных на *-не*. Некоторые отглагольные существительные на *-не* имеют форму мн.ч., которая выражает многократное или повторяющееся действие, напр., *трептения, четения*. Но большинство имен существительных на *-не* являются сингулярия тантум [Колковска, 1995: 18]. Примеры существительных на *-не* сингулярия тантум со значением процесса, состояния: *говорене, миене, мислене, разказване* [Митев, 2012: 160].

Ударение у отглагольных существительных на *-не* зависит от типа глаголов, от которых они образованы:

а) в большинстве случаев ударение падает на тот же слог, что и в форме аориста данного глагола, напр., *пéкох - пéчене, игра́х – игра́не, държа́х – държа́не, рису́вах - рису́ване* и др.;

б) у отглагольных существительных, образованных от глаголов I спряжения, которые в форме аориста не имеют корневого гласного звука, типа *пера – прах, дера – драх* и др., ударение падает на последний слог, напр., *бе́ра – брах – бране́, ко́ля – клах – клане́, мра – мрях – мрене́* [Стоянов, 1980: 436].

Ударение у отглагольных существительных на *-ние* всегда падает на гласный звук перед *-ние*, напр., *гонéние, дарéние, желáние* и др. [Стоянов, 1980: 438].

Отрицательная частица *не* пишется слитно с отглагольными существительными, напр., *незачитане, непознаване, непомнене, неумение, несъгласие* [Стоянов, 1980: 440].

Стоит отметить, что частым является случай образования сложных отглагольных существительных с помощью связанной основы *само-, себе-*, напр.: *самовнушение,*

самоуважение, себепризнание. Большинство из них образовано от существительных на *-ние*. Такие сложные существительные имеют и дублетные формы, напр.: *самонаблюдение, наблюдаване, самообвинение, обвиняване* [Гугуланова, 2005: 36].

Значение

Отглагольные существительные обозначают действия, отвлеченные по значению от их производителей, и состояния без указания на субъекты, которые находятся в этих состояниях [Стоянов, 1980: 434]. Ю.С.Маслов именуется данный тип существительных как глагольные существительные процессуального значения [Маслов, 1981: 231]. Отглагольные существительные сочетают в своей семантике и грамматической природе признаки акционности и субстантивности [Колковска, 1995: 21].

Отглагольные существительные на *-не* и *-ние* различаются синтаксически, семантически и стилистически. Формы с суффиксом *-не* продуктивны и характеризуются глагольностью, их можно образовать от любого глагола НСВ, и они являются представительным типом в глагольном спряжении [Грамматика, 1983-2: 383-384]. Кроме того, они называют само по себе действие без референции к субъекту действия и времени его совершения [Куцаров, 2007: 125]. Отглагольные существительные на *-ние* отличаются большей абстрактностью, а на *-не* – большей конкретностью. Отглагольные существительные на *-не* означают признак глагола безотносительно лица, времени, залога и наклонения [Влахова-Руйкова]. Отглагольные существительные на *-ние* обладают наименьшей глагольностью по сравнению с существительными на *-не*, некоторые обозначают не действие, а результат, последствие действия, или какой-либо предмет, явление [Стоянов, 1980: 438; Куцаров, 2007: 126]. Обычно отглагольные существительные на *-ние* функционируют как неотглагольные, «чистые» существительные, напр.: *Упоението му растеше, люлееше го сякаш люлка, и може би под влияние на разговора още преди вечерята, твърде често във въображението му се явяваше една и съща картина* (Й. Йовков) [Грамматика, 1983-2: 385]. В некоторых случаях отглагольные существительные на *-не* и *-ние* имеют практически одинаковое лексическое значение, напр, *гонене – гонение, държане – държание, мъчене – мъчение, съществуване – съществование* и др. [Стоянов, 1980: 438]. В этом случае между существительными можно наблюдать «взаимное проникновение», напр., *повишаване и повышение (на цени), понижаване и понижение (на водно равнище), разпределение и разпределяне (на някакви предмети)* и др. [Грамматика, 1983-2: 385].

Однако обычно они различаются, напр., *допълнение и допълване* (дополнение и дополнение-процесс), *събрание и събиране* (собрание и собирание), *предание и предаване*

(предание и передача); *видение* и *виждане*, *падение* и *падане* [Андрейчин, 1949: 245; [Куцаров, 2007: 125].

Отглагольные существительные на *-не* могут выражать и результат действия, напр., *през време на падането* (во время падения) – значение НСВ, процесс и *след падането* (после падения) – значение СВ, результат [Андрейчин, 1949: 244-245]. Отглагольные существительные на *-не* в форме мн.ч. иногда имеют значение собирательности, напр.: *спестявания*, *натрупвания* [Гугуланова, 2005: 37].

Употребление

Отглагольные существительные на *-ние* были восприняты болгарским литературным языком в основном из русского и церковнославянского языков [Стоянов, 1980: 433]. Отглагольные существительные на *-не* пришли в литературный язык из народной речи [Андрейчин, 1949: 244]. Стоит подчеркнуть, что разграничение отглагольных существительных на *-не* и *-ние* установилось не сразу. Первоначально существительные на *-ние* под влиянием русского языка появились в болгарском языке в значительном количестве и употреблялись писателями и публицистами без четкой дифференциации от народных существительных на *-не*, напр., *убеждение* и *убеждаване*, *намерение* и *намиране*, *продължение* и *продължаване*, которые в настоящее время имеют различное значение. Постепенно просматривается формальное и лексическое разграничение между отглагольными существительными на *-не* и *-ние* [Андрейчин, 1977: 129].

Отглагольные существительные на *-не* употребляются как в народных говорах, так и в литературном языке. Однако частое употребление существительных на *-не* не рекомендуется ввиду того, что речь становится громоздкой и абстрактной. В некоторых случаях отглагольные существительные рекомендуется заменять личными (финитными) формами глагола [Стоянов, 1980: 439]. Тем не менее, отглагольные существительные широко употребляются в литературном языке [Стоянов, 1980: 433].

Поскольку отглагольных существительных на *-ние* нет в болгарской народной речи, рекомендуется использовать другие существительные, образованные от глагольных основ с помощью других суффиксов, характерных для народной речи, напр., *забавление* – *забава*, *употребление* – *употреба*, *стремление* – *стремеж*, *възхищение* – *възхита*, *поучение* – *поука*, *дарение* – *дар*, *наслаждение* – *насада*, *изявление* – *изява*, *направление* – *насока/посока*, *утешение* – *утеха* и др. [Стоянов, 1980: 439-440]. То же относится и к отглагольным существительным на *-не*, которые зачастую заменяют отглагольными существительными с другими суффиксами или личными формами глагола, причем последнее является более предпочтительным, так как облегчает понимание текста, напр.,

После прочтения книгу ставить обратно в шкаф – *След прочитане(то ѝ)/прочит книгата да се връща в шкафа* (возможный вариант) – *След като да бъде прочетена, книгата да се връща в шкафа* (предпочтительный вариант). Другим примером является перевод русского словосочетания «книги для чтения» на болгарский язык, где вероятен вариант «книги за четене», но отдается предпочтение следующему: «книги за прочит» [Котова, Янакиев, 2001, 487-488].

Необходимо учитывать, что некоторые отглагольные существительные на *-ние* стилистически окрашены, напр., *прегрешение* стилистически отличается от *грешка* и *грях*, *поучение* от *поука* и др. [Стоянов, 1980: 439], а также *забавление* – *забава*, *употребление* – *употреба*, *стремление* – *стремеж* и др. [Уикипедия]. Эти имена существительные ввиду своей краткости и благозвучия довольно удобны, поэтому они достаточно широко употребляются в речи [Грамматика, 1983-2: 384].

Оба типа отглагольных существительных употребляются в различных речевых стилях болгарского литературного языка. Ввиду того, что отглагольные существительные на *-ние* не имеют глагольного лица, они хорошо подходят для более абстрактного высказывания, и поэтому они свойственны публицистическим, административным, научным и деловым текстам. Такие существительные употребляются в художественных произведениях, но их чрезмерное использование снижает повествование. В целом можно сказать, что хорошие писатели, публицисты и научные деятели, общественные и культурные работники, обладающие высокой речевой культурой, воздерживаются от их частого употребления. Отглагольным существительным на *-не* и *-ние* оказывается существенная преференция в сфере терминологии, некоторые из них очень активно функционируют в качестве терминов в разнообразных областях знания и производства, напр., *делене* (*деление*), *изваждане*, *събиране*, *умножение* (*умножаване*), *напояване*, *металолее* с *противоналягане*, *стъклопоставяне*, *стъкломиене*, *пясъкоструене* и др. [Грамматика, 1983-2: 385].

Отглагольные существительные с формативом *-тье* (*-тие*), напр., *мытьё*, *литьё*, *шитьё*, пришедшие из русского языка, в болгарском языке практически исчезли, и вместо них используются отглагольные существительные на *-не*, напр., *миене*, *лиене*, *шиене*. То же произошло и с существительными, оканчивающимися на *-йка*, напр., *мойка посуды* – *миене на съдове*; *перепайка* – *препояване*; *стройка* – *строителство*, *строеж*; *перестройка* – *перестройство*, и лишь *постройка* – *постройка* [Котова, Янакиев, 2001, 487-488].

Следует отметить некоторые синтаксические особенности употребления отглагольных существительных на *-не* и *-ние*.

Так, при отглагольных существительных на *-не* может быть использовано прямое беспредложное дополнение, напр., *четене книга*. Существительное *четене* образовано от переходного глагола *чета*, который управляет винительным падежом без предлога. Поэтому отглагольное существительное получает ту же сочетаемость, напр., *пиша писма – писане писма*.

Беспредложные словосочетания используют, чтобы избежать повторения предлога *на*, напр., *увеличаване производството на сярна киселина (увеличаване на производството на сярна киселина)*. Однако беспредложным сочетаниям в других случаях предпочитают сочетания с предлогом *на*, напр., *четене на книги, раздаване на награди*. А в случае, словосочетании отглагольного существительного на *-не*, образованного от переходного глагола и существительного, стоящего за ним, первое имеет определенную форму, предлог *на* необходим, напр., *раздавам книги – раздаване на книги* или *раздаване книги*, но: *раздаването на книги* [Стоянов, 1980: 435-436].

Отглагольные существительные на *-ние* не имеют прямого (беспредложного) дополнения ввиду своей слабой глагольности, напр., *употребявам нещо – употребяване (на) нещо, употребление на нещо* [Стоянов, 1980: 438].

Существуют пары отглагольных существительных, которые образуются от одних и тех же глаголов – иногда различных по виду – и употребляются параллельно, напр., *видение — виждане, владение — владеене, просвещение — просвещаване, учение — учене* и др. [Грамматика, 1983-2: 384].

Свойства болгарского языкового сознания не позволяют нам отнести к одной временной точке законченность (тотализованность) и непрерывность (континуативность) процесса, значения, заключенные в глагольную лексему. Примером данного явления в русском языке могут служить лексемы *владение* (двумя языками) и *овладевание* (двумя языкам), когда же в болгарском перевод будет звучать как *владеене(то) на два езика* и *овладяване(то) на два езика*. Однако в болгарском языке не может быть обнаружено соответствие русскому «овладение», подобного отглагольного существительного нет, то есть по-болгарски нельзя сказать **овладеене* [Котова, Янакиев, 2001, 487].

В болгарском языке для обозначения процессов обычно используют или *не*-субстантивы, или личные формы глаголов. Поэтому русские субстантивы с процессуальным значением переводят этими двумя средствами, несмотря на то, что русский литературный язык располагает большим количеством субстантивизаторов для обозначения процессов по сравнению с болгарским [Котова, Янакиев, 2001, 488].

Для образования болгарских субстантивов, обозначающих результат процесса, широко используются «русские» субстантивизаторы *ение(то), ание(то), яние(то)*, а также

(в)ка(та), ба(та). Наряду с ними употребляются и субстантивизаторы *лост, ност, тост, мост*, которые именно выражают только результаты процессов и очень часто появляются в болгарских публицистических и научных текстах [Котова, Янакиев, 2001, 488].

Болгары с трудом разграничивают в литературной речи *повишаване* и *повишение* (например, *на температурата*) и, теоретически зная, что *повишение* – это русизм, все же чаще говорят *повишение* [Котова, Янакиев, 2001, 488].

4.3. Употребление отглагольных существительных в современном болгарском языке

4.3.1. Болгарские отглагольные существительные в словаре «Обратен речник на българския език»

Из словаря «Обратен речник на българския език» (см. Приложение 4) было извлечено 768 отглагольных существительных, из них: 167 существительных на *-не* и 601 имя существительное на *-ние*. Количественный анализ показал, что существительные на *-ние* являются гораздо более продуктивной группой и употребляются чаще, чем существительные на *-не*. Данная статистика опровергает мнение некоторых исследователей о том, что отглагольные существительные на *-ние* являются менее фреквентными и продуктивными по сравнению с существительными на *-не*.

Отглагольные существительные на *-не* образованы от глаголов НСВ. Некоторые существительные образованы от глаголов в форме аориста, напр., *клане* от *клах*, *спане* от *спях*, *пране* от *прах*, в то время как некоторые образованы от глаголов в форме имперфекта, напр., *дробене* от *дробеше*, *часоброене* от *броеше* (*час*), *мебелостроене* от *строеше* (*мебел*), *розоварене* от *вареше* (*роза*).

Отглагольные существительные на *-ние* образованы от глаголов как СВ, так и НСВ.

Находят подтверждение некоторые особенности образования существительных, отмеченные в теоретической части работы:

а) У отглагольных существительных, образованных от формы аориста на *-о-*, *-и-* или *-я-* [‘а], данные гласные заменяются на *-е-*, напр.: *произведение* (*произведох*), *въведение* (*въведох*), *размножение* (*размножих*), *падение* (*падах*). Число существительных этой группы составляет 286.

б) У отглагольных существительных, образованных от глаголов с основой на *-и-*, перед которым стоит согласный [д], [т], на месте [д] появляется *жд*, а на месте [т] – *ц*,

напр.: *утвърждение* (*утвърдих*), *принуждение* (*принудих*), *превращение* (*превратих*). Количество примеров таких существительных составляет 33.

в) У отглагольных существительных, образованных от глаголов с основой на *-и-*, перед которым стоит лабиальный согласный [б], [п], [в], [м], после этих согласных появляется *л* – так называемый *л-эпентетикум* (добавочный звук), напр.: *оскърбление* (*оскърбих*), *избавление* (*избавих*), *давление* (*давих*), *изкупление* (*изкутих*), *томление* (*томих*). Всего выделено 42 употребления существительных данной группы.

г) У отглагольных существительных, образованных от глаголов с основой на *-и-*, перед которым стоит согласный [з], [с], [сл], на месте [з] появляется *ж*, на месте [с] – *ш*, а на месте [сл] – *шл*, напр.: *преображение* (*преобразих*), *размышление* (*размислих*), *съотношение* (*съотносих*). Число существительных этой группы составляет 18.

Количественный анализ показал, что продуктивным является тип сложных отглагольных существительных (как на *-не*, так и на *-ние*), образованных от глагола и существительного, напр.: *радиопредаване*, *дървоснабдяване*, *лесоопазване*, *солодобиване*; *архивознание*, *месторождение*, *кинопредставление*, *електроотопление*. А именно всего выявлено 211 сложных существительных данного типа, из которых существительных на *-не* – 96, существительных на *-ние* – 115.

Выделена группа отглагольных имен существительных, образованных с помощью связанной основы *само-*, *себе-*, напр.: *самообслужване*, *самоуправление*. Общее число таких существительных составляет 29, из них: существительных на *-не* – 9; существительных на *-ние* – 20.

Анализируя значение собранных существительных, можно сделать вывод о справедливости утверждения исследователей о том, что отглагольные существительные на *-ние* обладают меньшей глагольностью по сравнению с существительными на *-не*. Так, наглядным является сравнение следующих примеров: *топлопредаване*, *разоръжаване*, *здравеопазване*, *самоусъвършенстване*, *сънотълкуване* и *съревнование*, *самообладание*, *указание*, *внимание*, *потвърждение*. Собранные имена существительные подтверждают также положение о том, что отглагольные существительные на *-ние* характеризуются большей абстрактностью, а на *-не* – большей конкретностью, напр.: *наслоение*, *умотворение*, *усамотение*, *отчаяние*, *прегрешение* и *кредитораздаване*, *кожообработване*, *озеленяване*, *снегозадържане*, *кръщение*.

4.3.2. Отглагольные существительные в болгарском художественном тексте

Материал был собран методом сплошной выборки из отрывка книги: Жечев Тончо. Митът за Одисей. София, 2004 [litclub.com], 19809 знаков, т.е. примерно 10 стандартных страниц (см. Приложение 5).

Таким образом, в болгарском художественном тексте на 10 страницах (19809 знаков) употреблены 66 имен существительных на *-не*:

В общей форме	В определенной форме
Бягане (бягах)	
Възприемане (възприемах)	
Въртене (въртех)	
Въртене (въртях)	
Завръщане – 6 (върщах)	Завръщането – 13 (завръщах)
Завъртване (завъртвах)	
Изкривяването (изкривявах)	
Изтребването (изтребвах)	
Отбелязване (отбелязвах)	
Отдалечаване – 2 (отдалечавах)	
Откриване – 2 (откривах)	
Плаване (плавах)	
Преоткриване (преоткривах)	Преоткриването (преоткривах)
Пулсиране (пулсирах)	
Пътуване – 6 (пътувах)	Пътуването – 6 (пътувах)
Сливане (сливах)	
Съществуване (съществувах)	
Търсене (търсих)	
Усещане (усещах)	
	Избиването (избивах)
	Отиването – 2 (отивах)
	Превръщането (превърщах)
	Раждането (раждах)
	Свързването (свързвах)
	Тръгването (тръгвах)
	Умирането (умирах)
Мн.ч.	
Пътувания (пътувах)	

В болгарском художественном тексте на 10 страницах (19809 знаков) употреблены 32 имени существительных на *-ние*:

В общей форме	В определенной форме
Внимание (внимах)	
Движение (движих)	
Избавление (избавих)	
Повторение (повторих)	
Посрамление (посрамах)	
Приключение – 2 (приключех)	
Съединение (съединих)	Съединението (съединих)

Съзнание (съзнах)	Съзнанието (съзнах)
Съмнение (съмнях се)	
Състояние (състоях)	
	Възкресението (възкресих)
	Избавлението (избавих)
	Обозначението (обозначих)
	Превръщането (превръщах)
	Раждането (раждах)
	Свързването (свързвах)
	Сравнението – 2 (сравних)
	Съдържанието – 2 (съдържах)
	Умирането (умирах)
Мн.ч.	Мн.ч.
Желания (желах)	
Изпитания – 2(изпитах)	
Настроения (настроих)	
Описания (описах)	
Осезания (заимствование из руского языка)	
Приключения – 3(приключех)	Приключенията (приключех)
Сравнения (сравних)	
Странствувания (странствувах)	Странствуванията (странствувах)
	Знанията (знах)
	Очертанията (очертаех)
	Пропаданията (пропадах)
	Търсенията (търсих)
	Униженията (унижих)

Всего собрано **98** употреблений отглагольных существительных, из них:

66 существительных на *–не* и

32 существительных на *–ние*,

что подтверждает мнение исследователей о высокой частоте употребления в современном болгарском языке отглагольных существительных, при этом отглагольные существительные на *–не* употребляются чаще, чем отглагольные существительные на *–ние*.

Заключение

В работе были проанализированы и обобщены лингвистические исследования болгарских и русских языковедов, посвященные нефинитным формам глагола болгарского и русского языков, их значению, функционированию в данных языках, были изучены работы болгарских и российских переводоведов, посвященные грамматическим вопросам перевода.

Для исследования употребления нефинитных форм болгарского глагола были выбраны причастия настоящего времени действительного залога, причастия прошедшего времени страдательного залога, деепричастия и отглагольные существительные. Этот выбор обусловлен тем, что болгарские причастия аориста и имперфекта на *-Л (елово причастие)* достаточно исследованы в лингвистике, болгарский инфинитив имеет ограниченное употребление, а причастия настоящего времени страдательного залога функционируют в современном болгарском языке как имена прилагательные, требуют специального исследования, поэтому в данной работе эти нефинитные формы болгарского глагола не рассматриваются.

Собранный материал показал многообразие форм болгарских причастий настоящего времени действительного залога и причастий прошедшего времени страдательного залога и их функций в предложении, что сопоставимо с данными исследований по русскому языку.

Деепричастие в болгарском языке, по мнению исследователей, является редко используемой частью речи, т.к. получило распространение только в конце XIX в. и часто придает определенную стилистическую окраску книжности при конкретном языковом употреблении. Деепричастие присутствует в грамматической системе русского и болгарского языков, но его использование в русском и болгарском языках отличается по частотности - в болгарском языке деепричастия употребляются реже, что показало и наше исследование. Из выписанных из романа Б. Акунина «Ф.М.» методом сплошной выборки 236 употреблений русских деепричастий только 15 переведены на болгарский язык деепричастием. Систематизация остальных вариантов перевода показала, что главным средством перевода деепричастий на болгарский язык является личная форма глагола; в болгарском переводе используются также действительные и страдательные причастия и словосочетания.

Отглагольные существительные присутствуют в грамматической системе русского и болгарского языков, в работе приводятся данные исследований, посвященные сопоставлению отглагольных существительных в болгарском и русском языках. Описаны отглагольные существительные, представленные в словаре «Обратен речник на

българския език» (София, 2001) и выписанные методом сплошной выборки из книги Т.Жечева «*Митът за Одисей*» (София, 2004).

Анализируемый материал показал широкое употребление исследуемых нефинитных глагольных форм в современном болгарском языке. При сопоставлении с русским языком проявили несимметричность деепричастия: из 236 деепричастий, употребленных в русском тексте, только 15 переведены на болгарский язык деепричастием.

Тема болгарских нефинитных форм в сопоставлении с русскими нефинитными формами интересна, требует дальнейшего изучения.

Использованная литература

Андрейчин Л. Грамматика болгарского языка. Москва: Издательство иностранной литературы, 1949.

Андрейчин Л. Из историята на нашето езиково строителство. София: Държавно издателство «Народна просвета», 1977.

Васева И. За субекта на деепричастното действие // Български език. 1962. № 6. С. 537 – 538.

Васева И. За честотата в употребата на деепричастията в съвременния български език // Български език. 1962. № 2. С. 127 – 138.

Васева И. Неправилности при употребата на деепричастията // Български език. 1962. № 5. С. 455 – 456.

Васева И. Синтактична употреба на деепричастията // Български език. 1962. № 1 – 2. С. 71-83.

Васева И. Съотношения по време между деепричастното действие и действието на глагола-сказуемо // Български език. 1961. № 3. С. 224 – 235.

Васева И. Теория и практика на превода. Учебник за студентите II-III курса на руската филология. София: Наука и изкуство, 1982.

Влахова-Руйкова Р. Нелични форми на глагола <http://www.slav.uni-sofia.bg/grammar/morf32.html>.

Влахова-Руйкова Р. Практическа граматика. Български език <http://www.slav.uni-sofia.bg/grammar/morf32.html>.

Википедия <https://ru.wikipedia.org>.

Градинарова А.А. Деепричастный оборот в болгарском языке на фоне русского // Acta Linguistica. 2014. № 1. С. 64 – 95.

Грамматика на съвременния български книжовен език / Гл. ред. С.Стоянов. Т. 2: Морфология. София, 1983.

Гугуланова И. Българските причастия и деепричастия в славянски контекст. София: Университетско издателство «Св.Климент Охридски», 2005.

Добрушина Е.Р. Глагол. 2010 <http://rusgram.ru>.

Казаков В.П. Синтаксис имен действия. Санкт-Петербург: Издательство С.-Петербургского университета, 1994 <https://disk.yandex.ru>.

Козинцева Н.А. Деепричастие // Лингвистический энциклопедический словарь. М. 1990.

Колковска С. Категориална семантика и граматични значения на имената за действия на *-не* // Български език. 1995. № 1-2. С. 18 – 29.

Котова Н, Янакиев М. Грамматика болгарского языка для владеющих русским языком. Москва: Издательство Московского университета, 2001.

Куцаров К. Сущность и развитие действительного причастия настоящего времени в болгарском языке и влияние переводов русской художественной литературы на его вторичное утверждение в партиципальной системе // V Славистические чтения. СПб, 2004.

Куцаров И. Теоретична граматика на българския език: Морфология. Пловдив: Университетско издателство «Паисий Хилендарски», 2007.

Лингвистический энциклопедический словарь. Москва: Советская энциклопедия, 1990.

Маслов Ю.С. Глагол // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. М., 1990.

Маслов Ю.С. Грамматика болгарского языка. Москва: Высшая школа, 1981.

Митев Д. Очерки по сопоставительной грамматике русского и болгарского языков. Морфология. Велико Търново: ИВИС, 2012.

Обратен речник на българския език / Сост. Вл.Мурдаров, Т.Александрова, М.Димитрова, Р.Станчева и др. София, 2011. 486 с.

Пашов П. Българска граматика. Пловдив: Издателска къща «Хермес», 2005.

Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Москва: Р.Валент, 2010.

Русская корпусная грамматика <http://rusgram.ru>

Словарь лингвистических терминов «Академик» <http://dic.academic.ru>

Стоянов С. Грамматика на българския книжовен език. София: Наука и изкуство, 1980.

Уикипедия <https://bg.wikipedia.org>.

Фёдоров А.В. Основы общей теории перевода. М.: Высшая школа, 1983.

Источники материала

Жечев Т. Митът за Одисей [litclub.com].

Национальный корпус русского языка [ruscorpora.ru]. Роман Бориса Акунина «Ф. М.», изданный в 2006 г. и его перевод на болгарский язык, осуществленный в 2007 г. Софией Бранц.

Обратен речник на българския език. Составители: В.Мурдаров, Т.Александрова, М.Димитрова, Р.Станчева, К.Чаралозова, М.Томов, Н.Паскалев, А.Атанасова. Институт за български език «Проф. Л.Андрейчин». София, 2001.

Стоянов Н. Работилница за убийства. София, 1991.

Принятые сокращения

б.вр. – будущее время

ж.р. – женский род

ИЯ – исходный язык

м.р. – мужской род

мн.ч. – множественное число

н.вр. – настоящее время

напр. – например

НСВ – несовершенный вид

П – перфект

Пл – плюсквамперфект

ПО – предикативное определение

пр.вр. – прошедшее время

ПЯ – язык перевода

СВ – совершенный вид

ср.р. – средний род.

Приложение 1.

К Главе 2.

2.1. Причастия настоящего времени действительного залога

Материал для исследования форм и функций болгарских причастий настоящего времени действительного залога был собран методом сплошной выборки из книги: Николай Стоянов. Работилница за убийства. София, 1991. 89 с.

Всего собрано **101** причастие настоящего времени действительного залога.

Из них **72** причастия образованы от глаголов III спряжения, **11** – от глаголов I спряжения и **18** – от глаголов II спряжения.

93 причастия образованы от невозвратных глаголов и **8** – от возвратных глаголов.

95 причастий образованы от глаголов, **6** причастий – от словосочетания с глаголом.

Глаголы, от которых образованы причастия	М.р. общ.ф.	М.р. опр.ф. полн.	М.р. опр.ф. крат.	Ж.р. общ.ф.	Ж.р. опр.ф.	Ср.р. общ.ф.	Ср.р. опр.ф.	Мн.ч. общ.ф.	Мн.ч. опр.ф.	Кол-во употреблений
следвам		следващият-2	следващия-6		следващата-5			следващи	следващите-2	16
подходя	подходящ-2, подходящ		най-подходящия						подходящите	5
горя				гореща-2		горещо-2				4
бавно се развивам								бавноразвиващи се-2		2
зло вещая				зловеща	зловещата					2
нараствам				нарастваща		нарастващо				2
отивам			отиващия-2							2
предстоя					предстоящата		предстоящото			2
разпадам се						разпадащо се		разпадащи се		2
атакувам			атакуващия							1

будя						будещо				1
бягам			бягащия							1
вещая	вещаещ									1
владя							владеещото			1
влудявам	влудяващ									1
вълнувам									вълнуващите	1
гния				гниещата						1
говоря	говорещ									1
господствувам					господствувашката					1

димя						димящо				1
допадам	допадащ									1
дразня	дразнеш									1
дублирам	дублиращ									1
заслужавам	заслужаващ									1
затрогвам				затрогваща						1
зная					знаещата					1
идя	идещ									1
изживявам				изживяваща						1
излеждавам									излежаваци те	1
излъчвам					излъчващата					1
изпитвам								изпитващи		1
настъпвам							настъпващото			1
не желая					нежелаещата					1
не отговарям						неотговарящо				1
не отслабвам						неотслабващо				1

нуждая се								нуждаещис е		1
обитавам						обитаващо				1
опасвам				опасваща						1
оплешивява м						оплешивява що				1
отблъсквам							отблъскващ ото			1
отминавам									отминаващи те	1
отчайвам				отчайваща						1
оформям								оформящи		1
очаквам	очакващ									1
повтарям се									повтарящит е се	1
потискам						потискащо				1
потрисам						потрисащо				1
преговарям									преговарящ ите	1
прелитам	прелитащ									1
преобладава м							преобладава щото			1

прикривам се	прикриващ е									1
присъствувам									присъствувателите	1
присъщам					присъщата					1
приходя								приходящи		1
пулсирам				пулсираща						1
пълзя	пълзящ									1
работя									работещите	1
свързвам				свързваща						1
смекчавам				смекчаваща						1
страдам									страдащите	1
стържа	стържещ									1
съпротивявам се						съпротивяващо се				1
съпътствувам						съпътствуващо				1
съществувам								съществуващи		1
треперя								треперещи		1
угасвам							угасващото			1
умирам						умиращо				1

Функции причастий настоящего времени в предложении

I. Причастия настоящего времени действительного залога употребляются в предложении как:

1. согласованное определение

1.1. одиночное

Причастие как согласованное определение может быть одиночным, т.е. в предложении при существительном употребляется одно согласованное определение.

м.р. общ.ф.

Работеше с красиви и плавни движения и всичко застиваше на мястото си, изпипано с вкус - и покривката, подбрана в **подходящ** цвят, и изобретателно съгнатите салфетки.9

Пътюм Азманов бе заключил още, че околността е **подходящ** декор за престъпление.16

Имаше и друга растителност, **пълзящ** къпинак и някаква непозната, остра като бръснач трева. Вятърът се провираше през нея с тих, **стържещ** звук...17

И което беше още по-важно – знаеше, че те нямат **дублиращ** изход.84

м.р. опр.ф. (с полн.чл.)

А в това време **чаткащият** двигател на трабанта му събуждаше квартала.61

м.р. опр.ф. (с крат.чл.)

На **следващия** ден синът на Партен се яви в посоченото време.

А на **следващия** ден извади от шкафчето английското джобно издание на Дашиел Хамет, зачете вдълбочено.9

В **следващия** миг същото се случи и с него.52

В **следващия** миг заплака: тихо, беззвучно, отчаяно.63

В **следващия** миг у Азманов се събуди рефлексът на преследвача.78

м.р. опр.ф. (с крат.чл.) –в превосходной степени

Няма що – бяха избрали **най-подходящия** момент.83

ж.р. общ.ф.

Азманов надникна през процепа: лъхна го мирис на спарено, на **гниеща** дървения.17

Една жена в бяло му бе поднесла към лицето хладна кърпичка с **упойваща** тинктура.21

В думичката „одрусам” например редом със служебната забележка трябваше да прозира и една **смекчаваща** автоирония.67

И *онзи* вече притичваше от помещение в помещение, навярно обзет вече от **нарастваща** паника.86

ж.р. опр.ф.

Кооперацията им се намираше на **следващата** пресечка, но Азманов настоя да се отбият на пазара.7

Докато дойде редът на **следващата** акция, насочена вече в съвсем друга област.24

Оставаше **следващата** възможност – да потърсят неизвестния сред списъчния състав на онези, които бяха имали временно вземане-даване с дома в Разпопинци...66

Все пак със **следващата** прибежка успя да се добере до срутената стена – оттам лъхаше отвратително на хлад и мухъл.87

Той порови доста подробно в списъците на първата папка, но не откри в нея човек с необичайно име. ... Тогава Азманов разгърна без особена надежда **следващата**.77

Дали защото изрече с остър тон мнението си, или от **зловещата** категоричност на самата дума „смърт”, но след репликата му в кабинета настъпи пауза.68

Ала противно на внушенията, животът на Азманов там бе протекъл сравнително спокойно и в рамките на **господстващата** законност.71

Въпреки че бе изпитал първия смътен пристъп на тревогата за **предстоящата** неприятност още там, в пустата и неуютна чакалня на местната спирка.82

Всеопрощаващата добрина, с която чичото разказваше премеждията си, или дребният му шмекерлък с торбата цимент отзад.7

ср.р.общ.ф.

Наследникът на Стела не приличаше на сродницата си. Беше едър и намръщен човек, с **оплешивяващо** теме и рядка брада.61

Причастие в постпозиции относително основного слова

Имаше нещо **потискащо** в пейзажа, свързан с недалечната промишлена зона.16

ср.р. опр.ф.

Последното нещо, което изплува от пъстрата смесица в **угасващото** съзнание на Азманов, бе един прякор – Миксера...39

Най-вече за атмосферата в дома на починалия, където бяха съжителствували мъчително две напълно противоположни нагласи – безмерната добрина на железничаря и **отблъскващото** сметкаджийство на най-близките му...34

мн.ч. общ.ф.

Разлисти страниците с **треперещи** пръсти и същевременно внимателно провери дългия списък, нанесен с красивия, педантичен почерк на Жорко, и когато намери името на Елжана, леко въздъхна.54

Освен местните жители там работеха и неколцина **приходящи** столичани, но и техните имена си бяха съвсем обикновени.

мн.ч. опр.ф.

От нея ставаше ясно, че като юноша директорът бе участвувал в съпротивителното движение преди войната и по тази причина през **следващите** години беше заемал различни ръководни длъжности в министерства, стопански организации и сдружения.

Между колелетата на отминаващите хладилници се виждаше как леко прескача челата на **следващите** линии и разните други, по-дребни препятствия по пътя си...85

Между колелетата на **отминаващите** хладилници се виждаше как леко прескача челата на следващите линии и разните други, по-дребни препятствия по пътя си...85

Излежаващите присъди пък се пазят като от огън да не нагазят в зоната на по-опасните параграфи.2

Причастия, образованные от возвратных глаголов

мн.ч.общ.ф.

Можеше да припише вината за пропуска си на сутрешната разправа, само че от това разстоянието между дом за **бавноразвиващи се** деца и жп спирката нямаше да стане по-малко.79

И от него всъщност той научи, че в планината над П. има интернат за **бавноразвиващи се** деца; поради неосъзнатата боязън на градчето или просто за краткост го наричаха Заведението.71

Впрочем, продължиха и понататък разсъжденията на Азманов, не живеем ли ние всички в един призрачен свят на **разпадащи се** структури и на експерименти?36

мн.ч. опр.ф.

Червеният цвят придава на написаното по-особен смисъл, откроява в него **повтарящите се** изрази и езиковите навици.35

1.2. наряду с другими согласованными определениями, являющимися однородными членами предложения

м.р. общ.ф.

И после се позадържа в антрето заради приятния, **дразнеш** гъдел на прясно измазани стени и латекс.7

м.р. опр.ф. (с крат.чл.)

При следващия подобен случай той набра собствения си номер чрез централата и чу с ушите си сигнала „заето”.40

ж.р. общ.ф.

Колко ѝ трябва на душата - един слънчев лъч, една малка гореща искрица, въгленче някакво, отърколил се и...50

-Как защо бе, Маринчо - Азманов почувствува същата гореща тръпка в гърлото си, която го бе мъчила и в приемната, - ами това си е в реда на нещата!16

От него се излъчваше някаква зловеща сила; виж, такъв можеше като нищо да ти откъсне главата...76

Няма по-ужасна и отчайваща гледка от срещата с материализираната и събрана на едно място болна човешка същност...71

Изкривени или недоразвити крайници, деформирани черепи, еднооки циклопи, изтеглени устни и оголени розови венци – всичко се сливаше в една безформена, пулсираща човешка плът.72

ср.р. общ.ф.

Нито поле, нито застроена площ, някакъв подстъп към предградията и пояса на фабриките - местности уродливи и сиви, захвърлени между бъркотията на големия град и отчаяното и съпротивяващо се, но умиращо близко село.16

Дали това **горещо** и капризно чувство не бе опарило сега сина им?50

Носеше поднос с **димящо** турско кафе, две чаши студена вода и сладко от зелени смокини.42

Обзет от някакво особено и **нарастващо** злорадство, той реши просто да измъчи докрай началник-гарата.

Беше чувал и легендите за непокорната, екстремална жилка в поведението на жителите му, способни да извършат с еднаква леснина и дълбоко затрогваща постъпка, и някое потрисащо и кърваво отмъщение.71

Продължаваше да тича със същото **неотслабващо** темпо по настланата с чакъл алея.84

Причастия, образованные от возвратных глаголов

ср.р. общ.ф.

Сред околното **разпадащо** се метално царство този факт беше влудяващ.87

Нито поле, нито застроена площ, някакъв подстъп към предградията и пояса на фабриките - местности уродливи и сиви, захвърлени между бъркотията на големия град и отчаяното и съпротивяващо се, но умиращо близко село.16

1.3. с зависимими от причастия словами

м.р. опр.ф. (с полн.чл.)

Едва **следващият** му жест постави нещата на мястото им.68

м.р. опр.ф. (с крат.чл.)

Навярно ненапрасно в замръзналите конвулсии на лицевите мускули специалистите психолози разчитат чувствата, бушували в последните мигове на **отивация** си живот.32

ж.р. общ.ф.

Беше чувал и легендите за непокорната, екстремална жилка в поведението на жителите му, способни да извършат с еднаква леснина и дълбоко **затрогваща** постъпка, и някое потрисащо и кърваво отмъщение.71

ж.р. опр.ф.

Мястото на следователите бе в непосредствена близост до банките на подсъдимите и щом заседанието свърши и присъстващите в залата станаха, Азманов се озова неочаквано лице срещу лице с **излъчващата** откровена омраза физиономия на Професора.

А към края на учението я обзе и **присъщата** на всички пансионери носталгия по отивация си вече колективен живот.37

Всичко в това момиче излъчваше самочувствието на **знаещата** цената си хубавица.54

ср.р. опр.ф.

Онова обаче, което го изнервяше повече от всичко друго през тази мизерна сутрин, бе мисълта за **предстоящото му** посещение в интерната.

Владеещото го допреди миг раздразнение се бе превърнало веднага в тревога от съобщението за жена му.⁴⁹

мн.ч. общ.ф.

Друг въпрос бе доколко те се покриваха с действително съществуващи хора.⁷⁸

мн.ч. опр.ф.

Трябваше все пак да му се отдаде дължимото – овладя се бързо и сведе цялата гама от **вълнуващите го** чувства и реакции до едно не съвсем определено „Дааа!”, след което допълни: - Готов съм да ви служа, инспекторе, стига само да е в компетенциите ми...⁷⁵

Причастие, образозанное от возвратного глагола

м.р. общ.ф.

Откъде могат да бъдат сигурни например, че случайно натъкналият се на играта им идиот не е добре прикриващ с е изнудвач или още по-лошо – подставено лице на милицията.⁸¹

Причастие в сравнительной степени

м.р. общ.ф.

Пребърка джобовете; не намери по-подходящ предмет от връзката с ключове.⁸⁷

1.4. наряду с другими согласованными определениями и с зависимыми от причастия словами

м.р. общ.ф.

След час получи няколко листа, изпълнени с разкривен, **говорещ** за непостоянство на характера почерк.

м.р. опр.ф. (с крат.чл.)

А към края на учението я обзе и присъщата на всички пенсионери носталгия по **отиващия си вече** колективен живот.³⁷

ж.р. опр.ф.

За въпросната „Лека механизация” той отговаряше сравнително отскоро. Фирмата беше последният рубеж, на който се мъчеше да се задържи **нежелаещата** да си отиде доскорошна номенклатура.⁴⁶

ср.р. общ.ф.

Нещо *зряло*, **неотговарящо** на годините се излъчваше от лицето.54

ср.р. опр.ф.

Друг въпрос беше дали Партеновите подозрения са били свързани точно с Боков, както и това дали изобщо е имало в тях нещо повече от личностна реакция срещу **настъпващото вече навсякъде** *човешко* бездушие.44

мн.ч. опр.ф.

Та като потърси **подходящите за подобни случаи** *строги* нотки в гласа си, зададе на онзи и коронния въпрос за алибито му.45

1.5. обособлено определение с зависимими словами

м.р. общ.ф.

Представи си голямата стара къща в центъра на София, просторните ѝ стаи, рамките на прозорците, стъклата, разделени на множество квадрати, сумрачния хлад, **идещ от** съседните калкани.8

Изтощен от напрежението, той закъсня с отваждането на задържания, а лейтенантът от оперативната служба пък, **управляващ ритберга**, не съобрази и закова спирачки току пред самата група.25

– Не мисля, че се разделяме завинаги, ченге! – като че ли му бе казал тогава Радул Филков с глас, **вещаещ** смъртна опасност.

Взе си и той една топла бира и седна на най-отдалечената маса, сякаш бе пътник, **очакващ** влака си.41

Ангел-пазителката на Балсамов изглеждаше на не повече от двайсет и пет. Малко едричка, но с добре закръглени форми и с умерено предизвикателно облекло... С други думи, беше от типа, **допадащ** най-много на застаряващите, но иначе прагматични ръководители-самци.46

Колкото до другия вариант, то в Разпопинци имаше само един обект, **заслужаващ** вниманието на следствието – заведението за деца със забавено развитие.

Потискаше и унилият цвят на утрото, както и пейзажът, **прелитащ** зад прозорците на вагона.70

ж.р. общ.ф.

За какво наистина трябваше да ги подкупва тази по своему нещастна жена, **изживяваща** според разбиранията си драмата на нейния свят?60

Още по-странно бе, че освен неговите стъпки по пътеката, **свързваща** предполагаемото място на нападението и брега, не бяха открити други следи със същата почвена консистенция.13

Освен металната площадка, **опасваща останките** от ръждясалото туловище на стария котел, в халето имаше още и множество серпантини от тръби, коридори, подвижни стълби, подковани с едри метални нитове, скари и всевъзможни други боклуци.85

ср.р. общ.ф.

Но трябваше да почувствува още и истеричното непрежение, **съпътстващо** всяка граница, неразборията на изгубените по време на войните родови връзки.71

Позабавиха се повече от час на пазара, но въпреки това се сблъскаха пред асансьора с младото семейство, **обитаващо апартамент**а под тях.7

Моторите от същия клас и марка, известни на КАТ, бяха проверени най-тщателно, ала не се откри нищо, **будещо подозрение**.22

мн.ч. общ.ф.

Държеше ги в една зазидана в стената касетка с надпис "Рашеев в сие" и в моменти на душевна щедрост, **следващи** обикновено след неколкодневен изнурителен запой в кварталната кръчма, подаряваше чифт обици или някое дребно сапфирено пръстенче на Весна.60

На чашка общуват хора, **изпитващи** взаимно вътрешно благоразположение.62

Всички остъклени части, дотолкова, доколкото се бяха запазили здрави, бяха от стария фабричен тип, с метални винкели, **оформящи** – подобно на решетка – десетки малки квадрати.86

Причастие, образозанное от возвратного глагола

мн.ч. общ.ф.

Историята впрочем нямаше нищо общо с кокошкарските опити на разни хашлаци и разглезени синчета, **нуждаещи се от превоз** до крайградските заведения.24

2. именна часть составного именного сказуемого

м.р. общ.ф.

Сред околното разпадащо се метално царство този факт беше **влюдяващ**.87

ср.р. общ.ф.

Личеше, че долу е **горещо**, докато тук падаше хладната сянка от сградата на втория корпус.13

ср.р. опр.ф.

И Азманов се запита - кое в крайна сметка бе истинското или поне преобладаващото у този човек?

II. Субстантивированное причастие настоящего времени действительного залога употребяется в предложении как:

1. подлежащее

м.р. опр.ф. (с полн.чл.)

По добър столичен обичай **следващият** се забавя точно тази сутрин и точно толкова, колкото да закъснееш.⁶

мн.ч. опр.ф.

Мястото на следователите бе в непосредствена близост до банките на подсъдимите и щом заседанието свърши и **присъстващите** в залата станаха, Азманов се озова неочаквано лице срещу лице с излъчващата откровенна омраза физиономия на Професора.

Субстантивированное причастие, ставшее частью сложного слова

м.р. общ.ф.

Веднъж например по време на визитация, докато **завеждащ-клиниката** и красивата лекарка на стаята преглеждаха температурния лист и досието му, двамата някак изненадващо заговориха на английски.⁹

2. дополнение

мн.ч. опр.ф. крат.

Баща му се отгласна от сградата, втурна се с едрия си разкрач подир **бягащия**.²⁹

В неочакваните нападения предимството е на страната на **атакуващия**.⁸⁷

ж.р. опр.ф.

Тогава Азманов разгърна без особена надежда **следващата**.⁷⁷

мн.ч. опр.ф.

Азманов например си мислеше, че е научил от професията си ако не всичко, то поне много за човешката низост, а ето че болницата му бе открила и други, още по-страшни страни на екзистенциалната бездна - истината за безумния егоизъм на **страдащите**.⁸

Всичко в аперитива показваше стремежа на **работещите** тук да изравнят стандарта му до този на по-представителните столични кръчми.¹⁹

Милиционерът се свлече по стеблото, ала в последния момент, изглежда, разпозна сред **чакащите** баща му и ревна: „Дръж го, Павле, дръж тази гад, верицата й!”²⁹

Брадацият дори натърти на думата "вашият", сякаш за да покаже, че между него и хора от чергата на **преговарящите** няма, а и не може да има никакви пътища за сближение.⁶¹

Приложение 2.

К Главе 2.

2.2. Причастия прошедшего времени страдательного залога

Материал для исследования форм и функций болгарских причастий прошедшего времени страдательного залога был собран методом сплошной выборки из книги: Николай Стоянов. Работилница за убийства. София, 1991. 89 с.

Всего собрано **403** причастия прошедшего времени страдательного залога.

84 причастия образованы от глаголов III спряжения, **144** – от глаголов I спряжения и **175** – от глаголов II спряжения.

398 причастий образованы от невозвратных глаголов и **5** – от возвратных глаголов.

402 причастия образованы от глаголов, **1** причастие – от словосочетания с глаголом.

Глаголы, от которых образованы причастия	М.р. общ.ф.	М.р. опр.ф. полн.	М.р. опр.ф. крат.	Ж.р. общ.ф.	Ж.р. опр.ф.	Ср.р. общ.ф.	Ср.р. опр.ф.	Мн.ч. общ.ф.	Мн.ч. опр.ф.	Кол -во упо тре бле ний
позная	познат		познатия-2	позната-2		познато	познатото	познати-2	познатите	10
не позная	непознат-4		непознатия	непозната-2					непознатите	8
скрия		скритият		скрита-3	скритата	скрито	скритото	скрити		8
изпълня	изпълнен-3							изпълнени- 2		5
обзема	обзет-5									5
взема						взето-3		взети		4
извърша					извършенат а	извършено	извършенот о	извършени		4
заключа				заключена-2				заключени- 2		4
изненадам	изненадан-2							изненадани- 2		4
намеря	намерен				намерената	намерено			намерените	4
не очаквам	неочакван			неочаквана				неочаквани	неочакванит е	4
свържа	свързан					свързано-2		свързани		4
заема						заето		заети-2		3

затворя				затворена-2			затвореното			3
изпипам				изпипана		изпипано		изпипани		3
кажа						казано-3				3
обидя	обиден			обидена		обидено				3
объркам	объркан-2					объркано				3
осъдя	осъден-3									3
открива							откритото	открити-2		3
отпусна	отпуснат-2						отпуснатото			3
правя	правен							правени-2		3
регистрирам	регистриран							регистриран и	регистриран ите	3
скръстя								скръстени-3		3
създам				създадена			създаденото		създадените	3
установя			установения			установено			установенит е	3
водя	воден			водена						2
въоръжа	въоръжен-2									2
доченя								дочени-2		2
забавя						забавено		забавени		2
завърша	завършен			завършена						2
зазидя	зазидан			зазидана						2

	-2									
не похватя	непохватен				непохватнат а					2
обляя	облян-2									2
обуя						обуто		обути		2
отделя				отделена				отделени		2
отсека	отсечен							отсечени		2
пека	печен			печена						2
погледна						погледнато- 2				2
подредя								подредени-2		2
покривя				покрита				покриви		2
полирам					полираната- 2					2
породя						породено-2				2
посоча					посочената		посоченото			2
потисна	потиснат-2									2
преградя	преграден				преградната					2
примеся						примесено- 2				2
променя	променен					променено				2

въздържа	въздържан									1
възпяля	възпялен									1
вържа								вързани		1
гарнирам				гарнирана						1
гримирам						гримирано				1
демонстрирам							демонстрираното			1
деформирам се								деформиран и		1
докарам								докарани		1
документирам						документирано				1
дръпна								дръпнати		1
заблатя					заблатената					1
забравя					забравената					1
забързам					забързаната					1
заваря						заварено				1
заведя								заведени		1
завещам					завещаната					1
загрижа	загрижен									1
загубя						загубено				1

задия							задименото			1
задушя	задушен									1
закова								заковани		1
закръгля								закръглени		1
закупя				закупена						1
заловя									заловените	1
залостя				залостена						1
замая	замаян									1
замисля	замислен									1
заснея					заснетата					1
застеля						застлано				1
застроя				застроена						1
затаявам				затаявана						1
захабя						захабено				1
избродирам					избродиран ата					1
изградя				изградена						1
изгубя									изгубените	1
издам						издадено				1
изкривя								изкривени		1

излющя								излющени		1
измажа								измазани		1
изметна				изметната						1
измисля						измислено				1
изморя	изморен									1
измъкна					измъкнатата					1
измъча					измъчената					1
изнервя	изнервен									1
изнеса									изнесените	1
използвам								използувани		1
изтегля								изтеглени		1
изгърбуша					изгърбушен ата					1
именувам	именуван									1
импрегнира м								импрегнира ни		1
инсценирам				инсцениран а						1
кодирам								кодирани		1
конспектира м					конспектира ната					1

натъпча				натъпкана						1
нахлупя	нахлупен									1
национализ ирам					национализ ираната					1
нащърбя							нащърбенот о			1
не бръсна									небръснатит е	1
недоразвия								недоразвити		1
не измажа							неизмазанот о			1
не обмисля				необмислен а						1
не преклоня	непреклоне н									1
не прекъсна	непрекъснат									1
не разбира				неразбрана						1
не угледя	неугледен									1
не цинтирам						нециментир ано				1
обезвъзмезд я								обезвъзмезд ени		1
обезпокоя			обезпокоен ия							1

облекча				облекчена						1
облицовам				облицована						1
обърна				обърната						1
овещества	овеществен									1
оголя								оголени		1
озлобя	озлобен									1
окача				окачена						1
омачкам								омачкани		1
опечаля									опечалнени те	1
определя						определено				1
осветя	осветен									1
осея				осеяна						1
остъкля								остъклени		1
отбележа								отбелязани		1
отбера						отбрано				1
отдалеча				отдалечена						1
отправля	отправен									1
отровя				отровена						1
отрудя				отрудена						1

отрупам						отрупано				1
отчая се	отчаян									1
отчуждя се								отчуждени		1
ощетя	ощетен									1
паркирам	паркиран									1
победя						победено				1
погълна				погълната						1
подаря						подарено				1
подбера				подбрана						1
подведя	подведен									1
поддържа								поддържани		1
подковам								подковани		1
подмятам	подмятан									1
подпетя								подпетени		1
подпиша								подписани		1
подпомогна	подпомогна т									1
подрежа								подрязани		1
подставя						подставено				1
подстрижа				подстригана						1

подчертам				подчертана						1
поема									поемните	1
позабравя								позабравени		1
поизлющя								поизлющен и		1
попрегърбя се						попрегърбе но				1
постигна				постигната						1
построя	построен									1
пратя	пратен									1
предам				предадена						1
предизвикам				предизвика на						1
пренаселя					пренаселена та					1
пренасоча	пренасочен									1
призова	призован									1
прикача					прикачената					1
прикривам						прикривано				1
прикривя						прикрито				1
пришия								пришити		1

разредя						разредено				1
разсъхна					разсъхната					1
разтворя								разтворени		1
разтревожа	разтревоже н									1
реабилитира м	реабилитир ан									1
рекламирам								рекламиран и		1
сбъркам								сбъркани		1
сглобя					сглобената					1
скова									скованите	1
сложа	сложен									1
спася	спасен									1
специализир ам				специализи рана						1
спретна						спретнато				1
среша				сресана						1
събера				събрана						1
съблека				съблечена						1
събудя						събудено				1

съгна									съгнатите	1
тегля								теглени		1
търся			търсения							1
убия	убит									1
удавя			удадения							1
унищожа								унищожени		1
уплаша								уплашени		1
усмихна				усмихната						1
устремя се				устремена						1
утъпча							утъпканото			1
дълбоко мисля									дълбокомис лените	1

Функции причастия прошедшего времени страдательного залога в предложении

I. Причастия прошедшего времени страдательного залога употребляются в предложении как:

1. согласованное определение

1.1. одиночное

Причастие как согласованное определение может быть одиночным, т.е. в предложении при существительном употребляется одно согласованное определение.

м.р. общ.ф.

Вратите й зееха разтворени, а шофьорът, **набит** мъж със здрави ръце, използваше престоя, за да почисти купето.5

За първи път попадеше като че ли и на **убит** железничар...16

Най-напред от градинката на черквата „Свети Никола” изтича **непознат** мъж.

Като видя **непознат** човек, момъкът се смути, червенина заля страните му.56

Първото предположение отпадна скоро – в околните села не се откри **регистриран** човек с име или прякор, близък до търсения.

Да се извинява на един **завършен** мръсник, на подлец, който плачеше за белезници.70

Воден от някакви свои мотиви, Хараламби Зашев набра пак номера и наблюдението на Азманов се потвърди.75

м.р. опр.ф. (с полн.чл.)

От друга страна, продължаваше да разсъждава Азманов, внезапно **нападнатият** човек оказва по инстинкт някакъв опит за съпротива.

Ниски, едноетажни постройките с градинки отпред и прясно боядисани дървени огради; **напеченият** паваж на уличната настилка, зелените и подрязани в овална форма глави на акациите...
27

-Какво пък... Важното е да оправите оценката, нали? - Азманов постави ръка върху рамото на момчето. **Скритият** смисъл на този жест можеше да се изрази и така: "Ех, Валери, Валери, наивно мило момче..."56

За жалост **счупеният** прозорец не помогна много на Азманов, тъй като в същия момент на коловоза, отвъд редицата с товарните вагони, навлезе бавно маневрена бригада.

м.р. опр.ф. (с крат.чл.)

Партеновата вдовица прибра парите от хляба в една найлонова кесия, мушна я в поовехтяла пазарска чанта и без да залкочва магазина, поведе Азманов по **познатия** път.30

А го терзаеше и чувството за вина: той, той бе причина за **проваления** живот на детето.38

Скоро ще бъдете призован по **установения** ред.48

Първото предположение отпадна скоро – в околните села не се откри регистриран човек с име или прякор, близък до **търсения**.

С работата се е заел едър човек или поне някой прекалено силен екземпляр, ако се съдеше по **нанесения** удар.81

ж.р. общ.ф.

Нито поле, нито **застроена** площ, някакъв подстъп към предградията и пояса на фабриките - местности уродливи и сиви, захвърлени между бъркотията на големия град и отчаяното и съпротивяващо се, но умиращо близко село.16

-А, по туй време клиентелата е вече там! - отвърна кварталният и преди да поеме **протегната** ръка на гости, избърса своята о панталона.19

Затискаше **разкъсана** артерия; едно по-силно сътресение при транспортирането или вдигане е могло...22

В същия момент стопанката се върна с бутилка плодова и чиния с набързо нарязани чушки от **печена** туршия.30

Иначе, за пред околните, той си бе избрал една **позната** роля.

Лицето на Янакиев се изкриви от **неочаквана** гримаса, сякаш въпросът, отправен към него, бе предизвикал силен пристъп на главобол.67

Счетоводителят се различаваше коренно от типа служители с неговата професия. Беше среден на ръст, добре сложен, нормално жизнен млад мъж, с **подчертана** склонност към спортното облекло.74

За жалост счупеният прозорец не помогна много на Азманов, тъй като в същия момент на коловоза, отвъд редицата с товарните вагони, навлезе бавно **маневрена** бригада.

После го заля **непозната** отмала.87

ж.р. опр.ф.

-Ей, ама ги тряскаш едни! – Шефът постави дланите си на **полираната** повърхност.67

Миг по-късно няколкото канцеларски папки с надпис „дело” лежаха вече на **полираната** масичка, подредени по години и тримесечия.77

Не знаеше, а и не можеше да знае, че точно оттам продължава дълъг, слабо осветен коридор, на който се излизаше направо и през **срутената** стена в дъното на помещението.87

Все пак със следващата прибежка успя да се добере до **срутената** стена – оттам лъхаше отвратително на хлад и мухъл.87

Азманов запрати сандвича си в близкото кошче, понечи да се отдръпне и точно в този момент откъм **скритата** част на улицата се разнесоха женски писъци.13

Едната пътека извиваше към брега, другата, по-малката - към съблекалнята; третата - към **полуразрушената** стоянка за водни колела.17

Отправи се към **заблатената** местност, обзет от съзнанието за важността на мисията си.18

Улова обаче те криеха сигурно в камъша - не върви да умирисваш на риба **напарфюмираната** обстановка...20

Забързаната фигура на неговото малко момче вече крачеше с чанта под мишница по **неосветената** улица, а иззад ъгъла изскачаше мотоциклетът-чудовище.21

В онези години баща му работеше в **национализираната** фабрика за книжен амбалаж на братя Чичиклиевци.28

-Много хора ли дойдоха? – попита Азманов повече за да заглади впечатлението от **непохватната** си реакция.30

По техниката и избелялата едрозърнеста хартия личеше, че са правени отдавна. Две-три овековечаваха моменти от брачния ритуал, но **заснетата** девойка с булчинска рокля върху тях трудно можеше да се идентифицира с едрата, вероятно прехвърлила вече петдесетте домакин.

Живота му запази чистата случайност – **развързаната** връзка на дясната му обувка.

Разхвърляните завивки и **изгърбушената** пружина на някогашното им канапе допълваха картината на автозаточението.59

Когато излагаше фактите по този начин, Азманов оправдаваше и алчността, и убийствения труд на онези двамата отвъд **преградната** стена, и парите им - натрупани от билките, гъбите и всевъзможните сбъркани треволяци...62

Така в отдела им се появи най-странният материал, който бяха виждали някога в практиката си: подробен именен списък и **конспектираната** легенда за всеки един от античните богове.65

И от него всъщност той научи, че в планината над П. има интернат за бавноразвиващи се деца; поради **неосъзнатата** боязън на градчето или просто за краткост го наричаха Заведението.71

Уви, казваше си още Азманов, законите боравят само с **видимата** страна на човешкото битие, но са отчайващо безпомощни пред неговата скрита същност...73

-Ще се разберем някак си! – успокои го Азманов и малко по-късно направо нахълта в **посочената** канцелария.74

По стар навик Азманов се вторачи в шайбата, за да отгатне коя е **навъртяната** цифра.75

Хараламби Зашев седна с трогателна готовност зад **разбитата** „Марица”, ловко намести лист върху валяка.

ср.р. общ.ф.

Към дванайсет Азманов привърши с прочита на материалите и остави папката в касата без никакво **установено** мнение.13

Макар че погледнато от друга страна, днешната среща не бе **загубено** време за Азманов.35

Навсякъде щеше да срещне физиономии от постоянната клиентела: проститутки, наркомани, ченчаджии, крадци и сводници – наспорил господ **отбрано** общество.36

Ама **заварено** положение, нали?43

Колкото до другия вариант, то в Разпопинци имаше само един обект, заслужаващ вниманието на следствието – заведението за деца със **забавено** развитие.66

Откъде могат да бъдат сигурни например, че случайно натъкналият се на играта им идиот не е добре прикриващ се изнудвач или още по-лошо – **подставено** лице на милицията.81

ср.р. опр.ф.

Работата се оказва трудна - **отпуснатото** тяло тежеше, - но Оцелелия не се отказваше.8

После подложи лице на ветреца, изкатерил се чак тук, на петнайсетия етаж, проследи с поглед мацнатите като с четка облаци по небето и **нащърбеното** слънце, което потъваше между тях.10

Азманов отбеляза факта с **утъпканото** пространство зад заведението, благодари на свидетелите и изпрати помощника си да ги върне.19

След подобни удари професионалистите потъват надълбоко, търпеливо изкачват паниката да отшуми, да се стопи **създаденото** напрежение у гражданството и злобата у следствените органи. Докато дойде редът на следващата акция, насочена вече в съвсем друга област.24

След щателно оглеждане на местността намериха после и едно капаче от халогален фар с рекламен надпис на фирмата «Ритберг», което пък помогна на специалистите да възстановят и външния вид на превозното средство, пренесло **краденото** купе до водоема.

На следващия ден синът на Партен се яви в **посоченото** време.

На прожекцията влязоха заедно с Виолета, после Азманов я придружи и до вкъщи и там, в сянката на **неизмазаното** стълбище, момичето го целуна.51

Повече от ясно беше, че беглецът се стремеше към **откритото** пространство.

Защото, докато се измъкваше през **разбитото** стъкло, някъде зад гърба му писна милиционерска свирка.84

Стъпките изведнъж станаха повече, задумкаха в **затвореното** пространство.88

мн.ч. общ.ф.

Ала и Азманов не стоеше със **скръстени** ръце.

Не остана със **скръстени** ръце и Азманов.51

Повече от сигурно бе, че ония двамата, окопитили се след посещението му, не стояха със **скръстени** ръце.79

Носеше **дочени** панталони и риза на цветни карета с **навити** ръкави.18

Онзи стоеше насреща с **дочени** панталони, обути на босо подпетени сандали и разпуснат жълт потник, поклащайки в ръцете си лимонадено шише.62

При огледа не се съобщаваше за **открити** риболовни принадлежности.12

Азманов приключи разговора, обзет, както се казва, от **смесени** чувства.15

Историята впрочем нямаше нищо общо с кокошкарските опити на разни хашлаци и **разглезени** синчета, нуждаещи се от превоз до крайградските заведения.

Пивниците с **поизлющени** фирми, както и преди, заемаха ъглите.

Прекалено нелогична му се стори и мебелировката на някогашния царски вагон: гарнитура от кожа с гербове, фикус, огромно бюро с корони и шкаф в същия стил, в който имаше **подредени** флагчета и грамоти от различен калибър.

И сред нея Алексей Балсамов стоеше някак изненадан, със **свалени** очила и втренчени в една точка дребни очички.48

Изкривени или недоразвити крайници, **деформирани** черепи, еднооки циклопи, **изтеглени** устни и **оголени** розови венци – всичко се сливаше в една безформена, пулсираща човешка плът.72

Бе в състояние да обиколи с **вързани** очи всичките помещения.84

Те винаги са приличали на игра, която има своите **неписани** правила и предварително известни и на двете страни граници.23

мн.ч. опр.ф.

Районът, за който отговаряше, беше малък, на пръсти можеха да се изброят **разпасаните** хашлаци, регистрираните за побой и рецидивистите - ала старшината дължеше да даде справка, както си му е редът, с трите имена и прочие.19

Другият случай пък засягаше **установените** взаимоотношения на престъпния свят в криминалните служби.

Изпечените престъпници хранят едно особено чувство на уважение към силния противник.23

И малко преди критичната точка на етюда с автокрана Професора призна в присъствието на **поемните** лица участието си в кражбата.25

Стовари ритника си в нечия от **небръснатите** муцуни пред себе си.51

Разхвърляните завивки и изтърбушената пружина на някогашното им канапе допълваха картината на автозаточението.59

Като по-свободна можеше да се приеме хипотезата, че между **намерените** пари и картата е съществувала някаква взаимовръзка.

Събирането бе един от **неписаните** закони на службата и помежду си личният състав го наричаше литургията.66

Като се почнеше от почерпката с цигара, и се стигнеше до **дълбокомислените** размишления за същността на живота, които имаха за цел да „приспят” жертвата преди екзекуцията.67

-Кое какво е, ще каже след малко Главния! – С внезапна припряност шефът събра в папка **разпилените** листа, подреди ги по важност, като за доклад.69

В **неочакваните** нападения предимството е на страната на атакуващия.87

1.2. с другими согласованными определениями – однородными членами

м.р. общ.ф.

След час получи няколко листа, изпълнени с **разкритвен**, говорещ за непостоянство на характера почерк.33

Единственият признак за живот бе едва доловимият, **потиснат старчески** плач, който от време на време долиташе откъм стаята й.60

Онзи стоеше насреща с дочени панталони, обути на босо подпетени сандали и **разпуснат жълт** потник, поклащайки в ръцете си лимонадено шише.62

Нисичък, **възпълен** и енергичен за възрастта си човек, между шестдесетте и седемдесетте, с плешиво, изпечено от слънцето теме и очила с дебели рамки.

Последиците от този **непохватен** опит за напиване личаха и в тоалетната.59

Затова Азманов се бе изненадал истински, когато една сутрин по телефона се обади **непознат женски** глас, който с тревожна настойчивост поиска помощ за заведението.

Животът на този рядък екземпляр е представлявал един **непрекъснат** низ от обиди и нравствени страдания.80

Помисли си още и това, че през целия негов **объркан** и **напрегнат** живот му се случваше за първи път да изпитва такова блаженство.88

Стоя, колкото стоя при вдовицата и четирите сирачета, докато един ден пред къщата спря джип и някакъв едър мъж с посребряла коса и униформа му съобщи с тих, **загрижен** глас, че са дошли, за да го отведат в пансион за сираци на революцията...29

Изглежда, все още се надяваше на някакъв **неочакван** обрат.78

м.р. опр.ф. (с полн.чл.)

Попречило му бе проклетото подчинение, **неосъзнатият** и дълго натрупван спект пред институцията.70

м.р. опр.ф. (с крат.чл.)

Но чувството бе твърде различно от **познатия** биологически страх.82

ж.р. общ.ф.

В това допълнение имаше някаква **скрита** тенденция, само че Азманов не можа да схване веднага същината й.55

Уви, казваше си още Азманов, законите боравят само с видимата страна на човешкото битие, но са отчайващо безпомощни пред неговата **скрита** същност...73

А в документите не се съобщаваше никъде следи от боричкане, за **разкъсана** или **съблечена** част от облеклото на удавника.12

Вероятно и складовете край реката не бяха разрушени, тъй като във въздуха се носеше тръпчива **смесена** миризма – на сух боров материал, на тютюн и още нещо, което не можеше да се назове точно...

Пусна Жоро Бонбона под наблюдение с идеята да изчопли чрез него повече информация по въпроса, ала работодателят на Бонбона се измъкна от наблюдението, качи опасния свидетел на таксито си и при една инсценирана катастрофа над Драгалевци се освободи завинаги от него.25

Но можеше също така да извърши и някоя необмислена постъпка.35

Дали това горещо и капризно чувство не бе опарило сега сина им? Дали не е преминало през бариерите на неговата изстрадала и обидена душа?50

Имаше и друга растителност, пълзящ къпинак и някаква непозната, остра като бръснач трева.17

Да се чудиш откъде идваше тая дипломатичност и деликатност у това ломско селянче, шесто дете на една отрудена и неграмотна вдовица...11

ж.р. опр.ф.

В единия ѝ край, обърната с дъното нагоре, доживяваше последните си дни стара, **разсъхната** лодка.17

След седмица дебнене трудоваците го спипаха в **неосветената** и пуста поради късния час градинка на княжевското трамвайно колело.

Но нима Азманов можеше да сравнява своята някогашна житейска устойчивост с **измъчената** и беззащитна душа на сина си?53

ср.р. общ.ф.

Бе неприятен на вид младеж, с дълга мръсна коса и **захабено** джинсово облекло.

Веднъж след поредното подарено пръстенче той сметне за подкуп...60

На всичкото отгоре и сърцето му, неговото проклето **раздрънкано** сърце започваше като че ли да прави пак номерата си.64

ср.р. опр.ф.

В съзнанието му се мярваше ту някой облян от светлина ъгъл, ту **разграденото**, **нециментирано** стълбище на някогашната им къща, което водеше към тавана.28

Азманов пое слушалката и щом я долепи до ухото си, чу за втори път през последните няколко тревожни години **познатото** мъжко гръдно дишане.39

И в първия момент не можа да повярва дори: Виолета разнасяше бири из **задименото** и шумно помещение.52

мн.ч. общ.ф.

Прави или насядали по **излющени** дървени пейки, на терасата стояха десетина малки уродливи същества, облечени в еднакви дочени престилки с мастиления печат на „Социални грижи” върху джобчетата...

Ето че сега пейзажът извика у Азманов **познати** и близки усещания.

Брадясал и грозен, с **омачкани** и **раздърпани** дрехи и нахлупен над очите каскет.28

Нещо повече, словото на чуждия блуден син, което държеше в ръцете си, събуждаше у Азманов и някои позабравени тревоги от неговия личен живот.36

Ала имаше и нещо по-страшно – от неговите разкрячени грозни редове не се долавяше и капчица тъга по загиналия човек.35

Госпожицата насреща сигурно пазеше свои скрити резерви, точно от нея обаче той нямаше да поиска - за нищо на света...55

Върху плота обаче не се виждаха **разместени** или **използувани** съдове, от което следваше, че момчето не се е хранило тук.

Ето такива едни мрачни и **неочаквани** мисли вълнуваха Азманов, докато влакът го носеше към Разпопинци.70

Изкривени или **недоразвити** крайници, деформирани черепи, еднооки циклопи, изтеглени устни и оголени розови венци – всичко се сливаше в една безформена, пулсираща човешка плът.72

Пътя му към западната част на района обаче препречваше една композиция от **открити товарни** платформи.84

На всичкото отгоре той се чувствуваше и изтощен, а му действуваше отвратително и полепналият сякаш по стените тежък дъх на мазут и на **импрегнирани дървени** траверси.85

Всички остъклени части, дотолкова, доколкото се бяха запазили здрави, бяха от стария фабричен тип, с метални винкели, оформящи – подобно на решетка – десетки малки квадрати.

Не се ли приближаваше с тези забавени плавни движения всъщност баща му?88

Онзи стоеше насреща с дочени панталони, обути на босо **подпетени** сандали и разпуснат жълт потник, поклащайки в ръцете си лимонадено шише.62

Когато излагаше фактите по този начин, Азманов оправдаваше и алчността, и убийствения труд на онези двамата отвъд преградната стена, и парите им - натрупани от билките, гъбите и всевъзможните сбъркани треволяци...62

Причастия, образованные от возвратных глаголов

мн.ч. общ.ф.

Отстрани прелетяха на няколко пъти и мизерните перончета на две-три малки спирки със застиналите самотни и **отчуждени** пътници върху тях.

Причастие в превосходной степени

мн.ч. опр.ф.

И то от онези - **най-обърканите** и мътни години.59

1.3. с зависимыми от причастия словами

м.р. общ.ф.

Към девет позвъни оперативният дежурен и с **накъсан от притеснение** глас събщи за произшествието.21

В съзнанието му се мярваше ту някой **облян от светлина** ъгъл, ту разграденото, нециментирано стълбище на някогашната им къща, което водеше към тавана.28

Брадясал и грозен, с омачкани и раздърпани дрехи и **нахлупен над очите** каскет.28

м.р. опр.ф. (с крат.чл.)

После прекоси стаята пред **малко обезпокоения** поглед на домакинята и хлопна вратата, изпълнен с облекчение...

ж.р. общ.ф.

Това беше **солидно изпипана** работа, с майсторски почерк – петдесет автомобила от раз и всичките изчезнали като вдън земя.24

Зад стола на младоженката стоеше слабичък мъж с широк, не по мярка костюм и **сресана на път** коса...

Амалгамената повърхност показваше жълтеникава кожа, **набола прошарена** брада и мрежа от бръчици покрай устните...39

За непротивене на съдбата ли говореше този израз, или за особен вид спокойствие и **горчиво постигната** проникателност?32

ж.р. опр.ф.

Трето - **извършената на място** медицинска експертиза съобщаваше за рана в тилната област на починалия, резултат на силен удар с тъп предмет.12

Той слезе от трамвая и някак неусетно се озова в годините, когато баща му бе все още жив и когато двамата живееха не много далеч от «Осоговска», в **пренаселената от обитатели** къща на тяхната сродница Елисавета.27

На масичката върху **ръчно избродираната** покривка – рекламен пепелник на фирмата „Марлборо“ .30

Прикачената от една му **страна** дрезина показваше че работният кабинет на Кольо Боков можеше да се премества – при какви ситуации ставаше това, на Азманов му бе трудно да проумее.

Преди години Азманов бе имал подобен случай **в така наречената** „Хамалска афера“.77

Макар че това не бяха цифри, а парични знаци – **завещаната ни от финикийците** магия, която от памтивека заменяше реалното с неговия белег.77

Продължаваше да тича със същото неотслабващо темпо по **настланата с чакъл** алея.84

Беше му добре и тук, в **забравената от всички** съборетина на Инженерната.88

ср.р. общ.ф.

Жестът му, пък и цялото поведение на началник-гарата издаваше едно трудно прикривано напрежение.

Когато след час той все пак влезе при Алексей Балсамов, видя насреща си един нисък мъж, с леко издадено напред коремче, черни очила и остра бяла коса.46

Виолета бе хубаво, развито не за възрастта си момиче, с леко дръпнати очи; косата си носеше високо подстригана.51

Трябваше все пак да му се отдаде дължимото – овладя се бързо и сведе цялата гама от вълнуващите го чувства и реакции до едно не съвсем определено „Дааа!”, след което допълни: - Готов съм да ви услужа, инспекторе, стига само да е в компетенциите ми...75

ср.р. опр.ф.

По някои детайли от признанията на Жоро Бонбона определи вероятното укритие на захвърленото някога купе.25

Не можа да отвърне на усмивката ѝ, ала дълбоко в себе си, във все още вцепененото си същество усети сладостна, живителна тръпка.50

Нещо потайно и сърдито се излъчваше от лицето му; допълваше го и открито демонстрираното недружелюбие към Азманов.61

мн.ч. общ.ф.

И после се позадържа в антрето заради приятния, дразнещ гъдел на прясно измазани стени и латекс.7

В същия момент стопанката се върна с бутилка плодова и чиния с набързо нарязани чушки от печена туршия.30

Виолета бе хубаво, развито не за възрастта си момиче, с леко дръпнати очи; косата си носеше високо подстригана.51

Ангел-пазителката на Балсамов изглеждаше на не повече от двацет и пет. Малко едричка, но с добре закръглени форми и с умерено предизвикателно облекло.46

И сред нея Алексей Балсамов стоеше някак изненадан, със свалени очила и втречени в една точка дребни очички.48

мн.ч. опр.ф.

Азманов отпи по-дълга глътка от коняка; припомни си глупавата гримаса на Светла, когато видя за първи път изправените във входното антре патерици.38

Работеше с красиви и плавни движения и всичко застиваше на мястото си, изпипано с вкус - и покривката, подбрана в подходящ цвят, и изобретателно съгнатите салфетки.9

После подложи лице на ветреца, изкатерил се чак тук, на петнайсетия етаж, проследи с поглед мацнатите като с четка облаци по небето и нащърбеното слънце, което потъваше между тях.10

Приседнали на каменните стъпала или на изнесените от съседната бирария столове, хората дружелюбно разговаряха помежду си.29

1.4. наряду с другими согласованными определениями и с зависимыми от определения словами

м.р. общ.ф.

Въпросът беше дали извършеното е дело на тип с особени садистични наклонности, или е разплата на престъпник, **осъден** и **пратен в затвора** с помощта на Азманов.23

Попречило му бе проклетото подчинение, *неосъзнатият* и **дълго натрупван** респект пред институцията.70

Имената следваха изписани *с един и същ равен*, **леко наклонен наляво** почерк – той най-вероятно принадлежеше на Хераламби Зашев.

Не знаеше, а и не можеше да знае, че точно оттам продължава *дълъг*, **слабо осветен** коридор, на който се излизаше направо и през срутената стена в дъното на помещението.87

ж.р. общ.ф.

Няма по-ужасна и отчайваща гледка от срещата с *материализираната* и **събрана на едно място** болна човешка същност...71

Бяха петнайсетина хладилни коли, теглени от дизелов локомотив, който едвам пъплеше. Този факт не притесняваше никак машиниста – подал *ухилената си*, **гарнирана със** ситни **къдрици** муцуна през страничното стъкло, той апетитно и с видимо удоволствие отхапваше от една голяма ябълка.

Държеше ги в *една зазидана в стената* касетка с надпис "Рашеев в сие" и в моменти на душевна щедрост, следващи обикновено след неколкодневен изнурителен запой в кварталната кръчма, подаряваше чифт обици или някое дребно сапфирено пръстенче на Весна.60

През последните години на Азманов му се бе случвало често да напуска София точно през този изход и окоото му, привикнало с разни необичайни подробности, бе запечатало малко **странно нагъната** и **покрита с** жилави **туфи трева** местност.16

ж.р. опр.ф.

Известно осветление получи и фактът с **намерената от Партен безименна абонаментна** карта за Разпопинци.65

Някак отделена от комплекса, на показ оставаше само **сглобената от** панелни **елементи**, но иначе *приятлива* сграда на администрацията.73

Спила хитреца точно когато свързваше крайника на **измъкнатата изпод** някакви **отпадъци** *подвижна* слушалка с чифтовете на прекия му телефон.40

ср.р. общ.ф.

-За разбирането, разбирам! - прекъсна го Азманов с *внезапно* и **зле прикрито** раздражение.15

После Елжана въведе в стаята *високо*, **леко попрегърбено** момче с яке и силно пъпчасали бузи.

Каква ирония - човекът, който пазеше спокойствието на половин София, не знаеше как да постъпи с едно нещастно, горчиво обидено момче.64

мн.ч. общ.ф.

Те спохождаха Азманов ей така, сякаш по нечия чужда команда, на пориви, подобно на разпилени от вятъра есенни листа.

На тяхно място изпод гърците откриха разни докарани от чуждестранните морги и негодни вече за нищо стари бракми.24

Ниски, едноетажни постройките с градинки отпред и прясно боядисани дървени огради; напеченият паваж на уличната настилка, зелените и подрязани в овална форма глави на акациите...
27

Към страниците, изпълнени с бележки, с кодирани и разбираеми единствено за него съкращения, с адреси и различни скици, се прибави сега още една - тази на езерото с формата на медицинско легенче.17

От мястото се виждаха добре не само улиците на околния стар квартал с неугледните, строени набързо предвоенни къщи, а и центърът на града.13

мн.ч. опр.ф.

Но трябваше да почувствува още и истеричното напрежение, съпътстващо всяка граница, неразборията на изгубените по време на войните родови връзки.71

Така или иначе през целия път Азманов я бе стискал почти до изпотяване в ръката си – повече по инстинкт, - хиляди пъти проклинайки собственото си пренебрежение към създадените за такива случаи секретни белезници.

А върху набързо скованите дъсчени пейки почиваха на сладка приказка неизменните възрастни жени.

1.5. согласованное обособленное определение с зависимыми словами

м.р. общ.ф.

И онзи вече притичваше от помещение в помещение, навярно обзет вече от нарастваща паника.86

Просто е вървял без цел, като човек, обзет от пълно отчаяние.

Пък и Азманов не показваше нарочно признаци на живот, изпълнен от страшното чувство за свобода, което създава като че ли само границата между белия свят и небитието.8

Имаше нещо потискащо в пейзажа, свързан с недалечната промишлена зона.

Миг по-късно от алеята изскочи и преследвачът му, облян целият в кръв.29

-Слушай, изверг, аз все пак ще ти платя някога! Който и да си ти! – успя да отвърне Азманов, задушен от гняв, ала слушалката изпука.

-Познахте! – отвърна Азманов, **раздразнен вече** и от информираността на онзи.43

Свален от обичайното си място, телефонният апарат лежеше върху мокета в центъра на хола.49

Ползуваше по-голямата част от някогашния обширен, **преграден сега от** портална врата хол и една стаичка към задния двор - някогашното помещение на прислугата.60

Бащата на брадатия, Хаджисотиров-старши, **именуван Асен**, някогашен крупен адвокат с комунистически убеждения, бе починал в трудоизправително общежитие през петдесет и втора.

Подпомогнат от специалистите в гимназията за древни езици, вездесъщият Маринчо премина един ускорен курс по гръцка митология.

Лицето на Янакиев се изкриви от неочаквана гримаса, сякаш въпросът, **отправен към него**, бе предизвикал силен пристъп на главобол.67

Азманов си спомняше, че я откри след доста лутане и че изкачи на един дъх стъпалата ѝ, душевно отпуснат и **неподготвен за гледката**, която щеше да се разкрие пред очите му.72

ж.р. общ.ф.

Ала с времето осъзнаваше, че връзката, която поддържаше по този начин, бе с някаква нереална, книжна дъщеря, **изградена от фрази** на писма и общежитийни новини...37

Виждаше огромна скала, покрай която течаха два потока – с чиста и мътна вода, **осеяна със** серни изпарения.38

Работеше с красиви и плавни движения и всичко застиваше на мястото си, изпипано с вкус - и покривката, **подбрана в** подходящ цвят, и изобретателно съгнатите салфетки.9

Изненада го например продълговатият корпус на една сграда, **скрита добре иззад редицата** крайпътни тополи.

В единия ѝ край, **обърната с дъното нагоре**, доживяваше последните си дни стара, разсъхната лодка.17

Приказваха тихо, старейки се да не привличат вниманието върху себе си, а отвън ги чакаше паркиран на скрито някой москвич или фамилна жигула, **закупена със спестяванията на тъста**...20

След подобни удари професионалистите потъват надълбоко, търпеливо изкачват паниката да отшуми, да се стопи създаденото напрежение у гражданството и злобата у следствените органи. Докато дойде редът на следващата акция, **насочена вече в** съвсем друга област.24

Това бе автомобил на австрийска фирма, **специализирана за превоз** на аварирани в чужбина коли.25

Очевидно бе настъпило време, когато тревогата, **затаявана с години у него**, искаше да намери най-подир отдушник.36

Репликата се бе изгървала сякаш сама от устата на Азманов, **предизвикана най-вероятно от брътвежите** на събеседника му за колективните отговорности.

Погълната от болничните **грижи**, дежурствата и безсънието, тогава тя се промени видимо: поотслабна, пропуши отново, като в младите години...

От тях сега нямаше и помен; **натъпкана с клечици и** дребни хартиени **боклуци**, пръстта мътно бляскаше в тъмното.58

После пейзажът се смени изведнъж. И пред прозореца започна да тече вече кафеникава и като че ли негодна за посев земя, **отровена от** близкия металургичен **комбинат**.

ср.р. общ.ф.

И тогава Азманов за първи път изпита едно особено чувство на страх, **примесено с ревност и обида**.37

Луди подигравки падаха в пансиона, а училищният харем пък се държеше съвсем идиотски - девиците им демонстрираха някакво странно любопитство, **примесено с боязън**.51

А след миг на вратата застана и едно хубаво момиче, **обуто в дънки**.

В нея се побираха едва масата, двата стола, чешмата, от чието кранче капеше вода, и под прозореца – широкото им, **застлано с** войнишко **одеяло** легло.28

Реши да сподели хрумването си, но жена му го изпревари; постави пред него чаша бяло вино, **добре разредено с** бучки **лед**.10

Нисичък, възпълен и енергичен за възрастта си човек, между шестдесетте и седемдесетте, с плешиво, **изпечено от слънцето** теме и очила с дебели рамки.

Нещо по-съществено съобщаваше синът на железничаря относно парчето квитанция, **намерено от Партен заедно с парите**.34

Беше почти детинската хитрост, но нещо му подсказваше, че чувството, **събудено от жена**, може да бъде победено пак чрез жена...64

Защото беглецът се бе вмъкнал точно там, в едно от големите помещения на работилницата, **строено по** някогашните технологични **изисквания** – **на два етажа**.85

Работеше с красиви и плавни движения и всичко застиваше на мястото си, **изпипано с вкус** - и покривката, подобрена в подходящ цвят, и изобретателно съгнатите салфетки.9

мн.ч. общ.ф.

Към страниците, **изпълнени с бележки**, **с** кодирани и разбираеми единствено за него **съкращения**, **с адреси и различни скици**, се прибави сега още една - тази на езерото с формата на медицинско легенче.17

След час получи няколко листа, **изпълнени с** разкривен, говорещ за непостоянство на характера **почерк**.33

Прави или насядали по излющени дъврени пейки, на терасата стояха десетина малки уродливи същества, **облечени в** еднакви дочени престилки с мастиления печат на „Социални грижи” върху джобчетата...

Онзи стоеше насреща с дочени панталони, **обути на босо** подпетени сандали и разпуснат жълт потник, поклащайки в ръцете си лимонадено шише.62

Бяха петнайсетина хладилни коли, **теглени от** дизелов локомотив, който едвам пълпеше.

Освен металната площадка, опасваща останките от ръждясалото туловище на стария котел, в халето имаше още и множество серпантини от тръби, коридори, подвижни стълби, **подковани с** едри метални нитове, скари и всевъзможни други боклуци.85

Имаше и няколко отвора за вентилатори, **вдигати високо под тавана**, но през дупките не можеше да се промъкне дори и малко дете.

В случая Азманов трябваше да се задоволи само с факти, **регистрирани от** чуждо око.12

Червените букви, **изписани върху фасадата** ѝ, известяваха отдалеч - ресторант.16

Нито поле, нито застроена площ, някакъв подстъп към предградията и пояса на фабриките - местности уродливи и сиви, **захвърлени между бъркотията** на големия град и отчаяното и съпротивяващо се, но умиращо близко село.16

Вратата зееше подпухнала и изметната; придържаха я няколко големи, **грубо заковани** панти.17

През онези дни нервите на Азманов се опънаха до скъсване. Той ровеше в паметта си, търсеше следа и измежду старите документи, **заведени отдавна в архива**.23

Шаблонните две изречения, **подписани с** безликото „от опечалнените“.

Два фотьойла и диван, **покрити с китеник** от лъскава синтетика.

Азманов си припомни оперативните снимки, **правени от** дежурния фотограф при огледа на мъртвия Партен.

Из полето бяха пръснати хаотично множество складови халета, **отделени с** големи празни пространства; зад тях се виждаха коловозите и провисналите търбуси на далекопроводните жици.41

Вещите обаче носеха печата на възможностите от средна ръка, **охолно рекламирани в** журналите на масовите търговски къщи.54

Макар и с юридическо образование, Хаджисотиров-младши работеше като шприцбор в едно доста съмнително сдружение за пластмасова кинкалерия: шноли, фигурки за мартеници, значки и всевъзможни кичови джунджурийки, **познати от** столичните будки.64

Можеха да се изключат само кокошкарските кражби, **извършени от циганчета** на неделния пазар, и задигането на няколко портфейла от кабините на градската баня.

Миг по-късно няколкото канцеларски папки с надпис „дело” лежаха вече на полираната масичка, **подредени по години и тримесечия**.77

И у тях дойдоха три момичета, но само дето казаха „добър ден”, и хукнаха веднага из града, **заети със своята близост и с приманките на столицата.**

2. частъ составного сказуемого

2.1. частъ составного именного сказуемого

м.р. общ.ф.

-Дори и да не е прекият убиец на железничаря, то **убеден** съм, че Балсамов е един от моралните съучастници в тази смърт!⁶⁸

Убеден съм дори, че онзи е мерзавец.⁷⁰

Осъден по донос.

Заради него е бил **осъден** на смърт и железничарят.⁸¹

Очевидно безпокоеше се, че противникът му може да е **въоръжен**.

А беше ли **въоръжен** самият той?⁸⁷

Районът на водоемите се оказа в известен смисъл **познат** на Азманов.¹⁶

Така писа още един плюс на заключенията в следствия протокол: атмосферата в заведението и характерът на клиентелата наистина бяха такива, че случайният посетител не би могъл да остане **незабелязан**.²⁰

Впрочем преди година съществуваше една възможност за отстъпление в противоположна на жп гарата посока: пробив в стената с размери четири на четири, **правен** за изваждането на някаква машина, само че той беше зазидан още от времето, когато поставиха тук засадата за удушвача Агапи.

Макар че погледнато по този начин, в държавата почти нямаше гражданин, който да не можеше да бъде **подведен** под някаква отговорност.⁶

Районът беше **неугледен и разхвърлян**.

Теренът - **набразден** от плитки канавки и трапчета, а по-нататък се издигаха туфи, едри колкото камилска гърбица.

Той стана неуверен, **изпълнен** със съмнения и горчива неудовлетвореност.³⁸

Все пак благоразумието или може би привичките у него надделяха, та както стоеше **изправен** до вратата, Азманов само рече: - Поведението ви ме кара да мисля, че ние с вас, гражданино Балсамов, имаме и върху какво друго да поговорим! Скоро ще бъдете **призован** по установения ред.⁴⁸

А няколко години по-късно - **реабилитиран** посмъртно.⁶⁴

Още отдалече личеше, че тукашният дом е **построен** специално за предназначението си и от добър архитект.⁷³

Беше среден на ръст, добре **сложен**, нормално жизнен млад мъж, с подчертана склонност към спортното облекло.⁷⁴

-За съжаление, Азмане, Главния е **непреклонен!**69

Макар че в крайна сметка човекът беше **намерен** мъртъв.81

Бил е **замаян** и без сили.81

Излизаше, че той просто не е искал да бъде **спасен**...

Впрочем преди година съществуваше една възможност за отстъпление в противоположна на жп гарата посока: пробив в стената с размери четири на четири, правен за изваждането на някаква машина, само че той беше **засидан** още от времето, когато поставиха тук засадата за удушвача Агапи.

Беше **отпуснат** и спокоен, сякаш че неговата цел се бе свеждала до това да вкара беглеца в лабиринта от халета и коридори, а оттук нататък работата можеше да продължава, който си иска.86

В първия миг помисли, че е **нападнат** изневиделица, в гръб.87

ж.р. общ.ф.

Заклучена беше и вратата на къщата.29

Ако чантата беше **заклучена** за китката му, то тогава можеха да я вземат само с ръката.82

Личеше, че местността им е **позната**...18

Мариана бе **предадена** на „Социални грижи” от майката, която се водеше **разведена**.72

Тяхната горчива истина сега щеше да остане **неразбрана**.56

Портичката с номер шейсет и седем се оказа **залостена**; върху ѝ имаше стандартен некролог, без снимка. ...

Все пак хора с подобни имена се срещаха сравнително рядко и поне от тази страна работата на следствието беше **облекчена**...

Те сякаш избухнаха и преди да полепнат по земята, покръжиха подобно на птици – проклети парични знаци, заради тях ли е **създадена** цялата човешка трагикомедия...88

Наистина Весна му се бе сторила малко **по-напрегната** и **затворена** от обичайното, но през последните няколко години с нея изобщо бе настъпила промяна.49

ср.р. общ.ф.

Слава богу посещениято в Разпопинци, изглежда, нямаше да бъде **свързано** с толкова мъчителни вълнения.

И все пак такова нападение обикновено е **свързано** с много рискове.79

Не беше **изключено** също така Хараламби Зашев и помощникът му да са най-обикновени финансови аферисти.78

Изобщо беше **изключено** някой да се измъкне от котелното откъм западната страна.

Всичко, което щеше да се случи нататък, му беше толкова **познато!**...89

При следващия подобен случай той набра собствения си номер чрез централата и чу с ушите си сигнала „**заето**”.40

Разбира се, объркването му бе **породено** повече от изначалното чувство за вина, което като всеки примитивен кариерист носеше по принцип в себе си.

Някогашното им жилище му се стори **променено**.58

Помещението беше **отрупано** с вещи.

Откритието удиви Азманов: беше толкова просто и същевременно толкова **объркано**.50

Изглежда, това не остана **скрито** и от трудоваците.52

Бе добре **гримирано**.54

Беше почти детинската хитрост, но нещо му подсказваше, че чувството, събудено от жена, може да бъде **победено** пак чрез жена...64

Азманов реши да го облекчи, разлисти общите материали по следствието и намери показанията на сина на удавника; след тях следваше фотокопие от портиерната книга на „Лека механизация“, където бе **документирано** посещението на Партеновата издънка във фирмата.68

А ако всичко се беше развило точно в тази последователност и точно така наистина, както си го представяше Азманов, то тогава трябваше да се приеме, че още до края на деня над него щеше да бъде **извършено** нападение...81

Всичко беше прегледно, **спретнато** и ясно като самия счетоводител.77

Още повече че пълната фирма на непознатия бе Дионисий Харамиев и това идиотско съчетание, наред с всичко друго, подсказваше, че името е може би и **измислено**.78

мн.ч. общ.ф.

Нямаше повече работа в мотрисата и Азманов, ала за зла воля се оказа, че вратите отляво са **заклучени** до една.84

Стаите отвъд черното антре си останаха празни и **заклучени** и катинарите на вратите довеждаха до ярост Азманов всеки път, щом преминеше покрай тях.63

Друг въпрос беше дали Партеновите подозрения са били **свързани** точно с Боков, както и това дали изобщо е имало в тях нещо повече от личностна реакция срещу настъпващото вече навсякъде човешко бездушие.

Близката вода и плажът не можеха да останат дълго време **незабелязани**.16

Въпреки ранния час повечето от масите бяха **заети**.19

По техниката и избелялата едрозърнеста хартия личеше, че са **правени** отдавна.

Вероятно и складовете край реката не бяха **разрушени**, тъй като във въздуха се носеше тръпчива смесена миризма – на сух боров материал, на тютюн и още нещо, което не можеше да се назове точно...

Из полето бяха **пръснати** хаотично множество складови халета, отделени с големи празни пространства; зад тях се виждаха коловозите и провисналите търбуси на далекопроводните жици.41

Жестовете ѝ бяха делови и **отсечени**, а на устните ѝ - усмивка...50

Веднага се виждаше, че ведомостите бяха **поддържани** в изрядно състояние.

Там бяха **отбелязани** възнагражденията на работниците от една бригада за асфалтиране на покриви.77

Ведомостите бяха **пришити** по тримесечия.78

2.2. часть сложного составного сказуемого смешанного типа¹

м.р. общ.ф.

Навремето той бе достигнал до висок пост във физкултурната номенклатура, но впоследствие намесил в някакъв спор юмручни аргументи и се наложило да бъде **пренасочен**, както се казва, в друг бранш.42

мн.ч. общ.ф.

Така или иначе някогашните терзания на покойния заслужаваха да бъдат поне малко **обезвъзмездени**, та Азманов рече: - Пушите ли?44

Или още по-лошо – можеха да бъдат **унищожени**.

Което означаваше, че документите трябваше да бъдат **взети** оттук още сега.78

3. предикативное определение

3.1. к подлежащему

м.р. общ.ф.

Изморен и отчаян, ще влезеш в кръчмата за една водка.6

Прескачаше стъпалата по няколко, **обзет** едновременно от възбуда и от яд към самия себе си...57

Отправи се към заблатената местност, **обзет** от съзнанието за важността на мисията си.18

Обзет от някакво особено и нарастващо злорадство, той реши просто да измъчи докрай началник-гарата.45

Установи **изненадан**, че бяха изминали осем години.37

И сред нея Алексей Балсамов стоеше някак **изненадан**, със свалени очила и втренчени в една точка дребни очички.48

Оттам си е тръгнал **ядосан** или **обиден** от нещо - Азманов замълча за миг, подбираше думите, - може би вие бихте могли да ми дадете някакво обяснение.55

Чувствуваше се **възбуден** и **ядосан** от забележката на Янчо Янакиев.69

Стопанката го покани във вестибюла и веднага го остави сам, сякаш за да разгледа **необезпокояван** обстановката.

В това време беглецът се отдалечаваше **необезпокояван** към Инженерната.85

Изнервен, скачаш в движение, но попадаш на милиционера.6

¹Сложное составное сказуемое смешанного типа - сказуемое, совмещающее в себе признаки составного глагольного и составного именного сказуемого, т. е. образованное глаголом со значением протекания действия или модальным значением, инфинитивом полнозначительного глагола и именной частью [http://dic.academic.ru].

Животът все пак продължаваше, **овеществен** във всичко наоколо.9

Приказваха тихо, старейки се да не привличат вниманието върху себе си, а отвън ги чакаше **паркиран** на скрито някой москвич или фамилна жигула, закупена със спестяванията на тъста...20

И като го видя с патерицата, **променен** до неузнаваемост от недъга, Азманов изпита ненавист към самия себе си и омраза към професията си.23

И ето че както си седяха там, всеки **замислен** за нещо свое, станаха свидетели на една страшна сцена.

После прекоси стаята пред малко обезпокоения поглед на домакинята и хлопна вратата, **изпълнен** с облекчение...

Той обаче излезе **печен**.34

Сега-засега обаче, явявайки се морално **ощетен**, той търсеше истината от следствието.35

Дни наред Азманов бе наблюдавал децата си **объркан** и безпомощен.

И като го видя после да излиза и да се оправя **разтревожен** и накуцвайки към спирката на тролея, Азманов си рече, че има господ.64

-Чакай, чакай! – Столът на Янакиев изскърца под усилието му да се покаже **въздържан**.68

Усещаше се **потиснат**, в известен смисъл дори **озлобен** от самия себе си и по-точно от поведението си пред началника.70

Пришелецът трябваше първо да проумее несигурното минало на региона, **подмятан** и **разменян** по капризите на политиката и историята.

-А ти май не си мигнала, за да го инспектираш! - вложи вече и грамче упрек в думите си Азманов, макар че, казано откровенно, съобщението на жена му свари и него **неподготвен**.15

Железничарят се е строполил веднага, като **отсечен**.81

ж.р. общ.ф.

Вратата зееше подпухнала и **изметната**; придържаха я няколко големи, грубо заковани панти.17

Вратата на апартамента се различаваше от съседните, **облицована** с тъмноматов фурнир.54

Някак **отделена** от комплекса, на показ оставаше само сглобената от панелни елементи, но иначе приветлива сграда на администрацията.73

Капеше, недобре **затворена**, само чешмата...

Нещо повече - влизаше при сина им **усмихната**.

Предстоеше ѝ да живее **отдалечена** на хиляди километри, а разстоянието ограбва хора.37

Водена от стадното си чувство, човешката маса отговаряше на всеки натиск реципрочно, блъскаше се с някакво сляпо упорство, без да се интересува за нищо друго извън себе си.83

Макар че в съзнанието на Азманов тяхното участие в историята на Партен бе започнало да се оформя вече като **завършена** и, общо взето, напълно правдоподобна версия.

мн.ч. общ.ф.

Изненадани от болката, пръстите му пуснаха дръжките.83

Триктът с нея винаги бе имал успех. И канцеларистите на свой ред проследиха малко **изненадани** и безмълвно процедурата с разгъването.79

Вратите й зееха **разтворени**, а шофьорът, набит мъж със здрави ръце, използваше престоя, за да почисти купето.5

А отстрани наблюдаваха **уплашени** няколко граждани.14

Офисът и барът пъкяха **изпипани** по последната дума на техниката.19

Имената следваха **изписани** с един и същ равен, леко наклонен наляво почерк – той най-вероятно принадлежеше на Хераламби Зашев.

Причастия, образованные от возвратных глаголов

м.р. общ.ф.

Изморен и **отчаян**, ще влезеш в кръчмата за една водка.6

Изтощен от напряжението, той закъсня с отваждането на задържания, а лейтенантът от оперативната служба пък, управляващ ритберга, не съобрази и закова спирачки току пред самата група.25

На всичкото отгоре той се чувствуваше и **изтощен**, а му действуваше отвратително и полепналият сякаш по стените тежък дъх на мазут и на импрегнирани дървени траверси.85

ж.р. общ.ф.

Измежду тях най-сериозно внимание заслужаваше последната – Гара Искър, - където, **устремена** към автобусите и околните комплекси и общежития, щеше да се изсипе цялата тълпа.

3.2. к дополнению

ж.р. общ.ф.

Виолета бе хубаво, развито не за възрастта си момиче, с леко дръпнати очи; косата си носеше високо **подстригана**.51

А чантата носеше **окачена** на рамото си.84

мн.ч. общ.ф.

Тогава залови бандата изнасилвачи на ученички и жестокия убиец от Малашевци; спипа в пълен състав цяла компания наркомани „**надрусани**” порядъчно в един сутерен на Лозенец.38

Противниците бяха много, **облечени** всичките с памуклийки...

Употребление participiorum passivorum в составе устойчивых сочетаний в общ.ф. ср.р.:

общо взето

Маринчо беше помощникът на Азманов, но момчето, общо **взето**, си пиеше съвсем спокойно традиционното сутрешно кафе.11

Общо **взето**, аферата излезе голяма.40

Макар че в съзнанието на Азманов тяхното участие в историята на Партен бе започнало да се оформя вече като завършена и, общо **взето**, напълно правдоподобна версия.80

казано откровено, казано накратко, най-общо казано

-А ти май не си мигнала, за да го инспектираш! - вложи вече и грамче упрек в думите си Азманов, макар че, **казано** откровено, съобщението на жена му свари и него неподготвен.15

Казано накратко, пред Азманов стоеше персона с минало и самочувствие.74

Къде, най-общо **казано**, протича битието на един човек? Преди всичко в семейството, сред колегите в службата и познатите.27

погледнато по този начин, погледнато от друга страна

Макар че **погледнато** по този начин, в държавата почти нямаше гражданин, който да не можеше да бъде подведен под някаква отговорност.6

Макар че **погледнато** от друга страна, днешната среща не бе загубено време за Азманов.35

II. Субстантивированное причастие прошедшего времени страдательного

залога употребяется в предложении как:

1. подлежащее

ср.р. общ.ф.

Разбира се, объркването му бе **породено** повече от изначалното чувство за вина, което като всеки примитивен кариерист носеше по принцип в себе си.

ср.р. опр.ф.

Но **изреченото** вече не можеше да се върне назад...

Изглежда, **изреченото** все пак загорча в устата му, та той се пресегна и сам взе бонбон от кутията.69

Въпросът беше дали **извършеното** е дело на тип с особени садистични наклонности, или е разплата на престъпник, осъден и пратен в затвора с помощта на Азманов.23

А пък и в маската на мъртвите като в каменно изваяние застива най-истинското и **скритото** от същността на човека.31

2. дополнение

м.р. общ.ф.

Същата вечер Азманов се прибра у дома си като чужд човек. Влезе в банята, за да вземе душ, и като се изправи пред огледалото, видя там един **непознат**.

м.р. опр.ф. (с крат.чл.)

Още повече че пълната фирма на **непознатия** бе Дионисий Харамиев и това идиотско съчетание, наред с всичко друго, подсказваше, че името е може би и измислено.⁷⁸

Защото синът на **удавения** не заслужаваше друго.³⁵

ср.р. опр.ф.

Разнесе се страхотен трясък, а шумът от **счупеното** привлече, изглежда, вниманието на гаровата охрана.

Червеният цвят придава на **написаното** по-особен смисъл, откроява в него повтарящите се изрази и езиковите навици.³⁵

мн.ч. опр.ф.

Влакът отминаваше, те оставаха, фактът караше Азманов да изпитва към **непознатите** едно не много понятно, ала искрено човешко съчувствие.

Районът, за който отговаряше, беше малък, на пръсти можеха да се изброят разпасаните хашлаци, **регистрираните** за побой и рецидивистите - ала старшината дължеше да даде справка, както си му е редът, с трите имена и прочие.¹⁹

Къде, най-общо казано, протича битието на един човек? Преди всичко в семейството, сред колегите в службата и **познатите**.²⁷

Шаблонните две изречения, подписани с безликото „от **опечалнените**“.

Никой от **заловените** не можеше да даде сведения за него...³⁸

Таким образом, причастия прошедшего времени страдательного залога употребляются в предложениях в следующих функциях:

I. Причастие прошедшего времени страдательного залога употребляется в предложениях как:

1. согласованное определение

1.1. одиночное

1.2. наряду с другими согласованными определениями, являющимися однородными членами предложения

Причастие, образованное от возвратного глагола

Причастие в превосходной степени

1.3. с зависимыми от причастия словами:

1.4. наряду с другими согласованными определениями и с зависимыми от причастия словами

1.5. обособленное определение с зависимыми словами

2. именная часть составного сказуемого

2.1. составного именного сказуемого

2.2. сложного составного сказуемого смешанного типа

3. предикативное определение

3.1. к подлежащему

Причастия, образованные от возвратных глаголов

3.2. к дополнению

4. в составе устойчивого сочетания

II. Субстантивированное причастие прошедшего времени страдательного залога

употребляется в предложении как:

1. подлежащее

2. дополнение

Таким образом, из 403 причастий, выписанных из текста: Стоянов Николай. Работилница за убийства. София, 1991. 89 с.,

употреблены в предложении в функции согласованного определения 259, из них:

- одиночных причастий – 91,
- причастий, употребленных наряду с другими согласованными определениями, являющимися однородными членами предложения, – 53,

при этом 1 причастие образовано от возвратного глагола,

1 причастие в превосходной степени,

- одиночных причастий, которые имеют зависимое слово, – 32,
- причастий, употребленных наряду с другими согласованными определениями и с зависимыми от определения словами, – 25,
- обособленных определений с зависимыми словами – 58;

употреблены в предложении в функции именной части составного сказуемого 70, из них

употреблены в функции именной части:

- составного именного сказуемого – 66,
- сложного составного сказуемого смешанного типа – 4;

употреблено в предложении в функции предикативного определения 51, из них употреблено в функции предикативного определения к:

- подлежащему – 47,

при этом 4 причастия образованы от возвратных глаголов,

- дополнению – 4;

употреблены в предложении как устойчивое сочетание 8;

15 субстантивированных причастий, из них употреблены в предложении в функции:

- подлежащего – 5,
- дополнения – 10.

Следует отметить, что в рассматриваемом художественном произведении не употребляются причастия с отклонениями от морфологических норм.

Приложение 3.

К Главе 3.

3.2. Анализ перевода русских деепричастий на болгарский язык

I. Русские деепричастия НСВ, употребленные в тексте романа Бориса Акунина «Ф. М.», переданы в переводе на болгарский язык следующими способами:

1. деепричастием НСВ (15)

Мужчина (**заканчивая** разговор по телефону):...Понял. Будет отъезжать, дай знать. (Сидящей рядом девочке). Он спускается по лестнице.

Мъжът (**приключвайки** някакъв разговор по телефона): –...Разбрах. Когато потегли, сигнализирай. – И към седящото до него момиче: – Той слиза по стълбите.

Я честно, хоть и **проклиная** все на свете, писал ее в Висбадене, в тягчайшие дни моей жизни, иной раз без свечей, пользуясь единственно слабым отсветом уличного фонаря.

Честно я писах, макар и **проклинайки** всичко на света, във Висбаден, е най-тежките дни е живота ми, понякога и без свещ, единствено на слабата светлина от уличната лампа.

– Хм, – откашлялся Александр Григорьевич, **чувствуя**, что ему перестает нравиться роль сыщика, но тем не менее пытаюсь взять бодрый тон.

– Хм – поизкашля се Александър Григориевич, **чувствайки** как не му харесва вече ролята на детектив, но същевременно се опита да заговори с бодр тон.

Всё это время Петр Петрович простоял у окна, сцепив пальцы за спиною и громко **похрустывая** суставами.

Пьотър Петрович чакаше прав до прозореца с ръце зад гърба, **чупейки** ставите на пръстите си.

– Вы правда из Японии, что ли? – спросил Расстригин, обалдело **вертя** в руках карточку. – А почему в маске?

– От Япония ли сте наистина? – попита Расстригин, **въртейки** слисано визитната картичка в ръка. – А защо сте с маска?

Находясь меж сими Сциллою и Харибдою, решились мы на компромисс: оставили внутри самого романа лишь разъяснения совершенно необходимые, а разоблачение мелких фокусов, равно как и необязательные, но полезные дополнения к нашему повествованию вынесли в особый раздел.

Намирайки се между Сцила и Харибда, се спряхме на компромисно решение – в самия роман оставихме само абсолютно необходимите разяснения, а описанието на дребните фокуси, както и някои незадължителни, но полезни допълнения към нашия разказ изнесохме в отделна част.

Однако затем не сдержался и, **ссылаясь** на свидетельство министра полиции Балашова, стал гневно пенять на оскорбительные слова, произнесенные Михаилом Михайловичем в адрес монарха.

Само че после не се сдържал, и **позовавайки се** на казаното от начальника на полицията Балашов, повторил гневно оскърбителните слова, произнесени от Сперански по адрес на монарха.

С прискорбием вижу, что главный закон властителя вы так и не затвердили». «Какой же?» – живо вскричал Александр, улыбаясь своему mot <Острое словцо (фр.) > и **предвкушая**, как будет пересказывать его дамам.

Виждам, че така и не сте научили първия закон на владетелите “. „И кой е той? “възкликнал Александър усмихнат, доволен от своята реплика, **предвкусвайки** как ще я повтаря пред дамите.

За несколько минут до этого дорожно-транспортного происшествия в большой черной машине, припаркованной в переулке по ту сторону арки, происходил такой диалог. Мужчина (**заканчивая** разговор по телефону):...Понял. Будет отъезжать, дай знать. (Сидящей рядом девочке). Он спускается по лестнице.

Няколко минути преди пътно-транспортното произшествие в голямата черна кола, паркирана в една пряка отсам арката, се провел следният разговор: Мъжът (**приключвайки** някакъв разговор по телефона): ...Разбрах. Когато потегли, сигнализирай. – И към седящото до него момиче: – Той слиза по стълбите.

Сдавленным голосом, едва шевеля губами, он начал: «Я давно взрослый, но про это никогда никому не рассказывал». <Автор намеревался опустить этот рассказ, **руководствуясь** соображениями благопристойности, однако это было бы нечестно по отношению к читателю и главному герою. Зря, что ли, он вынес такую муку? Да и история-то, в общем, детская.>

С притеснен глас, с половин уста заразказва: – Отдавна съм зрял човек, но не съм го разказвал на никого. [Авторът възнамеряваше да пропусне този разказ, **ръководейки се** от съображения за спазване на благопристойността, само че това би било нечестно по отношение на читателите и на главния герой. Та напразно ли е понесъл такива терзания. Пък и историята е, общо взето, детинска работа. – (Бел. авт.)].

Не будем забывать, что, **готовясь** к черному делу, обстоятельный киллер оставил в прихожей куртку, и маленький Олег видел это на экране.

Нека не забравяме, че **готвейки се** да извърши черното си дело, старателният убиец остави в приемната якето си, и малкият Олег видя това на монитора.

Во-первых (это если о полезности), доктор аккуратнейше собирал этот уникальный материал, **готовясь** со временем произвести сенсацию в мире науки.

Като начало (от гледна точка на полезността), докторът събираще целия този уникален материал, **готвейки се** след време да предизвика сензация в научния свят.

– Слушай, – легким тоном начал Коровин, **оборачиваясь** к ряженому. – Что мне в голову пришло.

– Слушай – поде с лековат тон Коровин, **обръщайки се** към маскирания, – хрумна ми нещо.

Спокойно, спокойно, повторял Рулет, **шаркая** ногами по тополиному пуху.

Спокойно, спокойно, заповтаря си той, **тътрейки** крака през тополовия пух.

Я прямо в шоке! – горячилась барышня, **изъясняясь** на причудливой смеси блатного говорка и гламурного слэнга, которая в ходу у нынешней продвинутой молодежи. – Подумаешь, эпиляцию не сделала!

Ти си бати трепача, човече! – горещеше се госпожицата, **смесвайки** всевъзможни езикови стилове. – За епилация ми дробиш!

В последнем (15) примере русский деепричастный оборот с деепричастием НСВ (*изъясняясь на причудливой смеси блатного говорка и гламурного слэнга*), переведен на болгарский язык также деепричастным оборотом с деепричастием НСВ (*смесвайки всевъзможни езикови стилове*). Незначительное количество прямых соответствий (перевод русского деепричастия НСВ болгарским деепричастием НСВ) объясняется расхождением в частотности употребления деепричастий в обоих языках [Васева, 1982: 210], т.е. более частым употреблением деепричастий в русском языке по сравнению с болгарским языком.

2. причастием

2.1. страдательным причастием в функции обстоятельства образа действия (3)

В нем, **выражаясь** по-еврейски, самый цимес. – Старикашка облизнулся.

В него, **казано** на идиш, е самият цимес [Тук: сладост, наслада – (Бел.прев.)] – облиза се старчокът.

– Да как... ты... смел?! – прерывисто, будто **задыхаясь**, воскликнул сначала женский голос.

– Но как... как... си позволяваш?! – накъсано и сякаш **задъхано** възкликна женският глас.

Навстречу по дорожке бежали охранники. – Туда... нельзя... опасно! – **задыхаясь**, пробормотал Фандорин. – Вызывайте милицию!

Насреща му тичаха охранителите. – Там... не... опасно е! – изломоти **задъхано**. – Викнете милиция!

2.2. страдательным причастием в функции предикативного определения (7)

Еще **цепляясь** за былую версию, надворный советник попытался прикинуть, не мог ли Раскольников проводить сестру на Вознесенский, после как-нибудь быстро, хоть бегом, заскочить на Малую Мещанскую, стукнуть топором сводню, а затем еще поспеть и на Офицерскую к Разумихину.

Надворният съветник, все още **вкопчен** в досегашната си версия, се опита да провери дали не би могло Раскольников да изпрати сестра си до „Вознесенски“, после някак бързо, може би дори на бегом да отскочи до „Малая Мещанска“, да удари с брадвичката сводницата и след това да се яви навреме и на „Офицерска“ за срещата с Разумихин.

Поневоле **улыбаясь**, Заметов ждал, когда объяснится причина такого веселья.

Неволно също **усмихнат**, Заметов чакаше да се изясни причината за това веселие.

Петр Петрович, **сидя** в своей крепости, про сие событие даже не узнает-с.

Пьотър Петрович, **скрит** в своята крепост, даже няма да разбере за случилото се.

Отчего-то ужасно **волнуясь**, Ника осторожно переступил порог и огляделся.

Ужасно **притеснен**, кой знае защо, Ника предпазливо влезе и се озърна.

– Что-то я перестал вас понимать, – нахмурился пристав, в самом деле **запутываясь** в свидригайловских аллегориях. – Как это «вывести в нуль»?

– Престанах да ви разбирам – намръщи се пристав, наистина **объркан** от Свидригайловите алегии.

С прискорбием вижу, что главный закон властителя вы так и не затвердили». «Какой же?» – живо вскричал Александр, **улыбаясь** своему mot <Острое словцо (фр.) > и предвкушая, как будет пересказывать его дамам.

Виждам, че така и не сте научили първия закон на владетелите “. „И кой е той? “възкликнал Александър **усмихнат**, доволен от своята реплика, предвкушая как ще я повтаря пред дамите.

Послушайте, я не собираюсь вас обманывать, – **волнуясь**, стал объяснять Ника. – Просто нужно удостовериться...

Вижете сега, нямам никакво намерение да ви мамя –заобяснява **развълнуван** Ника. – Просто трябва да се уверя...

2.3. действительным причастием прошедшего времени (причастием аориста на –Л) в функции предикативного определения (2)

Но раз вам невтерпеж, конец лекции скажу. Он на несколько секунд замолчал, **щурясь**.

Но щом бързате, краят с две думи. – Помълча, **присвил око**.

– Подействовали мои укольчики и капельницы! – весь **лучась**, сообщил главврач. – Количество перешло в качество!

– Подействаха моите инъекции и системы! – каза **грейнал** главният лекар. – Количество премина в качество!

3. личной формой глагола, соответствующей времени глагола, к которому относится действие деепричастия в русском предложении (глаголы в русском и болгарском предложениях подчеркнуты):

3.1. болгарский глагол, соответствующий деепричастию НСВ русского предложения, употреблен в форме н.вр., т.к. деепричастие русского предложения передает одновременность действию глагола в настоящем времени (1)

Он заглянул в кабинет и увидел, что владелец уникальной рукописи **сидит** на корточках, **держась** обеими руками за промежность.

Надникна в кабинета си и видя, че собственикът на уникалния ръкопис **клучи** в ъгъла и се **държи** с две ръце за чатала.

3.2. болгарский глагол, соответствующий деепричастию НСВ русского предложения, употреблен в форме аориста, т.к. деепричастие русского предложения передает одновременность действию или следование за действием глагола в прошедшем времени (24)

Знакомясь, оглядела Сашу с подозрением. Та же смотрела на гламурную девицу во все глаза, с восхищением.

Запозна се със Саша, огледа я мнително. А Саша се взря с възхищение в бляскавата Валя.

– Ты жива? – выдохнул Ника, **опускаясь на колени** рядом с телом.

– Жива ли си? – пошепна Ника и **коленичи** до тялото.

– Послушайте, – сердито продолжил Николас, **направляясь** к дивану. – Свалить всё на Олега Сивуху у вас не получится.

– Вижете какво – сърдито продължи Николас и **се запъти** към дивана. – Няма да ви се уреди да стоварите вината си върху Олег Сивуха.

– Знать хорошо не знаю, а видел, – торопливо сказал он, **оглядываясь** в сторону палат (доктор разъяснил, что ушибленную Шелудякову поместили в номер двенадцатый). – В конторе.

– Не е да я познавам отблизо, но съм я виждал – нетърпеливо каза той и **се озърна** в посока към болничните стаи (докторът обясни, че ударената Шелудякова е в номер дванайсет). – В участъка.

– Сердечно рад знакомству-с, – сказал надворный советник перепуганной Лизавете, **усаживаясь** на стул и приятнейше улыбаясь.

– Сърдечно се радвам да се запознаем – каза надворният съветник на уплашената Лизавета и **седна** на стола с най-предразполагаща усмивка.

Посидел Заметов, посидел, **не осмеливаясь** препятствовать мыслительной работе пристава разговорами, да и уснул.

Заметов поседа, поседа, **не посмя** да възпрепятства мислителната дейност на пристава с приказки, и заспа.

– Я тебя все равно достану! – крикнула Валентина, **бросаясь** по галерее вдоль стены.

– Ще те хвана! – викна Валентина и **се затича** по ходника.

– У кого мобильный есть? «Скорую» надо! – Не надо «скорую», – сказала вдруг девочка, **сядаясь**. – Я ничего... Я сама виновата.

– Някой има ли мобилен телефон? Трябва да викнем линейка. – Няма нужда от линейка – обади се изведнъж момичето и **седна**. – Нищо ми няма... Аз съм си виновна.

– Ничего я не расчесывал, – попался на удочку Разумихин, **хватаясь** за волосы и краснея, отчего Родион Романович расхохотался еще пуще.

– Изобщо не съм се ресал – хвана се на подмятането му Разумихин, **пипна** си косата и се изчерви, та Родион Романович се разсмя още по-весело.

– А-а, вот оно что! – закричал вдруг Родион Романович, порывисто **поднимаясь**. – Софья Семеновна здесь средство, не более!

– Аа, това ли било! – викна изведнъж Родион Романович и рязко **стана**. – Софя Семьоновна в случая е средство, нищо повече!

– Спокойно, спокойно! – сказал тот, **отодвигаясь** еще дальше. – Вы должны закончить вашу шараду.

– Спокойно, спокойно – рече Ника и **се дръпна** по-далече. – Довършете си гатанката.

Так что осмелюсь доложить... – гаркнул полицейский, **вытягиваясь**.

Ако смея да доложя... – гракна полицаят и **се изпъна**.

А если Валюша? – спросила она себя, **поднимаясь** на крыльцо.

Ами ако дойде Валюша? – рече си тя и **изкачи** външните стълби.

Она еще не очнулась, но начала двигаться и даже приподнялась на локте, **озираясь** вокруг тусклым, невидящим взглядом.

Още не беше дошла на себе си, но се раздвижи, дори се вдигна на лакът и **се огледа** наоколо с мътни, слепи очи.

Вот мы пока тут и сидим, ждем, – сказал спонсор, **приподнимаясь** и **протягивая** через стол руку.

Така че сме тук и чакаме – каза спонсорът, **надигна се** и **подаде** ръка на Ника през бюрото.

Настоящий бизнес-класс, – одобрила заведение Валя, **беря** со столика лакированный журнал и **усаживаясь**. – Не экономят на персонале.

Бизнес класа – одобри лечебното заведение Валя, **взе** от масата списание и **седна**. Деепричастия переведены личными формами глаголов.

– Это сотрудник-с, переписывает один малозначительный документик, – небрежно пояснил пристав, **усаживая** молодых людей на диван и **сядясъ** сам на стул.

– Това е сътрудникът ми, преписва някакъв незначителен документец – небрежно обясни приставът, **покани** младежите на дивана и **седна** на стол срещу тях.

В трех последних случаях в русском предложении употреблены 2 деепричастия НСВ, поясняющие глагол в форме пр.вр., поэтому в переводе им соответствуют два глагола в форме А.

Моргунова развернулась, и, **переваливаясь**, пошла по длинному коридору.

Моргунова се въртна и **се заклатушка** по дългия коридор.

Деепричастие *переваливаясь* и глагол *пошла* переведены одним глаголом в форме аориста *заклатушка се*, то есть два слова переведены одним словом, и в переводе нет деепричастной формы.

– Послушайте, петухи, а подите-ка вы оба вон, – сказал Раскольников, **поднимаясь** с дивана – Надоели.

– Вижете какво, петли – **надигна се** от дивана Раскольников, – я си вървете и двамата, стига толкова, омръзна ми.

Глагол *сказал* и деепричастие *поднимаясь* переведены одним глаголом в аористе *надигна се*, то есть глаголу *сказал* в переводе нет соответствия, а деепричастная форма *поднимаясь* передана глаголом в форме А.

Олега нигде не было. – Где же... Олег? – выговорил магистр, **задыхаясь**. Сивуха пристально смотрел на него: – Пойдемте...

Не видя Олег. – Къде е... Олег? – **едва изломоти** магистърът. Сивуха го погледна в очите: – Да вървим...

Деепричастие *задыхаясь* соответствует в переводе на русский язык наречию *едва* с глаголом в форме А *изломоти*.

– Сидите? – сказал он, входя без стука и **плюхаясь** на диван. – Всё измышляете, как злодея поймать?

– Сидите си, а? – влезе той, без да почука, и **се тръшна** на дивана. – Мъдрувате как да хванете злодея?

Перевод деепричастия НСВ *входя* рассмотрен в пункте 4. Глагол *сказал*, к которому относится деепричастие, в переводе опущен.

3.3. болгарский глагол, соответствующий деепричастию НСВ русского предложения, употреблен в форме имперфекта, т.к. деепричастие в русском предложении относится к прошедшему незавершенному действию (13)

1) Грудь его вздымалась, глаза метали искры, он сделал порывистое движение, как бы **намереваясь** выбежать вон, но посмотрел на коленопреклоненную Соню и не смог тронуться с места.

Дишаше тежко, очите му мяха мълнии, той направи рязко движение, сякаш **възнамеряваше** да избяга навън, но погледа коленичилата Соня и не можа да помръдне от мястото си.

2) Пятеро женщин, все по виду самого простого звания, безропотно поднялись со своих мест и, с любопытством оглядываясь, вышли в коридор.

Пет жени – на вид от най-ниското съсловие – безропотно се вдигнаха от местата си и като **се оглеждаха** с любопытство, излязоха в коридора.

3) Человек на кровати наморщил лоб, словно **пытаясь** напрячь мысли.

Човекът на леглото сбърчи чело, сякаш **се силеше** да си напегне мозъка.

4) Жена у Ники и так была вполне миниатюрная, когда же вот так сворачивалась калачиком, то вообще казалась какой-то Дюймовочкой. Он замер, **боясь** пошевелиться. Осторожно попятился к двери, и тут, конечно же, скрипнула подлая паркетина.

Жена му си беше и без това миньонче, а като се свиеше така на кльбце, ставаше същинска Палечка. Той се вцепени, **не смееше** да мръдне. Опита се леко да отстъпи към вратата и, разбира се, скръцна проклетият паркет.

5) Олег подждал противницу, **прохаживаясь** по галерее, среди афиш и постеров, густо облепивших стену.

Олег я чакаше горе, **пристъпваше** пред афишите и постерите по стената.

6) Николас вертел монету, **пытаясь** ухватить ускользящую мысль.

Николас въртеше монетата и **се мъчеше** да хване някаква мисъл, която му се изплъзваше.

7) Во всё время этой сцены Андрей Семенович стоял у окна, как бы **поглядывая** в сторону, но и **прислушиваясь** к разговору.

По време на тази сцена Андрей Семьонович стоеше до прозореца и уж **гледаше** нанякъде, но и **се вслушваше** в разговора.

8) У окна стоял сивухинский телохранитель, почти **сливаясь** с коричневой шторой в своем строгом костюме.

До прозореца стоеше гадът на Сивухин, със строгия си костюм почти **се сливаше** с пердето.

9) Хозяин всего этого хлама сидел спиной ко входу и сосредоточенно мастерил что-то на верстаке, время от времени **сверяясь** по мудреной схеме на мониторе.

Стопанинът на всичко това седеше с гръб към входа и съсредоточено майстореше нещо на работната си маса, от време на време **проверяваше** направеното по сложна система на монитора.

10) Лузгаев немножко подумал и осторожно, словно **примериваясь**, протянул. – Я заплатил господину Морозову пять... десят... тысяч.

Лузгаев се замисли и бавно заговори, сякаш **се пробваше**: – Платих на господин Морозов пет... десет... хиляди.

Българският глагол, съответстващ на руския глагол, към който се отнася деепричастие, употребен в форма: аориста (предложения 1 - 4); имперфекта (предложения 5 – 9); опущен при превод (предложение 10).

3.4. българският глагол, съответстващ на деепричастие НСВ на руския изречение, употребен в форма перфекта (минало неопределено време). (1)

Он ей задолжал, а она, **не надеясь** получить, продала вексель Чебарову.

Той ѝ дължи пари, тя **е загубила надежда** да си ги прибере и **е продала** полицата на Чебаров.

В превод е използвано смислово преобразование на изречението.

3.5. българският глагол, съответстващ на деепричастие НСВ на руския изречение, употребен в форма плусквამперфекта (минало предварително време), т.е. действие в превод е представено като завършено към момента на действие *оживи се* (1)

Ведь что такое талант? – оживился Зиц, очевидно, **сядась на любимого конька**.

Какво е талантът? – оживи се Зиц, явно си **беше дошъл на любимата тема**.

4. русские деепричастия НСВ с отрицанием НЕ переведены на болгарский язык личной формой глагола н.вр. с союзом *без да* (15)

Не считая перстня с бруликом, который, наверно, не меньше потянет...

Без да броим пръстена с камичето, който пак къде толкова ще дойде...

Мы с Олежкой вдвоем – **не считая** охраны.

Ние сме двамата с Олежка, **без да се брои** охраната.

С наслаждением вдыхая запах стружки и свежего лака, надворный советник (таков был чин новосела) аж примурлыкивал от удовольствия, собственноручно расставляя по рядам сочинения Декарта и Мирандолы, томики Лермонтова и Пушкина, равно как и новейшие сочинения европейских литераторов – Стендаля, Диккенса, Гете, ибо был обучен трем главнейшим европейским языкам, **не считая** древних.

Надворният съветник (такъв беше чинът на новодомеца) вдишваше с наслада мириса на стружки и лак, и чак си тананикаше от удоволствие, докато редеше собственоръчно по рафтовете съчиненията на Декарт и Мирандола, томчетата на Лермонтов и Пушкин, както и най-новите съчинения на европейски литератори: Стендал, Дикенс, Гьоте – защото бе изучавал трите основни европейски езика, **без да се броят** древните.

Не обращая внимания на запрещающие знаки, автомобиль рванул напрямую, поперек Славянской площади, потом срезал еще один изрядный кусок, вторгнувшись на паркинг гостиницы «Россия», и нагло, на глазах у милиционера, нырнул под Москворецкий мост.

Автомобилът се понесе направо през Славянския площад, **без да зачита забраняващите знаци**, после прекоси още една голяма площ, мина през паркинга на хотел „Россия“ и нахално се спусна под Москворецкия мост пред очите на милиционерите.

Русское словосочетание с деепричастием *не обращая внимания* передается в болгарском переводе глаголом в форме н.вр. *зачита* с союзом *без да*.

– Извините, что я, может быть, прерываю, но дело довольно важное-с, – заметил Петр Петрович как бы вообще и **не обращаясь** ни к кому в особенности.

– Извинете, че може би ви прекъсвам, но става дума за нещо много важно – отбеляза Пьотър Петрович, **без да говори** на никого конкретно.

Раскольников, чей подкрасненный свечным огоньком силуэт они могли видеть со спины, **не останавливаясь** и **не замедляя** своего движения, одной рукою подхватил с пола дубовую скамью,

которую давеча они не без труда переместили вдвоем, поднял в воздух и со всего размаху обрушил на лужинскую дверь.

Расколников, чийто силует леко в червено от пламъка на свещта видяха в гръб, **без да се спре и без да забави** движението си, с едната ръка подхвана от пода дъбовата пейка, която одеде едвам преместиха двамата, вдигна я във въздуха и с мощен замах я заби във вратата на Лужин.

В русском предложении два деепричастия НСВ, которые переведены на болгарский язык глаголами СВ с союзом *без да*.

По стене, вдоль водопроводной трубы, но при этом ее **не касаясь**, полз Спайдермен, Человек-Паук.

По стената, покрай улука, но **без да** го **докосва**, пълзеше Спайдърмен, Човека паяк.

Колокольчик, в самом деле, как и говорила свидетельница, издал какой-то брякающий, надтреснутый звук. **Не дожидаясь отклика**, вошли.

Камбанката наистина, както каза свидетелката, нададе някакъв раздрънкан тракащ звук. **Без да чакат**, влязоха.

Перевод с опущением одного слова (*отклика*), что вполне оправдано нормами болгарского языка.

– Это Моргунова, – сказала она в трубку **не здороваясь** (не имела такой привычки). – Еще один объявился.

– Моргунова е – каза тя, **без да поздрави** (нямаше този навик). – Още един се появи.

По стене, вдоль водопроводной трубы, но при этом ее **не касаясь**, полз Спайдермен, Человек-Паук.

По стената, покрай улука, но **без да** го **докосва**, пълзеше Спайдърмен, Човека паяк.

Председатель казенной палаты, у которого как раз оказался выправлен паспорт для поездки на воды, миг собрал семейство и, **не прощаясь**, отбыл в чужие края.

Председателят на финансовото управление, който тъкмо бе извадил паспорт за пътуване на минерални бани, мигом вдигна семейството и **без да си вземе довиждане**, отпътува в странство.

В переводе использовано словосочетание *без да си вземе довиждане*, соответствующее русскому глаголу *прощаться*. Но глагол *вземе* в форме СВ.

– Мы знакомы, – пробормотала она, **не осмеливаясь** глядеть на свидетеля семейной сцены.

– Познаваме се – смотолеви тя, **без да смее** да погледне свидетеля на семейната сцена.

– Господин Фандорин... – Ну и взгляд – мороз по коже. – Олег Аркадьевич просит вас заглянуть к нему в палату. И **не дожидаясь** ответа, пошел вперед. Ни тени сомнения, что Николас может за ним не последовать.

– Господин Фандорин... Ама че поглед, тръпки те побиват... – Олег Аркадиевич ви кани да го посетите в стаята му. И **без да чака** отговор, закрачи напред. Без капка съмнение, че Николас може да не го последва.

– Сидите? – сказал он, **входя без стук** и плюхаясь на диван. – Всё измышляете, как злодея поймать?

– Седите си, а? – влезе той, **без да почука**, и се тръшна на дивана. – Мъдрувате как да хванете злодея?

Перевод деепричастия НСВ *плюхаясь* рассмотрен в пункте 3.2. Глагол *сказал* не переведен, деепричастный оборот *входя без стука* переведен глаголом СВ *почука* с союзом *без да*.

5. русский деепричастный оборот, где деепричастие НСВ переводится на болгарский язык личной формой глагола в форме имперфекта с союзом *като* (4)

– Все жительницы Рублевки, за малым исключением, делятся на четыре категории, – вещала ассистентка, **стараясь** не выбиваться из лексикона настоящей леди.

– Обитателките на Рубльовка – с някои нищожни изключения – се делят на четири категории – обясняваше ассистентката, **като внимаваше** за лексикона си на истинска лейди.

– Вы у Капернаумова стоите! – сказал он, **смотря** на Соню и **смеясь**. – Он мне жилет вчера перешивал.

– Вие живееете у Капернаумови! – каза той, **като гледаше** Соня и **се смееше**. – Той ми поправи вчера една жилетка.

Вот и сейчас, **готовясь** к встрече с женой и ее учителем, он вертел в кармане фальшивое золото.

Ето и сега, **като се подготвяше** за среща с жена си и нейния учител, той опипваше фалшивото злато в джоба си.

6. русские деепричастия НСВ переведены на болгарский язык личной формой глагола в форме имперфекта с союзом *докато* (в то время как), что подчеркивает

одновременность основного действия, выраженного глаголом, и сопутствующего действия, выраженного деепричастием (4)

С наслаждением вдыхая запах стружки и свежего лака, надворный советник (таков был чин новосела) аж примурлыкивал от удовольствия, собственноручно **расставляя** по рядам сочинения Декарта и Мирандолы, томики Лермонтова и Пушкина, равно как и новейшие сочинения европейских литераторов – Стендаля, Диккенса, Гете, ибо был обучен трем главнейшим европейским языкам, не считая древних.

Надворният съветник (такъв беше чинът на новодомеца) вдишваше с наслада мириса на стружки и лак, и чак си тананикаше от удоволствие, **докато редеше** собственоръчно по рафтовете съчиненията на Декарт и Мирандола, томчетата на Лермонтов и Пушкин, както и най-новите съчинения на европейски литератори: Стендал, Дикенс, Гьоте – защото бе изучавал трите основни европейски езика, без да се броят древните.

Всё пустое-с! – с тоскою приговаривал надворный советник, **поднимаясь** по лестнице большого мрачного дома, выходявшего одной стороною на Екатерингофский проспект, а другой на канаву. – А главное, так и чувствовал, что никакой потачки в этом деле мне не будет-с.

Всичко беше напусто! – жално повтаряше надворният съветник, **докато изкачваше** стълбите на голямата мрачна сграда, която излизаше на „Екатерингофски проспект“, а от другата страна – на канала. – И хем си чувствах, че няма да ми се улесни случаят.

Шумно **вдыхая** воздух и **держась** за бок, думал: здоровье ни к черту.

Докато шумно **поемаше** въздух и **се държеше** за сърцето, той си помисли: здравето ми съвсем е отишло по дяволите.

7. русское деепричастие НСВ переведено на болгарский язык личной формой глагола н.вр. с союзом как (1)

Кажется, они остались живы – Ника увидел, как они дергаются, **пытаясь** открыть дверцу.

Май бяха живи – Ника видя **как се мъчат** да отворят вратата.

Сочетание глагола *дергаются* и деепричастия *пытаясь* переведено одним глаголом *мъчат се*.

8. русское деепричастие НСВ переведено на болгарский язык личной формой глагола н.вр. с союзом за да (1)

В статье двухлетней давности, написанной вскоре после загадочного исчезновения Ковнера, высказывалось предположение, что он скрылся за границу, **опасаясь мести** со стороны прежнего клиента.

В статье отпреди две години, написана скоро след загадъчното изчезване на Ковнер, се изразяваше предположение, че се е укрил в чужбина, **за да избегне отмъщението** на предишния си клиент.

9. русское деепричастие НСВ переведено на болгарский язык личной формой глагола в форме пересказывательного наклонения с союзом *тъй като* (1)

Будучи слабого здоровья, к крестьянскому труду Федорин-отец был негоден и поступил в семинарию, намереваясь переписаться в духовное сословие.

Тъй като бил с крехко здраве и негоден за земеделски труд, Федорин баща влязъл да учи в семинария с надеждата да премине към съсловието на духовенството.

10. русские деепричастия НСВ переведены на болгарский язык предложно-именным сочетанием (17)

Дюжие парни, **двигааясь** синхронно, прикрыли собой Аркадия Сергеевича и выхватили оружие.

Здравеняците с бързи синхронни **движения** затулиха Аркадий Сергеевич и извадиха оръжията.

Он устроил обыск в бумагах, **надеясь** добыть список пользователей сомнительных услуг, предоставляемых Дарьей Францевной.

Претърси книжката и с **надежда** да открие списък на ползвалите съмнителните й услуги.

Он полез в папку, **надеясь**, что вытащил не все листки – но увы.

Отвори папката с **надеждата**, че не е извадил всички листове – но уви.

Покажу фокус. **Посмеиваясь**, доктор пропустил Нику в дверь. Тот вошел – и замер на пороге, охваченный ужасом.

Ще видите какъв номер... Докторът **със смях** въведе Ника в стаята. Той влезе – и се вцепени от ужас.

На полу сидела секретарша Карина, **держась** за ушибленный затылок.

На пода седеше секретарката Карина с **ръка** на врата.

Будучи слабого здравья, к крестьянскому труду Федорин-отец был негоден и поступил в семинарию, **намереваясь** переписаться в духовное сословие.

Тъй като бил с крехко здраве и негоден за земеделски труд, Федорин баща влязъл да учи в семинария с **надеждата** да премине към съсловието на духовенството.

Он уж начал хлопотать в смысле пенсионна, **надеясь** в самом лучшем случае получить годовых рубликов сто, но тут солнце вновь выглянуло из-за туч.

Вече бил започнал да се загрижва за пенсионна си с **надеждата** да получава в най-добрия случай стотина рубли годишно, но изведнъж слънцето отново грейнало иззад облаците.

– Понимаете, – стал обяснять Ника, **волнуясь**, – необходимо показать этот манускрипт специалисту.

– Вижете какво – заговори с вълнение Ника, – вашият манускрипт трябва да бъде проверен от специалист.

– Сердечно рад знакомству-с, – сказал надворный советник перепуганной Лизавете, усаживаясь на стул и приятнейше **улыбаясь**.

– Сърдечно се радвам да се запознаем – каза надворният съветник на уплашената Лизавета и седна на стола с най-предразполагаща **усмивка**.

Пока оно, **крутясь**, опускалось на пол, Морозов попробовал высвободить руки – его пальцы отчаянно сжимались и разжимались, хватаясь за простыню, и продолжалось это довольно долго.

Докато то с **въртеливо движение** кацна на пода, Морозов се опита да си издърпа ръцете, стискаше и отпускаше пръсти, дърпаше чаршафа, това продължи доста дълго.

Взбалмошная тетья Синтия, **опасаясь**, что племянник окончательно оторвется от корней, прислала подарок: черное лондонское такси, английский патриотический аналог русской березки.

Изперкалата му леля Синтия **от страх**, че племенникът й напълно ще забрави корените си, му беше подарила черно лондонско такси – патриотичен аналог на руската березка.

Понимая, что земля горит у вас под ногами и **боясь**, что депутат А.С.Сивуха до всего докопается, вы с вашей телохранительницей проникли на территорию клиники, чтобы взять меня в заложники.

За вас става все по-напечено и **от страх**, че депутатът А. С. Сивуха ще научи всичко, с телохранилката си проникват на територията на клиниката, за да ме вземете за заложник.

Със другоя страна служачий въ типографіи (тогда у Праца) Гавриловъ предъявилъ тоже свой вексель въ 1000 руб., который я ему выдалъ, **нуждаясь** въ деньгахъ по продолженію чужаго журнала.

От друга страна, Гаврилов, служител в печатницата (тогава печатницата на Прац), също ми представи разписката си за 1000 рубли, която му дадох **поради нуждата** от пари, за да издавам чуждото списание.

– Наговорили ему всякого? – медленно, **пытаясь** унять гонку мыслей, повторил Александр Григорьевич.

– Наговорили сте му какво ли не? – бавно повтори Александър Григориевич **в опит** да подреди мислите си.

– Неужто ж за етакого замуж выходить? – закончил Разумихин, **не сомневаясь**, что после случившегося вопрос этот чисто риторический.

– Как може да се омъжите за такъв? – завърши Разумихин **без капка съмнение**, че след случилото се този въпрос е чисто риторичен.

Да если такой человек, **находясь** на ревизии, отдаст Богу душу в хоть сколько-то подозрительных обстоятельствах – беда.

Ако такъв човек **по време** на ревизия предаде Богу дух при поне малко от малко съмнителни обстоятелства, следва пълна трагедия.

Тут Фандорин, **выражаясь** по-валиному, перестал догонять и затормозил.

На това място Фандорин, **според израза** на Валя, престана да стопля и се гипсира.

11. русское предложение с деепричастием НСВ переведено на болгарский язык предложением с изменением субъектно – объектных отношений (1)

Да и говорил Марк Донатович, главным образом **адресуясь** к эффективной фандоринской секретарше.

А и думите му **бяха адресирани** най-вече към ефектната секретарка на Фандорин.

В переводе использовано смысловое преобразование.

12. русские предложения с словосочетанием *судя по*, содержащим деепричастную форму от глагола *судить*, на болгарский язык переводятся соответствующими по смыслу словосочетаниями (17)

Судя по тому, как Рулет удивился, в рукопись он носа не совал.

По учудването му личеше, че Рулото изобщо не беше наясно с ръкописа.

Судя по мебели, двадцатиметровое помещение служило одновременно гостиной, кабинетом и родительской спальней.

От мебелировката **личеше**, че помещението от двайсетина квадрата служи едновременно за дневна, кабинет и родителска спалня.

–...Видите ли, ко мне в руки попала одна рукопись, – приступил он к делу после необходимой преамбулы – упоминания о рекомендателе и гонораре, – то есть, я, конечно, понимаю, что шансов почти нет, но, **судя по** содержанию, это похоже на авторский набросок к роману «Преступление и наказание»...

–...Вижете, попадна ми един ръкопис – подхвана той по същество след необходимия преамбюл: споменаване за препоръчания я и за възнаграждението. – Тоест разбирам, естествено, че почти няма шанс, но **както гледам** съдържанието, прилича на авторски наброски за романа „Престъпление и наказание“...

– Родион Романович сказать ничего не имеет, – вразяжку произнес Аркадий Иванович, – зато вон тот господин, **судя по его виду**, может сообщить нам нечто любопытное.

– Родион Романович няма нищо за казване – провлечено каза Аркадий Иванович, – но господинът, **както го гледам**, може да ни съобщи нещо интересно.

– **Судя по рассказу** Дмитрия Прокофьевича, Раскольников что-то в этом роде даже вслух сказал, – припомнил Александр Григорьевич. – Что хотел не то Лужина на коленях за Мармеладову просить, не то убить на месте.

– **Според разказа** на Дмитрий Прокофиевич излиза, че Раскольников даже е казал гласно нещо от този род – припомни Александър Григориевич. – Че искал или да моли на колене Лужин за Мармеладова, или да го убие на място.

Судя по интонации, по этому «видите ли» Луз-гаев был человек интеллигентный, это радовало.

По тона, по това „откровено казано“ пролича, че Лузгаев е интелигентен човек, което зарадва Фандорин.

Судя по краскам, по невообразимости наряда, да и по булаве, която стольнику совершенно ни к чему, портрет был фантазийный, недавнего производства, а родоначальник скорее всего липовый.

По боите, невъобразимия тоалет и жезъла, непотребен за камерхер, личеше, че портретът е фантазиен, скорошно производство, а родоначалникът най-вероятно е фалшив.

Судя по этим словам, человек он был неглупый и, похоже, с образованием – для депутата редкость.

Тези думи подсказваха, че не е глупав човек и вероятно е образован, голяма рядкост за депутат. Деепричастный оборот при переводе преобразован в грамматическую основу.

Судя по голосу, тот самый Котелков. – Сказал, быть здесь, значит будем.

Фандорин го позна по гласа – същия Котелков. – Нареди да сме тук, значи сме тук.

Из обстановки тут имелся тюфяк, даже не закрытый шторкою, да крепкая дубовая скамья, которая, **судя по остаткам** яичной скорлупы, служила обитателю и столом.

Обзавеждането представляваше дюшек, който даже не беше скрит зад перденце, и масивна дървена пейка – **остатъците** от яйчена черупка **подсказваха**, че се ползва и за маса.

Судя по сияющей физиономии письмоводителя, он кое-что раскопал, да и у Порфирия Петровича вид был довольный, словно у полакомившегося мышью кота.

Сияещата **физиономия** на деловодителя **подсказваше**, че е докопал някои подробности, а и Порфирий Петрович имаше доволен вид като котарак, хванал мишка.

Судя по фактуре бумаги, цвету чернил и нажиму, вторая половина.

Според вида на хартията, цвета на мастилото и натиска – втората половина на XIX век.

– **Судя по тому, что вы сидите справа**, за правым, – со вздохом ответил странный гаишник. – У вас японская машина?

– **Щом** сте **отдясно**, значи е десен волан – с въздишка уточни странныят милиционер. – Японска ли е колата?

Странное его ожидание (а **судя по** некоторым признакам нетерпения это было именно ожидание) продолжалось довольно долго, но в конце концов окончилось, и окончилось вот чем.

Странного му изчакване (а по някои признаци на нетърпение ставаше ясно, че е именно изчакване) продължи доста дълго, но накрая свърши, и то ето как.

Судя по помаркам, это не список, а черновик.

От поправките **лични**, че не е препис, а е чернова.

Специалист по империи инков, послушав магнитофонную запись, сказал, что, **судя по** ряду признаков, это архаичный вариант языка кечуа.

Един специалист по империята на инките, след като прослуша запис на думите й, заявил, че **ако се съди** по някои признаци, става дума за архаичен вариант на езика кечуа.

13. русские деепричастия НСВ переведены на болгарский язык не грамматическими, а лексическими средствами

13.1. предложом (5)

Я честно, хоть и проклиная все на свете, писал ее в Висбадене, в тягчайшие дни моей жизни, иной раз без свечей, **пользуясь** единственно слабым отсветом уличного фонаря.

Честно я писах, макар и проклинайки всичко на света, във Висбаден,<...>, понякога и без свещ, единствено **на** слабата светлина от уличната лампа.

Начальство, **пользуясь** удаленностью от столиц, изолгалось и изворовалось до степеней совершенно невиданных и даже, можно сказать, фантастических.

Поради отдалечеността от столиците управата се беше отдала на измами и грабежи в небивала и дори, може да се каже, фантастична степен.

Очень вскоре некая девица, из тех, что, **выражаясь** языком паспортным, «живут от себя», вдруг подала на скромнейшего Порфирия Петровича жалобу, что он ее будто бы обесчестил посредством насилия, и, главное, немедленно сыскались свидетели.

Скоро някаква госпожица от тези, които **на** ведомствен език се „самоиздържат“, подаде изведнъж оплакване срещу хрисимия Порфирий Петрович жалба, че я обесчестил чрез насилие; интересното е, че веднага се намериха и свидетели.

– Вы-с? – пробормотал, **обращаясь** к Свидригайлову пристав, кажется, потрясенный не менее своего помощника.

– Вие? – изломоти **към** Свидригайлов приставът, очевидно потресен не по-малко от помощника си.

Это довольно популярная марка, широко использовавшаяся в Европе **начиная с** сороковых и до начала семидесятых годов 19 века.

Това е много популярна марка, доста използвана в Европа **от** четирийсетте до началото на седемдесетте години на XIX век.

13.2. **существительным с предлогом (3)**

– Значит, вот оно как, – сказал он вслух, **спускаясь по** лестнице. – По крайней мере, без пошлости. Даже красиво.

– Значи така било – каза си гласно **надолу по** стълбите. Поне е без пошлост. Дори е красиво.

Всё это время Петр Петрович простоял у окна, **сцепив** пальцы за спиною и громко похрустывая суставами.

Пьотър Петрович чакаше прав до прозореца **с ръце зад гърба**, чупейки ставите на пръстите си.

Как-никак сто тысяч фунтов стоит. – Лузгаев посмотрел на часы и заторопился. – **Не считая** перстня.

Все пак струва сто хиляди лири стерлинги. – Лузгаев погледна часовника и се разбърза. – **Плюс пръстена.** Деепричастие заменено в переводе существительным.

13.3. **наречием още с предлогом преди (1)**

Во вторую ночь его уж точно бы извели, но, **не дожидаясь** темноты, Порфирий Федорин перелез через стену и спрятался.

Втората нощ със сигурност щяха да го довършат, но **още преди** да се стъмни, Порфирий Федорин се прехвърли през оградата и се скри.

13.4. **наречием в сравнительной степени по-гневно (1)**

Мало того, – всё больше **раздражаясь**, повысил голос врач, – вы собираетесь натравить на меня акцентуированного невропата Сивуху, который, находясь в состоянии аффекта, вполне может меня избить, покалечить...

Нещо повече – все **по-гневно** повишаваше тон докторът, – смятате да настроите срещу мен акцентуирания невропат Сивуха, който в състояние на афект може да ме пребие, да ме осакати...

14. деепричастие НСВ руского предложения не передано при преводе на болгарский язык в связи с целостным преобразованием предложения (5)

Она и всегда-то была взвинчена, постоянно **находясь** в некоем клокотании, то и дело выливавшемся в крик, слезы или истерику, но после произошедшего несчастья совсем сделалась не в себе.

Тя бездруго беше нервна личност, от гърлото ѝ се изтръгваше неспирно гъргорене, което току избиваше във викове, плач или истерия, но след случилото се нещастие пък вече изобщо не се владееше.

Так что, Родион Романович, подлец я или нет? – обратился он уже напрямую, **не скрываясь**, к Раскольникову. – Нынче вы как меня расцениваете-с?

Та какво сега, Родион Романович, подлец ли съм, или не? – обърна се вече директно към Раскольников. – Сега как ще ме оцените?

Мало того, – всё больше раздражаясь, повысил голос врач, – вы собираетесь натравить на меня акцентуированного невропата Сивуху, который, **находясь** в состоянии аффекта, вполне может меня избить, покалечить...

Нещо повече – все по-гневно повишаваше тон докторът, – смятате да настроите срещу мен акцентуирания невропат Сивуха, който в състояние на афект може да ме пребие, да ме осакати...

Понимая, что земля горит у вас под ногами и боясь, что депутат А.С.Сивуха до всего докопается, вы с вашей телохранительницей проникли на территорию клиники, чтобы взять меня в заложники.

За вас става все по-напечено и от страх, че депутатът А. С. Сивуха ще научи всичко, с телохранителката си прониквате на територията на клиниката, за да ме вземете за заложник.

Единственная Прямо подле него, лицом вниз лежал Заметов, из его макушки, **просачиваясь** сквозь старательно намаженный кок, лилась темная кровь, и по щели меж досок уж катился резвый ручеек.

Точно до него по очи лежеше Заметов, от темето му през старателно нагласената прическа бликаше тъмна кръв и по процепа между дъските на пода потече бързо ручейче.

II. Русские деепричастия СВ, употребленные в тексте романа Бориса Акунина «Ф. М.», переданы в переводе на болгарский язык следующими способами

1. причастием

1.1. страдательным причастием в функции предикативного определения (8)

Пока поджидали Марфу Захер, Валентина стояла, **облокотясь** о дверцу, и развлекала слушателей антропологическими этюдами – сортировала посетителей «Фитнес-эмпориума» по разрядам.

Докато чакаха Марфа Захер, Валентина, **подпряна** на вратата, забавляваше слушателите си с антропологични етюди – сортираше по разновидности посетителите на „Фитнес емпориум“.

– Давайте я к этой Мармеладовой схожу, – предложил Александр Григорьевич, **заинтересовавшись** падшей дочерью титулярного советника. – Вдруг застану.

– Да ида да я потърся тази Мармеладова – предложи Александър Григориевич, **заинтригуван**, че дъщеря на титулярен съветник е уличница. – Може да я намеря.

– Что вы! – перебил его Морозов, **ужаснувшись**. – Я бы никогда так не поступил!

– Моля ви! – прекъсна го Морозов **ужасен**. – Никога не бих го направил!

Олег, **пригнувшись** пробежал вдоль дома и подобрал трос, конец которого свисал из окна спальни.

Олег претича **приведен** край къщата и издърпа въжето, чийто край висеше от прозореца на спалнята.

Тем не менее в офис он ворвался **запыхавшись** – ни одним, ни другим лифтом не воспользовался, терпения не хватило.

Обаче нахълта в офиса **задъхан**, не беше взел нито един от двата асансьора, нямаше нерви да ги чака.

Окончательно **проснувшись**, Заметов задал вопрос, который не давал ему покоя еще давеча, когда он наблюдал за размышлениями пристава и не решался их прервать.

Заметов, вече окончательно **пробуден**, зададе въпрос, който не му даваше мира още одеде, когато наблюдаваше размишленията на пристава и не смееше да ги прекъсне.

– Так, стало быть, Раскольников? – шепнул Александр Григорьевич, **наклонившись**. – Арестовывать будете?

– Значи е Раскольников? – пошепна Александър Григориевич, **приведен** към него. – Ще го арестувате ли?

Перед тем как приступить к чтению, заглянул в комнаты. Алтын спала, **отвернувшись** к стене. Приехала из редакции за полночь, усталая, и сразу в кровать.

Преди да започне да чете, надникна в стаите. Алтън спеше, **обърната** към стената. Прибра се от редакцията след полунощ, беше уморена и веднага си легна.

1.2. действительным причастием прошедшего времени (причастием аориста на –Л) в функции предикативного определения (3)

Весь **набычившись**, Разумихин глухим голосом спросил: – Что он тут у тебя делает?

Цял **настръхнал**, Разумихин попита с приглушен глас: – Какво търси този тук при теб?

Револьвер полетел на пол, а сам надворный советник с воплем согнулся пополам, **схватившись** за перебитую кисть.

Револьверът изхвърча на пода, а самият надворен съветник с вой се преви одве, **хванал** счупената си китка.

Надоедливое летнее солнце, совсем ненадолго **убравшись** на крыши, в самом незамедлительном времени высунулось с другой стороны, однако Порфирий Петрович не заметил рассвета, как перед тем не обратил внимания на наступление сумерек.

Досадното лятно слънце, наскоро **заязляло** зад покривите, след съвсем кратко време надникна от другата страна, ала Порфирий Петрович не забеляза изгрева, както преди това не беше обърнал внимание на заника.

2. личной формой глагола, соответствующей времени глагола, к которому относится действие деепричастия в русском предложении (глаголы в русском и болгарском предложениях подчеркнуты)

2.1. глагол употреблен в форме н.вр. (2)

Выпросив отсрочку у одних заимодавцев, **расплатившись** (под новые долги и обязательства) с другими, бедный литератор **вырвался** из Петербурга в Германию.

Нещастният литератор **измолва** отсрочка от едни заемодавци, **изплаща** сумите на други (срещу нови заеми и гаранции) и **успява да се измъкне** от Петербург за пътуване до Германия.

2.2. глагол употреблен в форме аориста (50)

По-хозяйски **пройдясь** по голому коридорчику, Валя кивнула на дверь, украшенную изображением черепа и костей: <...>.

Валя влезе като у дома си, **прекоси** голото коридорче, кимна към вратата, украсена с череп и кости: <...>.

Без интереса **скользнув** по Саше и на няколко секунд **задържавшись** на Николасе, мальчишеские глаза седовласого доктора остановились на Вале, сверкнули искорками и с этого момента гледели на нее почти неотрывно.

Младежките очи на прошарения доктор **погледнаха** незаинтересовано Саша, **позадържаха се** върху Николас и се спряха върху Валя, блеснаха и от този миг почти не се отлепиха от нея.

Приятнейше ей **улыбнувшись**, врач ненадолго одарил вниманием Сашу: [...].

Докторът й **се усмихна** и за кратко дари с вниманието си Саша: [...].

Все-таки он совсем еще ребенок, подумал Николас и, чуть **улыбнувшись**, ответил.

Но си е още дете, помисли Николас, леко **се усмихна** и му отговори.

– Шеф, – сказала Валя, **оглянувшись** на дверь, – а давайте я этому гаду по ушам надаю.

– Шефе – каза Валя и **погледна** към вратата, – да му начукам ли канчето на този гад?

Не обращая внимания на запрещающие знаки, автомобиль рванул напрямую, поперек Славянской площади, потом срезал еще один изрядный кусок, **вторгнувшись** на паркинг гостиницы «Россия», и нагло, на глазах у милиционера, нырнул под Москворецкий мост.

Автомобилът се понесе направо през Славянския площад, без да зачита забраняващите знаци, после **прекоси** още една голяма площ, **мина** през паркинга на хотел „Россия“ и нахално се спусна под Москворецкия мост пред очите на милиционерите.

Ника показал пальцами букву V, а девушки изобразили целую пантомиму победы: Валя исполнила что-то вроде ламбады, Саша перекрестилась и, **не удержавшись** в рамках благочестия, подпрыгнула.

Ника показа знака V на момичетата, а те отговориха с щастлива пантомима на победата: Валя изтанцува нещо като ламбада, Саша се прекръсти и **не издържа** в рамките на благочестието, та подскочи.

– Нет, это так-с, предположение, – ответил Порфирий Петрович, **переглянувшись с Заметовым**.

– Не, просто предположение – отвърна Порфирий Петрович и **двамата със Заметов се спогледаха**.

Уже перед самую квартиру он вдруг остановился и, **повернувшись**, спросил: <...>.

Малко преди да стигнат до къщата му, той изведнъж се спря, **обърна се** и попита: <...>.

Остановившись как вкопанный, он секунду-другую покачался из стороны в сторону и вдруг с грохотом повалился на пол.

Спря се като вкаменен, секунда-две се олюлява наляво-надясно и внезапно шумно се стовари на пода.

С рычанием **сорвавшись** с места, Дмитрий ворвался в комнату, даже **не заметив**, что плечом выбил дверь с одной из петель.

Той с ръмжене **скочи** и се втурна в стаята, дори **не забеляза**, че с удара с рамо е откачил вратата от едната панта.

По-медвежьи **развернувшись** к приятелю, Разумихин махнул кулаком и как раз попал по маленькому круглому столику, на котором стоял допитый стакан чаю.

Разумихин като мечок **се извъртя** към приятеля си, замахна с юмрук и уцели малката кръгла масичка, на която имаше празна чаша от чай.

С досадою **извинившись**, пристав вышел в прихожую, распахнул дверь и увидел на пороге не кого иного как надзирателя третьего квартала Никодима Фомича.

Приставът с яд **се извини**, стана, отиде в антрето, отвори вратата и видя на прага не друг, а надзирателя на трети квартал Никодим Фомич.

– Пойдете-ка тут, – тихо велел он капитану, а сам выглянул в комнату и, как ни в чем не бывало **улыбнувшись**, сказал. – Это ничего-с, из конторы пришли... с сообщением.

– Почакайте тук – тихо рече на капитана, надърна в стаята, спокойно **се усмихна** и каза: – Нищо особено, съобщение... от кантората.

Приглядевшись, Николас увидел, что это присоска на тонкой блестящей нити.

Николас **се вгледа** и видя, че е вързана с тънка блестяща нишка стреличка с гумен накрайник.

Оглянувшись, Ника увидел в дверях фигуру в белом халате.

Ника **изви очи** и видя на вратата фигура с бяла престилка.

Ровно в час дня, с улицы Солянка, с трудом **вписавшись** в подворотню, въехал лимузин «бентли» цвета первого снега.

Точно в един от „Солянка“ влече, тоест едва **се внедри** в теснотията лимузина бентли с цвят на първи сняг.

Наклонившись к зажигалке, бросила на Марфу длинный взгляд из-под челки (Фандорин поморщился).

Наведе се към запалката и пусна на Марфа дълъг поглед изпод кичура коса (Фандорин се смръщи).

На всякий случай **оглянувшись** на дверь, Фандорин засучил рукав повыше, наклонился и сунул руку в теплую воду.

Фандорин за всеки случай **се озърна** към вратата, нави си ръкава, наведе се и пхна ръка в топлата вода.

У вас, наверное, имеется какой-нибудь друг, который хотя бы отчасти скрашивает неудовольствия, сопряженные, то есть проистекающие... **Запутавшись** в оборотах и **смутившись**, он сбился, не договорил.

Сигурно имате приятел, с когото поне отчасти се разтушавате подир нерадостите, свързани, тоест произтичащи... – **оплете се** в собствените си думи, **смути се** и не се доизказа.

Повернувшись, Разумихин спустился вниз и опять не заметил человека, стоящего под лестницей.

Разумихин **се обърна**, заслиза надолу и пак не забеляза човека, който беше застанал зад стълбището.

– А ведь я так и знал, что вы не спите, а только вид показываете, – странно ответил незнакомый ему человек, спокойно **рассмеявшись**. – Аркадий Иванович Свидригайлов, позвольте отрекомендоваться...

– Знаех си, че не спите, а само се преструвате – отговори странно непознатият и спокойно **се засмя**. – Позволете да ви се представя: Аркадий Иванович Свидригайлов...

– Он не сумасшедший, он подлец! – взревел Дмитрий. – Я его вон вышибу! И, **бросившись** на Свидригайлова, стащил его со стула.

– Той не е луд, той е подлец! – ревна Дмитрий. – Ще го изхвърля отук! – **нахвърли се** на Свидригайлов и го вдигна от стола.

– Это он в нее врезался, в гулящую-то, – пробормотал Лужин, как-то по-особенному **улыбнувшись**.

– Той се е влюбил в тази уличница – избъбри Лужин и някак особено **се усмихна**.

Створки двери хлопнули, широко **распахнувшись**, и на пороге возникла эффектная, осанистая фигура в светлом сюртуке.

Вратите тропнаха, **зейнаха** широко и на прага се появи впечатляваща солидна фигура в светъл сюртук.

Дернул – и вдруг взмыл вверх, **оказавшись** на втором ярусе, сплошь увешанном постерами.

Дръпна го и изведнъж полетя нагоре, **озова се** на горния етаж, облепен с постери.

Выругавшись, Валентина затормозила у тротуара.

Валентина **изруга** и закова до бордюра.

Остановившись под пожарной лестницей, начинавшейся на уровне второго этажа, помощница достала из рюкзака моток бечевки с крюком на конце.

Тя **се спря** под пожарната стълба, която започваше горе-долу от втория етаж, извади от раницата въже с кука в края.

– Атари! – крикнул Олег, слегка **коснувшись** клинком его лба. – Снова атари! – Теперь меч несильно шлепнул Николаса по плечу. – И опять атари!

– Атари! – викна Олег и леко **докосна** с меча челото му. – Пак атари! – мечът леко го удари по рамото. – И пак атари!

Заоглядывавшись по сторонам, он почти сразу увидел ее.

Той **се огледа** и почти веднага я видя.

Сивуха и Саша, **обернувшись**, смотрели в его сторону.

Сивуха и Саша **се обърнаха** към него.

Чуть **покачнувшись**, он подошел к дивану, где полулежало тело Марка Донатовича. Леко **залитна** и отиде до дивана, където беше полегнал мъртвият Марк Донатович.

Опомнившись, надворный советник кинулся вперед с криком: «Не сметь!».

Надворният съветник **се опомни** и се втурна напред с вик: „Неее!“

Вот кстати интересно будет проверить, исчезнет она или нет... – Он на миг умолк, о чем-то **призадумавшись**, да и тряхнул головой.

Впрочем интересно би било да се провери дали ще изчезне, или не... – той млъкна за миг, **замисли се** за нещо, тръсна глава.

Поселившись в доме под видом тренера по теннису и бейсболу, я имел возможность ознакомиться с жизнью всего поместья.

Установих се в дома в ролята на треньор по тенис и баскетбол, така че имах възможността да опозная живота в цялото имение.

– Идет бычок, качается, вздыхает на ходу, – продекламировал Олег, **перемещаясь** так, чтобы перекрыть Вале дорогу. – Ой, доска кончается, сейчас я упаду...

– Теленцето залита над буйната река – издекламира Олег и **смени позицията си** така, че да прегради пътя на Валя. – Въздиша и се пита: ще падна или да...

Когда же милейшая мелодия, на миг **оборвавшись**, заввучала вновь, гораздо громче и насыщенной, так что сразу почувствовалось – за дело взялся мастер, Ника совсем сник.

А когато приятната мелодия за миг **спря**, а после се понесе отново, много по-силно и наситено, та веднага се почувства ръката на опитен пианист, Ника съвсем се умърлуши.

Прищурившись, Ника разобрал първую попавшуюся на глаза строчку: «...святителя Порфирия, памятного темь, что избавиль переохристиан Святой Земли от притеснения язычников».

Ника **присви очи** и прочете един ред: „...святител Порфирий, паметен с благочестието си да избави първохристияните в Светата земя от угнетението, причинявано от езичниците...“

Ведя пальцем по сводному алфавитному указателю произведений, включенных в ПСС Достоевского, он еще некоторое время поугрызался, потом взял себя в руки. Посмотрел снова, уже **сосредоточившись**.

Прокара пръст по азбучния указател на включените заглавия в трийсеттомника, още за малко се отдаде на угрызения, после се взе в ръце. Погледна пак, **съсредоточи се**.

– Меня к вам кварталный, Никодим Фомич! Сам-то он там! – опять заволновался, заневнятичал Александр Григорьевич да вдруг как крикнет. – Убили! Злодейским образом! Сразу двоих! Нет, то есть не двоих, а... Он смешался, захлебнувшись словами.

– Кварталният Никодим Фомич! Ме праша! Той е там! – пак се развълнува и запелтечи Александр Григорьевич и ненадейно изкрещя: – Убити! Злодейски! И двете! Не, тоест не двете... – обърка се, задави се в собствените си думи.

Выпив воды и **усевшись**, Александр Григорьевич немного успокоился, и оказалось, что он умеет говорить и связно, и толково.

Александр Григорьевич **пи** вода, **седна**, малко се успокои и се оказа, че умее да говори и свързано, и разбрано.

Надворный советник набрал полную грудь воздуха и **зажмурившись** полез пальцами в рану.

Надворният съветник пое дълбоко въздух, **зажумя** и бръкна в раната с пръсти.

– Кул, – сказал Рулет, **не испугавшись**, а скорее **обрадовавшись** – очень уж прикольный был глюк.

– Кул – каза Рулото: той **не се уплаши**, а по-скоро **се зарадва**, защото видението беше върхът.

Недоуменно нахмурившись, Николас навел курсор на тему, щелкнул – и вскоре забыл не то что про Херувимова, но даже про крах семейной жизни.

Той **се учуди**, отиде с курсора на темата, кликна – и скоро забрави не само Херувимов, но дори и рухналия си семеен живот.

2.3. глагол употреблен в форме имперфекта (1)

Из складки между ягодиц высовывался шнурочек телесного цвета и, **раздвоившись**, охватывал талию.

От задника й излизаше тънко шнурче с телесен цвят и **се раздвояваше** под кръста.

2.4. глагол употреблен в форме плюсквамперфекта (2)

Как-то сидел Рулет в кресле, **накушавшись** цики, пялился в потолок, а там паучок в паутине, и с каждой секундой его видно всё отчетливей.

Веднъж Рулото **се беше назовил** с паркизан и полегнал на фотьойла, зяпаше тавана, а там имаше паяче в мрежа паяжина и той го виждаше все по-ясно.

– Хрен тебе! – злобно выкрикнул Ника, должно быть, **заразившись** хамской лексикой от Валентины.

– Ходи се пери! – злобно изкрещя Ника, явно **се беше заразил** от просташката лексика на Валентина.

2.5. глагол употреблен в форме пересказывательного аориста (1)

О н , **поклонившись**, печально молвил: «Напрасно ваше величество изволило меня благодарить за наставления».

Т о й **се поклонил** и отвърнал печално: «Напрасно ваше величество ми благодари за наставленията».

Пересказывательные формы, или формы пересказывательного наклонения [Маслов, 1981: 271], в болгарском языке показывают, что говорящий передает чужие слова, и выражают определенное недоверие говорящего к сказанному, его отстраненность от передаваемых событий.

2.6. глагол употреблен в форме б.вр. (1)

Фандорин испугался, что главврач, **воспользовавшись** ситуацией, позовет на помощь, но Коровин нервно оглянулся на секретаршу и крикнул: [...].

Фандорин се изплаши, че главният лекар **ще използва** положението, за да викне помощ, но Коровин нервно погледна към секретарката и викна: [...].

3. русские деепричастия СВ с отрицанием НЕ переведены на болгарский язык личной формой глагола н.вр. с союзом *без да* (5)

– Я слышал, вы бумажки старые покупаете, – сказал посетитель, **не представившись**. – Глянете?

– Чух, че купувате стари писаници – каза посетителят, **без да се представи**. – Ще хвърлите ли едно око?

– Ну, а мне сколько лет? – поинтересовался Марк Донатович. Олег, **не повернувшись**, обронил: – Семь.

– А аз на колко съм? – попита Марк Донатович. Олег подхвърли, **без да се обърне** към него: – На седем.

– Тс-с-с! – Брюнетка приставила палец к губам и невесомо, **не коснувшись** руками пола, поднялась.

– Шт! – долепи пръст до устните си брюнетката и гъвкаво стана, **без да се отгласне** с ръце от пода.

Взволнованная предстоящим свиданием, она уже стучала в дверь и, **не дождавшись** отклика, вошла.

Развълнувана от предстоящата среща, тя почука на вратата и влезе, **без да чака** отговор.

Так что у меня образовался лишний часок, – сказала она, как-то **не очень обрадовавшись** появлению мужа.

Така че ми се отвори един час време – обясни тя, **без да изрази** голяма **радост** от появата на мъжа си.

4. русский деепричастный оборот, где деепричастие СВ, переводится на болгарский язык личной формой глагола в форме аориста с союзом *като* (4)

Н о **приспособившись** к условиям окружающей среды, Фандорин от прежних привычек отказался.

Но **като свикна** с условията на околната среда, Фандорин се отказа от предишните привички.

Подобравшись к этому месту своего рассказа, Иванов принял чрезвычайно важный и хитрый вид.

Като стигна до това място в разказа си, Иванов доби изключително важен и хитър вид.

Оказавшись у себя, он стал двигаться еще бесшумней.

Като се прибра, той продължи още по-бесшумно.

«**Дойдя** до своего дома, Соня повернула в ворота, он за ней и как бы несколько удивившись. [...]»

«**Като стигна** до къщи, Соня мина през вратата, а той подире й и сякаш малко учуден. [...]»

5. русские деепричастия СВ переведены на болгарский язык личной формой глагола в форме аориста с союзом *след като* (после того как), что подчеркивает следование основного действия, выраженного глаголом, за действием, выраженным деепричастием (3)

– Мы с тобой одно целое, разве неясно? – **высморкавшись** и уже без рыданий объяснила жена. – Ты без меня пропадешь.

– Ние с теб сме едно цяло, не разбираш ли? – обясни жена му, **след като си издуха носа** и спря плача. – Ти без мен си за никъде.

Отсмеявшись и **откашляв**, Фата-Моргана подошла к своему антикварному телефону, вынула из-под аппарата визитную карточку и набрала номер.

След като се насмя и **накашля**, Фата Моргана извади изпод антикварния си телефон визитна картичка и избра номера.

Вдоволь **наунижавшись** перед бессердечной стервой, он кинулся искать забвения в рулетке.

След като се наунижава на воля пред безсърдечната кучка, бърза да търси забрва в играта на рулетка.

6. русские деепричастия СВ переведены на болгарский язык личной формой глагола с союзом *щом*

6.1. глагол употреблен в форме н.вр. (1)

Наткнувшись в архиве Стелловского на эту переписку, Морозов весь затрясся.

И **щом се натъкна** на тази кореспонденция в архива на Стеловски, Морозов се въодушевява.

В данном переводе используется форма н.вр. глагола *въодушевява се* для перевода русского глагола прошедшего времени СВ *затрясся*. В связи с этим деепричастие *наткнувшись* передано в переводе глаголом не прошедшего, а настоящего времени.

6.2. глагол употреблен в форме аориста (2)

Определившись с выбором блюд, она стала вертеть головой во все стороны.

Щом направи избора си от менюто, тя взе да върти глава.

– Подождите меня здесь, – обернулся Марк Донатович к Фандорину, **оказавшись** в безопасности. – Я скоро вернусь.

– Почакайте ме тук – обърна се Марк Донатович към Фандорин, **щом се озова** в безопасност. – Веднага се връщам.

7. русские деепричастия СВ переведены на болгарский язык предложно-именным сочетанием (8)

Прибыв сюда и **решившись** теперь предпринять некоторый... вояж, я пожелал сделать необходимые предварительные распоряжения.

С пристигането си тук и **решението** да предприема... един воаяж, имах желанието да приключа предварително с някои неща.

Криво **улыбнувшись**, Фандорин подобрал фалшивую монету и вдруг дернулся.

Фандорин **с крива усмивка** си взе фалшивия дублон и внезапно потръпна.

Повторно **вознесясь**, граф Михаила Михайлович особенно отличал тех, кто не отвернулся от него в тощие годы.

При повторния си **възход** граф Михаила Михайлович покровителствал особено онези, които не му обърнали гръб в гладните години.

– Ничего, – ответила девушка с несколько испуганной улыбкой, но ничуть **не потерявшись**. – Вы, верно, очень куда-нибудь спешите, оттого и не посмотрели.

– Няма нищо – отвърна девойката с леко уплашена усмивка, но **без** капка **притеснение**. – Сигурно много бързате и затова не ме видяхте...

Оттого Дмитрий сидел весь **подобравшись**, напряженно прислушивался к доносящимся из комнаты звукам, и был готов, ежели понадобится, в секунду оказаться наверху.

Затова Дмитрий седеше **като на тръни**, вслушваше се напрегнато в звуците, които долитаха от стаята, и беше готов, ако се наложи, мигом да се втурне.

Валя оказалась права, **наведавшись** в туалет, посетитель снова воспрял духом.

Валя се оказа права: **след посещениято** в тоалетната посетителят се беше оборавил.

Строгая? – боязливо спросила девочка, опять **не сильно удивившись**.

Строга ли е? – плахо попита Саша пак **без** много **чудене**.

8. русское предложение с деепричастием СВ переведено на болгарский язык предложением с изменением субъектно–объектных отношений (1)

Встретившись с франтом глазами, письмоводитель слегка поклонился и прошел себе дальше.

Очите им се срещнаха, деловодителят леко кимна на непознатия и продължи.

9. значение русской деепричастной формы СВ не передано при переводе на болгарский язык, деепричастие при переводе опущено (1)

Проворно **развернувшись,** недавний обличитель преловко уклонился от оплеухи, оттолкнул Лебезятникова и бросился вглубь квартиры.

Доскорошният изобличител пъргаво отскочи от удара, отблъсна Лебезятников и се втурна към дъното на жилището.

Приложение 4.

К Глава 4.

4.3.1. Болгарские отглагольные существительные в словаре «Обратен речник на българския език» (София, 2011)

С.116

предаване (предавах)
радиопредаване (предавах по радио)
топлопредаване (предавах топлина)
топпредаване (предавах топ)
артпредаване (предавах арт)
правораздаване (раздавах право)
кредитораздаване (раздавах кредит)
топлоподаване (подавах топло)
гласоподаване (подавах глас)
разоръжаване (разоръжавах)
обезоръжаване (обезоръжавах)
мореплаване (плавах в морето)
корабоплаване (плавах на кораб)

въздухоплаване (плавах във въздух)
разузнаване (разузнавах)
контразузнаване (приставка контр- + разузнавах)
топлопреминаване (преминавах топло)
бракосъчетаване (съчетавах с брак)
събеседване (събеседвах)
телекомандване (командвах теле)
оборудване (оборудвах)
спецоборудване (специално оборудвах)
обслужване (обслужвах)
самообслужване (обслужвах себе си)
миропомазване (помазвах мир)
здравеопазване (опазвах здраве)
лесоопазване (опазвах лес)
сметоизвозване (извозвах смет)
обрязване (обрязвах)
рудодобиване (добивах руда)
солодобиване (добивах сол)
стоманодобиване (добивах стоман)
недоспиване (недоспивах)
главозахайване (захайвах глава)
освиркване (освирквах)

умопобъркване (побърквах ум)
радиоразпръскване (разпръсквах радио)
самоизтъкване (изтъквах си)
самозапалване (запалвах си)
изнасилване (изнасилвах)
захранване (захранвах)
електрозахранване (захранвах електричество)
самообразование (образовах си)
поцинковане (поцинковах)
свръхнатоварване (свръхнатоварвах)
претоварване (претоварвах)
телеизмерване (измервах теле)
дървообработване (обработвах дърво)
кожообработване (обработвах кожа)
металообработване (обработвах метал)
конопообработване (пообработвах кон)
дървопреработване (преработвах дърво)
кожопреработване (преработвах кожа)
млекопреработване (преработвах мляко)
месопреработване (преработвах месо)
нефтепреработване (преработвах нефт)

честване (чествах)	съпреживяване (съпреживявах)	свръхзамърсяване (свръхзамърсявах)
лъжепророчестване (пророчествах лъж)	хлебоснабдяване (снабдявах с хлеб)	обезсмъртяване (обезсмъртявах)
усъвършенстване (усъвършенствах)	дървоснабдяване (снабдявах с дърво)	енергоспестяване (спестявах енергия)
С.117		
самоусъвършенстване (усъвършенствах си)	водоснабдяване (снабдявах с вода)	обезкостяване (обезкостявах) остойностяване (остойностявах)
словообразуване (образувах слово)	топлоснабдяване (снабдявах с топлина)	благоразполагане (благоразполагах)
почвообразуване (образувах почва)	електроснабдяване (снабдявах с електричество)	ръкопалагане (ръкополагах)
кръвообразуване (образувах кръв)	месоснабдяване (снабдявах с месо)	гама-разпадане (разпадах на гама-лъчи)
рудобразуване (образувах руда)	застудяване (застудявах) разпространяване (разпространявах)	бета-разпадане (разпадах на бета-лъчи)
формобразуване (образувах форма)	неразпространяване (не разпространявах)	прераждане (прераждах) възраждане (възраждах)
ценообразуване (образувах цена)	озеленяване (озеленявах) благоустроихване (устроихвах благо)	обзавеждане (обзавеждах) електрообзавеждане (о б з а в е ж д а х с електричество)
спорообразуване (образувах спора)	трудоустроихване (устроихвах труд)	довиждане (виждах) свиждане (свиждах)
карстообразуване (образувах карст)	евроразширяване (разширявах на Европа)	влагозадържане (задържах влага)
контраактуване (приставка контр- + актувах)	обоготворяване (обоготворявах)	снегозадържане (задържах сняг)
сънотълкуване (тълкувах сън)	оплодотворяване (оплодотворявах)	самоиздържане (издържах себе си)
кормуване (кормувах)	одухотворяване (одухотворявах)	искане (исках)
рисуване (рисувах)	осигуряване (осигурявах)	лъчеизпускане (изпусках лъчи)
пътуване (пътувах)	замърсяване (замърсявах)	кръвоизпускане (изпусках кръв)
радиоизлъчване (излъчвах от радио)	екозамърсяване (замърсявах екология)	клане (клах)

световъзприемане (възприемах свет)	самолететоводене (водих самолет)	противостоене (противостоях)
спане (спах)	ядене (ядох)	розоварене (варих рози)
влажонабиране (набирах влага)	пеене (пеех)	спиртоварене (варих спирт)
сметосъбиране (събирах смет)	сърцебиене (сърцето се бие)	търсене (търсих)
центрофугиране (центрофугирах)	часоброене (броих часове)	етнозвучене (звучах етнически)
радиосондиране (сондирах радио)	летоброене (броих лета)	кръщение (кръщих)
зъбопротезиране (протезирах зъби)	корабостроене (строих кораб)	дробене (дробих)
прелицензиране (прелицензирах)	локомотивостроене (строих локомотив)	С.118
банкиране (банкирах)	мебелостроене (строих мебел)	саморазправяне (разправям за себе си)
самоконтролиране (контролирах си)	автомобилостроене (строих автомобил)	отравяне (отравях)
термокопиране (копирах термо)	машиностроене (строих машина)	стъклопоставяне (поставих стъкло)
микрокредитиране (микро кредитирах)	електромашиностроене (строих електромашина)	картосъставяне (съставих карта)
прање (прах)	комбайностроене (строих комбайн)	самоопределяне (определих си)
книгопечатане (печатах книга)	приборостроене (строих прибор)	земеразделяне (разделих земя)
времетраене (време трае)	самолетостроене (строих самолет)	саморазтуряне (разтурих си)
	слънцестоене (слънце стоя)	прахонанасяне (нанесох прах)
		топлопренасяне (пренесох топлина)

С.108

колебание (колебах)	себепожертвование (пожертвах си)	преобразование (преобразовах)
завоевание (завоевах)	самопожертвование (пожертвовах си)	самообразование (образовавах си)
звание (зовах)	повествование (повествувах)	тълкование (тълкувах)
название (назовах)	съществувание (съществувах)	съревнование (съревнувах се)
призвание (призовах)	образование (образовах)	
възвание (възовах)		
пожертвование (пожертвовах)		

предзнаменование (предзнаменувах)	подражание (подражавах) звукоподражание (подражавах на звук)	послание (заимствование из русского языка, где существительное образовано от глагола послать)
наименование (наименувах)	притежание (притежавах)	занимание (занимах)
съболезнование (съболезнувах)	обожание (обожавах)	внимание (внимах)
очарование (очаровах)	държание (държах)	невнимание (не внимах)
разочарование (разочаровах)	въздържание (въздържах)	изгнание (изгоних)
пожертвование (пожертвах)	н е в ъ з д ъ р ж а н и е (н е въздържах)	възпоменание (възпоменавах)
повествувание (повестувах)	съдържание (съдържах)	стенание (стенах)
съществувание (съществувах)	влагосъдържание (съдържах влага)	знание (знаях)
негодувание (негодувах)	наказание (наказах)	краезнание (знаях край)
образувание (образувах)	контранаказание (влияние русского языка, где существительное образовано от «контр- + наказание»)	незнание (не знаях)
тълкувание (тълкувах)	ручение (ручех)	признание (признавах)
ругание (ругах)	показание (показах)	самопризнание (признавах си)
пругание (пругах)	иносказание (сказах иначе)	архивознание (знаях архив)
гадание (гадах)	указание (указах)	естествознание (знаях естественни науки)
задание (задавах)	осезание (осезавах)	отечествознание (знаях отечество)
обладание (обладавах)	изтезание (изтезавах)	изкуствознание (знаях изкуство)
самообладание (обладавах със си)	самоизтезание (изтезавах си)	почвознание (знаях почва)
страдание (страдах)	състезание (състезавах се)	книгознание (знаях книги)
състрадание (състрадах)	мотосъстезание (състезавах се с мотоцикли)	дознание (дознавах се)
оправдание (оправдах)	дерзание (дерзах)	природознание (знаях за природата)
изповедание (изповедох)	терзание (терзах)	библиотекознание (знаях библиотека)
вероизповедание (изповедох вера)	пререкание (пререкавах се)	езикознание (знаях език)
предание (предадох)	желание (желах)	музикознание (знаях музика)
заседание (засядах)	нежелание (не желах)	стокознание (знаях стокове)
издание (издадох)	зложелание (желах зло)	наукознание (знаях наука)
създание (създадох)	пожелание (пожелах)	металознание (знаях метали)
миросъздание (създадох мир)	благопожелание (пожелах благо)	стилознание (знаях стилове)
назидание (назидадох)		
съзидание (съзидадох)		
ридание (ридах)		

С.109

познание (познаях)
себепознание (познаях си)
самопознание (познаях си)
театрознание (знаях театър)
литературознание (знаях литература)
стихознание (знаях стихове)
п о л у з н а н и е (з н а я х
наполовина)
съзнание (съзнаях)
самосъзнание (съзнаях си)
полусъзнание (полусъзнаях)
заклинание (заклинах)
възпоминание (възпомних)
начинание (заимствование из
русского языка, где
существительное образовано
от глагола начинать)
старание (старях се)
събрание (събрах)
писание (писах)
предписание (предписах)
разписание (разписах)
описание (описах)
земеописание (описах земя)
битоописание (описах бит)
животоописание (описах живот)
списание (списах)
радиосписание (списах на
радиото)
съчетание (съчетах)
буквосъчетание (съчетах
букви)

словосъчетание (съчетах
слова)
бракосъчетание (съчетах с
брак)
звукосъчетание (съчетах
звуки)
препитание (препитах)
изпитание (изпитах)
възпитание (възпитах)
невъзпитание (не възпитах)
превъзпитание (превъзпитах)
благовъзпитание (възпитах
благо)
самовъзпитание (възпитах
си)
почитание (почитах)
иконопочитание (почитах
икони)
страхопочитание (почитах
страх)
роптание (роптах)
начертание (начертах)
очертание (очертах)
въстание (въстах)
мечтание (мечтах)
дихание (дишах)
издихание (издишах)
въздихание (въздишах)
ухание (ухах)
благоухание (благоухах)
възклицание (възклицах)
порицание (порицах)
отрицание (отрицах)
себеотрицание (отрицах си)
съзерцание (съзерцах)

миросъзерцание (съзерцах
мир)
мълчание (мълчах)
окончание (окончих)
всеослушание (ослушах
всичко)
обещание (обещах)
вещание (вещах)
завещание (завещах)
предвещание (предвещах)
увещание (увещах)
съвещание (съвещах се)
погребение (погребях)
озлобение (озлобих се)
дръзновение (дръзнах)
проникновение (прониквах)
стълкновение (стълкновях)
прикосновение
(заимствование из русского
языка, где существительное
образовано от глагола
прикоснуться)
остървение (остървях се)
владение (владях)
земевладение (владях земя)
падение (падах)
нападение (нападах)
контрнападение
(заимствование из русского
языка, где существительное
о б р а з о в а н о о т
«контр+нападение»)
ненападение (не нападах)
съвпадение (съвпадах)
несъвпадение (не съвпадах)
попадение (попадах)

грехопадение (падах от грях)	наблюдение (наблюдавах)	приближение (приближах)
бдение (бдях)	метеонаблюдение	сближение (сближих)
заведение (заведоах)	(наблюдавах метеоусловия)	понижение (понижа)
неведение (не ведох)	самонаблюдение	капиталовложение (вложих капитал)
произведение (произведох)	(наблюдавах си)	предложение (предложих)
кинопроизведение	уважение (уважих)	контрапредложение
(произведох кино)	себеуважение (уважих себе си)	(контрапредложих)
поведение (поведох)	неуважение (не уважих)	проектопредложение
сведение (сведох)	самоуважение (уважих себе си)	(предложих проект)
въведение (въведох)	преображение (преобразих)	разложение (разложих)
нововъведение (въведох ново)	изображение (изобразих)	изложение (изложих)
наслаждение (насладих се)	въображение (въобразих)	приложение (приложих)
заграждение (заградих)	съображение (съобразих)	предположение
възнаграждение	изражение (избразих)	(предположих)
(възнаградих)	възражение (възбразих)	разположение (разположих)
насаждение (насадих)	поражение (побразих)	предразположение
лесонасаждение (насадих лес)	сражение (сбразих)	(предразположих)
убеждение (убедих)	отражение (отбразих)	н е р а з п о л о ж е н и е (н е разположих)
учреждение (учредих)	пренебрежение	благоразположение
освобождение (освободих)	(пренебрегах)	(разположих благосклонно)
рождение (родих)	напрежение (напрегах)	неблагоразположение
месторождение (родих в място)	пренапрежение	(разположих
снизхождение (снизходих)	(пренапрегнах)	неблагосклонно)
произхождение (произходих)	микронапрежение	месторазположение
похождение (походих)	(микронапрегнах)	(разположих място)
потвърждение (потвърдих)	свръхнапрежение	законоположение (положих закон)
утвърждение (утвърдих)	(свръхнапрегнах)	телосложение (телох сложи)
възбуждение (възбудих)	спрежение (спреганх)	стихосложение (сложих стих)
заблуждение (заблудих се)	разтежение (разтегнах)	размножение (размножа се)
принуждение (принудих)	протежение (протегнах)	умножение (умножих)
с.110	движение (движих)	брожение (брожих)
провидение (провидях)	е к о д в и ж е н и е (д в и ж и х екология)	унищожение (унищожих)
твърдение (твърдих)	артдвижение (движих арт)	

самоунищожение (унищожих си)	радиоуправление (управих радиото)	предопределение (предопределих)
низвержение (низвергнах)	правоуправление (управих с право)	самоопределение (определих си)
опровержение (опровергнах)	сервоуправление (управих със сервис)	въжделение (въжделих)
богослужение (служих за бог)	рудоуправление (управих руда)	разделение (разделих)
сдружение (сдружих се)	самоуправление (управих с себе си)	подразделение (подразделих)
обкръжение (обкръжих)	домоуправление (управих дом)	поделение (поделих)
разоръжение (разоръжих)	наставление (наставляя)	отделение (отделих)
въоръжение (въоръжих)	представление (представих)	население (населих)
съоръжение (съоръжих)	галапредставление (представих)	народонаселение (народ насели)
електросъоръжение (съоръжих електричество)	галахероприятие)	свръхнаселение (населих свръх мера)
потребление (потребих)	кинопредставление (представих кино)	увеселение (увеселих)
енергопотребление (потребих енергия)	въодушевление (въодушевих)	преселение (пренаселих)
електропотребление (потребих електричество)	удивление (удивих)	изцеление (изцелих)
употребление (употребих)	оживление (оживих)	умиление (умилих)
злоупотребление (злоупотребих)	съпротивление (съпротивих се)	стремление (стремих се)
озлобление (озлобих се)	постановление (постанових)	уведомление (уведомих)
приспособление (приспособих)	обновление (обнових)	томление (томих се)
оскърбление (оскърбих)	приготовление (приготвих)	оформление (оформих)
забавление (забавих се)	явление (явих се)	изумление (изумих)
избавление (избавих)	заявление (заявих)	позволение (позволих)
давление (давих)	C.111	благоволение (благоволих)
поздравление (поздравих)	водоразпределение (разпределя вода)	заколение (заколих се)
направление (направих)	електроразпределение (разпределя електричество)	заслепление (заслепих)
управление (управих)	определение (определих)	подкрепление (подкрепих)
началник-управление (началникът управи)		укрепление (укрепих)
телеуправление (управих телевидение)		разцепление (разцепих)
		сцепление (сцепих)
		отопление (отопих)
		електроотопление (отопих с електричество)
		съвокупление (съвокупих се)
		изкупление (изкупих)

отстъпление (отстъпих)	словоизменение (измених слово)	гонение (гоних)
окисление (окислих)	видоизменение (измених вид)	наклонение (наклоних)
изчисление (изчислих)	звукоизменение (измених звук)	преклонение (преклоних)
летоизчисление (изчислих лета)	обвинение (обвиних)	разклонение (разклоних)
отчисление (отчислих)	самообвинение (обвиних си)	поклонение (поклоних се)
тление (тлех)	извинение (извиних)	склонение (склоних)
впечатление (впечатлих)	провинение (провиних се)	отклонение (отклоних)
осветление (осветих)	единение (единих)	неотклонение (не отклоних)
просветление (просветих)	обединение (обединих)	C.112
размишление (размислих)	еврообединение (обединих в Европа)	пояснение (поясних)
имение (имах)	разединение (разединих)	прояснение (проясних)
умение (умях)	уединение (уединих се)	уплътнение (уплътних)
неумение (не умях)	съединение (съединих)	уточнение (уточних)
недоразумение (недоразумях)	метасъединение (съединих в метасъединение)	опиянение (опияних)
споразумение (споразумях)	присъединение (присъединих)	раздвоение (раздвоих се)
двоумение (умях два неща)	подчинение (подчиних)	успокоение (успокоя)
недоумение (недоумях)	неподчинение (не подчиних се)	самоуспокоение (успокоих себе си)
разпространение (разпространих)	съчинение (съчиних)	наслоение (наслоих)
книгоразпространение (разпространих книги)	словосъчинение (съчиних слово)	разслоение (разслоих)
отстранение (отстраних)	уволнение (уволних)	упоеение (упоих)
съхранение (съхраня)	вълнение (вълнувах)	летоброение (броих лета)
самосъхранение (съхраних си)	изпълнение (изпълних)	настроение (настроих се)
равнение (равнихвах)	неизпълнение (не изпълних)	умонастроение (настроих ум)
изравнение (изравних)	преизпълнение (преизпълних)	построение (построих)
сравнение (сравних)	допълнение (допълних)	песнопение (пех песен)
уравнение (уравних)	съмнение (съмневах се)	търпение (търпях)
наводнение (наводних)	затъмнение (затъмних)	нетърпение (не търпях)
затруднение (затрудних)		дарение (дарих)
разчленение (разчлених)		благодарение (благодарих)
изменение (измених)		ударение (ударих)
		озарение (озарих)
		изпарение (изпарих се)
		одобрение (одобрих)
		неодобрение (не одобрих)

подобрение (подобрих)	преповторение (преповторих)	увлечение (увлякох)
удостоверение (удостоверих)	прение (прях)	слънцелечение (лечих със слънце)
уверение (уверих)	усмотрение (заимствование из руского языка, где существительное образовано от глагола усмотреть)	зъболечение (лечих зъби)
нахерение (нахерих се)	поощрение (поощрих)	биоенерголечение (лечих с биоенергия)
измерение (измерих)	опасение (опасих се)	гладолечение (лечих с глад)
оперение (опрах)	спасение (спасявах)	медолечение (лечих с мед)
зрение (зрях)	душеспасение (спасявах душа)	гроздолечение (лечих с грозди)
полезрение (зрях в поле на зрение)	донесение (донесох)	водолечение (лечих с вода)
презрение (презрях)	възкресение (възкресих)	балнеолечение (лечих в балнео)
обозрение (обозрях)	заметресение (земята се тресе)	кинезолечение (лечих с кинезио лента)
подозрение (подозрях)	потресение (потресох)	раколечение (лечих рак)
умозрение (зрях с ум)	сътресение (сътресох)	билколечение (лечих с билки)
прозрение (прозрях)	угнетение (угнетих)	калолечение (лечих с кал)
мировъзрение (възрях на мир)	изобретение (изобретих)	иглолечение (лечих с игли)
примирение (примирих)	обезщетение (обезщеихя)	топлолечение (лечих с топлина)
удовлетворение (удовлетворих)	усамотение (усамотих се)	самолечение (лечих си)
претворение (претворих)	трептение (трептях)	термолечение (лечих с термо)
олицетворение (олицетворих)	запустение (запустях)	глинолечение (лечих с глина)
боготворение (боготворих)	значение (значих)	парафинолечение (лечих с парафин)
умотворение (творих с ум)	назначение (назначих)	електролечение (лечих с електричество)
стълпотворение (стълпотворих се)	предназначение (предназначих)	климатолечение (лечих с климат)
омиротворение (омиротворих)	преназначение (преназначих)	светолечение (лечих със свет)
умиротворение (умиротворих)	местоназначение (назначих място)	цветолечение (лечих с цвят)
стихотворение (творих стих)	означение (означих)	торфолечение (лечих с торф)
сътворение (сътворих)	отдалечение (отдалечих)	
горение (горях)	влечение (влякох)	
разорение (разорих)	развлечение (развлякох)	
ускорение (ускорих)	извлечение (извлякох)	
повторение (повторих)		

обезпечение (обезпечих)	погашение (погасих)	стокообращение (обратих
попечение (попечих)	украшение (украсих)	стокове)
изречение (изрекох)	смешение (смесих)	превращение (превратих)
сечение (секох)	кръвосмешение (смесих	извращение (извратих)
течение (текох)	кърви)	съкращение (съкратих)
кръвотечение (кръв тече)	решение (реших)	общение (общувах се)
топлотечение (топлина тече)	прегрешение (прегреших)	съобщение (съобщих)
стечение (стекох се)	съгрешение (съгреших)	радиосъобщение (съобщих
разобличение (разобличих)	разрешение (разреших)	по радио)
изобличение (изобличих)	проекторешение (реших за	далекосъобщение (съобщих
С.113	проект)	далеко)
самоограничение	взаимоотношение (взаимно	пресъобщение (пресъобщих)
(самоограничих)	се относих)	посвещение (посветих)
облекчение (облекчих)	съотношение (съотносих)	просвещение (просветих)
омекчение (омекчих)	прошение (просих)	помещение (поместих)
смекчение (смекчих)	опустошение (опустоших)	посещение (посетих)
заточение (заточих)	изкушение (изкусих)	въплъщение (въплътних)
ожесточение (ожесточих)	покушение (покусих се)	превъплъщение
огорчение (огорчих)	внушение (внуших)	(превъплътних)
насърчение (насърчих)	самовнушение (самовнуших)	отмъщение (отмъстих)
учение (учих)	нарушение (наруших)	обръщение (обрътних)
обучение (обучих)	правонарушение (наруших	кръщение (кръстних)
лъжеучение (учих нещо	право)	подаяние (подадох)
ложно)	клетвонарушение (наруших	разкаяние (разкаях се)
нравоучение (нравоучих)	клятва)	покаяние (покаях се)
поучение (поучих)	закононарушение (наруших	отчаяние (отчаях се)
вероучение (учих вера)	закон)	веяние (веях)
обручение (обручих)	разрушение (разруших)	деяние (влияние руского
мъчение (мъчих)	крушение (круших)	языка, образно от глагола
поръчение (поръчих)	корабкрушение (кораб се	деять)
заклучение (заклучих)	круши)	благодееяние (влияние
умозаклучение	съкрушение (съкруших)	руского языка, образовано
(умозаклучих)	обращение (обратих)	от глагола благодееять)
изключение (изключих)	кръвообращение (кръвта се	злодеяние (влияние руского
приключение (приключих	обръти)	языка, образовано от глагола
се)		злодеять)

влияние (влиях)

взаимовлияние

(взаимовлиях)

излияние (излях)

словоизлияние (излях слово)

сияние (сиях)

Приложение 5.

К Главе 4.

4.3.2. Отглагольные существительные в болгарском художественном тексте (Жечев Т. «Митът за Одисей» [litclub.com])

Отглагольные существительные на - *не*

Ние се отдалечаваме от първоначалния смисъл, вложен в тях, използваме ги измъчени и изкривени, превърнати в студени като арктически призраци символи, без присъщото им живо първоначално **пулсиране**, топла слуз и пророческа глъбина.

Погледнато отблизо, просто и естествено, без по-късните наслоения и интерпретации, историята на Одисей не е история на едно **пътуване**, а история на едно **завръщане**.

В **пътуването** на Одисей до Троя няма нищо забележително.

Неговият собствен дял, **превръщането** му в основен герой на древногръцкия епос започва при обратния път, от Троя към Итака.

Той е герой на **завръщането**, а не на **пътуването**.

Странствованията по света, дори съпроводени с одисеевopodobни приключения и перипетии, нямат нищо общо с първоначалния смисъл на мита и символизираната от него човешка одисея, когато не са бедите, мъките, откритията, пропаданията и подемите на едно **завръщане**.

След срещата на Одисей с баща му Лаерт, след новото **откриване** на бащата, светлина озарява не само Одисей, но и Лаерт, а заедно с това и Итака, сякаш всички са завършили един плодоносен кръг от безкрайно **пътуване**.

Азбучна истина за днешната геометрия е, че правата, стигаща с едната си страна до безкрайно отдалечена точка, задължително се връща към нас от противоположната страна, т.е. наподобява окръжност с безкраен радиус, дотолкова изгубила **изкривяването** си, че то се свежда до нула.

От историята на Язон и аргонавтите, от безбройните фолклорни и приключенски мотиви на древната поезия при **търсене** на Златното руно, Колхида, Златния век, Острова на блажените всевиждащият слепец сякаш е имал чувство за изчерпаност на този сюжет, за безплодност на търсенията в неизвестността, за излинялост и вялост на романтическия унес, свързан с всички пътешествия към непостижимото.

Сега Омир само отбелязва най-крайното **отдалечаване** от своя герой от изходната точка, маркира описания от него полукръг от Итака до Троя, като че ли той е бил напълно безметежен, за да съсредоточи вниманието ни върху противоположната полусфера, върху обратния път и така идеално да закръгли участта на Одисей и жребия на одисеевци, да събере началото с края и края с началото, за да удовлетвори своята и на съвременниците си представа за смисъла и съдържанието на едно пълно човешко **завъртване** в безкрайното **въртене** на земните и небесни сфери.

След като предсказва всички беди, които ще сполетят Одисей при **завръщането** му, след като му внушава, че ако не престане да мисли за Итака, той ще стигне до нея дори при всеобщата погибел, предизвикана от необузданата лакомия на неговите спътници, готови да посегнат на божествените крави и овце на Хелиос, пасящи на остров Тринакия, тивският пророк, налокал се с черна кръв, съветва Одисей да не спира с **изтребването** на женихите.

Божествената повеля глаголи чрез устата на пророка и изисква Одисей да направи последната свързваща края с началото крачка, да слее двете точки на кръга с целия просветлен от обиколката разум, да озари и издигне праосновата на човешкото **съществуване** – благословения пастирски и земеделски труд.

От гледна точка на «Одисеята», «Илиадата» е само пунктирано **отбелязване** очертанията на десния полукръг, **пътуването** в собствения смисъл на думата, докато в «Одисеята» е надебелено очертано лявото полушарие, **завръщането** към изходната точка; при това **завръщането** не просто като повторение пътя на **отиването** откъм другия край, а като ново, самостоятелно, пълно с най-големите изпитания приключение – противоположната полуокръжност, противоположна така, че затваря същия кръг.

С други думи и с по-нови сравнения – това не е колумбовско **откриване** на Нов свят и **завръщане** по същия път, а магелановска обиколка, **преоткриване** на Познатото и Близкото.

Описаният от Омир Одисеев кръг е плодотворен, преобразен и преобразяващ, отворен към перспективата за ново **въртене**, на друга степен.

И тъкмо в просветеното **преоткриване** на познатото, а не просто в **намирането** му в същото състояние е смисълът на този кръгообразен път.

Цялата страст е насочена към абсолютното **сливане** на края с началото.

«Всяко **плаване** – казва Колумб от диалозите на Леопарди – е скок от Левкадската скала – само моряците знаят цената на този къс суша, която твърдо стои под краката ни.

И от това равномерно **бягане** на хоризонта пред нас, от пропорционалното отчайващо **отдалечаване** на щастието и миражите на Златното руно, Златния век, Острова на блажените!

Цялото епическо **завръщане** към скалиста Итака е непреодолим зов на кръвта, психологически и практически то дори не е мотивирано, остава неясно, докато откъм поетична страна тегне над Одисей като проклетие и неизбежна съдба, като непобедим и недпредотвратим нагон към земята, към устойчивост вместо клатушкащо се, несигурно море.

Другарите на Одисей, за които неговото **завръщане** е тяхното **пътуване**, от алчност и любопитство развързват грозните торби на Еол и едва не довеждат експедицията до пълна катастрофа.

Започва обратният път, най-трудната част, **свързването** на краищата и началата, изгревът и залезът, инстинктите и разумът, родината и светът, поезията и прозата, **раждането** и смъртта.

Както знаем, «Одисеята» завършва с **избиването** на нахалните и досадни женихи на Пенелопа и примирие между двете воюващи страни в Итака, благословено от Зевс и неговата дъщеря Атина Палада.

Изглежда, за Омир няма съмнение, че приключенията на Одисей са приключения и изпитания на неговия ум при **завръщането** към праховешката основа, към простотата на чувствата, към

топлотата на огнищата, към рода и родината, към сенките на предците, към дом и уют, бряг и пристанище.

И ако сърцето и чувствата едва издържат и се крепят на студения полюс на кръга на пътешествието, често го изоставят, отказват да следват безумствата му, то сега, при обратния път умът изнемогва, обзет от велико посрамление при **преоткриването** на простите и ясни дарове на небето, които по начало е имал, но с демонична гордост е пренебрегнал.

Преодолян е интересът към празничната суета на **тръгването**; преминава заветната черта на младостта, с нейния метежен, търсещ битки и бури дух; духът е преизпълнен, преситен от униженията на опита; умора тегне от ненаситната и лекомислена страст към новото, неизвестност, откривателство; от Новите земи и светове, от тоя все така пресен, млечен бебешки дъх.

Лекият товар на младостта при **пътуването** се е сменил с тежкия товар на зрелостта при **завръщането**.

Този грях е вече непостижим за самия Одисей, с неговия тежък товар на опита, с всичкото бреме на **завръщането**.

Пътуването за него е било **пътуване** към неизвестното, т. е. към живота, **завръщането** е **пътуване** към известното, т. е. към смъртта.

Защото в **завръщането** единственото сигурно е неотменимо приключение е смъртта.

Само за нея може да е така възделено съединението, само тя няма да напусне Одисей по средата на пътя, ще остане докрай негов Ментор в **завръщането**.

Няма нищо чудно, че забравяме, на заден и скрит план сме оставили най-трудната част от пътя на митическите пътешествиници – **завръщането** – забравяме дори за бързия коректив на Магелан с неговия опит да свърже крайната цел с началото, в едно пътешествие да преплува моретата и океаните, в които се къпе земята, да опаше и прегърне краищата на това кълбо, върху което живеем и се въртим, неизвестно от кога и до кога.

В митическия, религиозен и хуманистичен период от своята история човекът всякога е чувствувал, че е осъден да живее върху кълбо, което само се върти около своята ос, а заедно с това

описва безкрайна елипса; той няма да престане да рисува малките и големи кръгове, които сам описва в отреденото му за **пътуване** и **завръщане** време.

Отглагольные существительные на – *ние*

Когато искаме да обозначим неоседливия, неспокоен, бурен, пълен със **странствувания** и **приключения** живот на някого, когато се обръщаме към откривателския дух на ренесансовите пътешественици и откриватели на нови земи, архитипът на Одисей услужливо изскача из гълбините на **съзнанието** ни, **сравнението** с митическия герой на древността красноречиво проговаря и казва всичко.

Когато четем или слушаме някоя заплетена човешка история, пълна с перипетии и опасности, авантюри и щастливи **избавления**, постоянна метежност и случаен покой, ние наричаме това «одисея», убедени, че с една дума изчерпваме **съдържанието** на един живот.

Културното **съзнание** на човечеството си е извоювало и отстоява правото си да приспособява за своите неведоми цели големите митове.

Защото в завръщането единственото сигурно е неотменимо **приключение** е смъртта.

Във всеки случай **обозначението** на това, което днес разбираме като одисеевски тип и одисеевска история, много повече подхожда за Язон и по-древната, наистина авантюрна история на аргонавтите.

Странствуванията по света, дори съпроводени с одисеевopodobни **приключения** и перипетии, нямат нищо общо с първоначалния смисъл на мита и символизираната от него човешка одисея, когато не са бедите, мъките, откритията, **пропаданията** и подемите на едно завръщане.

Знанията са сменили възторженото любопитство, носталгията по близкото – страстта към неизвестното.

Така според Овидий нещастно влюбените в древността се хвърляли от Левкадската скала с надежда, че ако изплуват с помощта на Аполон, ще се избавят от страстта си, а **избавлението** ще им върне истинската цена на живота, който дотогава им изглеждал беден и плосък.

Неизвестен, но плодоносен път е извървяла древногръцката култура, за да узрее у Платон за мисълта, че идеалното **движение** е кръгово, т.е. завършено, заоблено, че началото се събира с края, а краят достига своето начало.

Приближават петдесетте, всички **настроения**, усети, чувства, мисли бавно, но сигурно се оцветяват в друга гама и други тонове.

Почти без да забележим, тласкани от могъщи инстинкти и мътни **желания**, сме достигнали единия полюс на окръжността.

От историята на Язон и аргонавтите, от безбройните фолклорни и приключенски мотиви на древната поезия при търсене на Златното руно, Колхида, Златния век, Острова на блажените всевиждащият слепец сякаш е имал чувство за изчерпаност на този сюжет, за безплодност на **търсенията** в неизвестността, за излинялост и вялост на романтическия унес, свързан с всички пътешествия към непостижимото.

Сега Омир само отбелязва най-крайното отдалечаване от своя герой от изходната точка, маркира **описания** от него полукръг от Итака до Троя, като че ли той е бил напълно безметежен, за да съсредоточи вниманието ни върху противоположната полусфера, върху обратния път и така идеално да закръгли участта на Одисей и жребия на одисеевци, да събере началото с края и края с началото, за да удовлетвори своята и на съвременниците си представа за смисъла и **съдържанието** на едно пълно човешко завъртване в безкрайното въртене на земните и небесни сфери.

И някъде от глъбините се чува последният вопъл на Разпятия, съвършено оголената човешка мъка – защо ме изостави, господи, Лама Сабахтани, толкова дълбоко, че изходът е само от другата страна, от по-дълбокото, зад дъното пак към небето, към **възкресението** и спасителното **съединение**.

Само от изживяната ДО КРАЙ непоносима мъка на тази богоизоставеност, от най-крайния предел на завръщането започват озарените начала, идва победата над невъзкръсната смърт, заслужава се **възкресението**, смъртта поправя смъртта с БЕЗсмъртие.

От гледна точка на «Одисеята», «Илиадата» е само пунктирано отбелязване **очертанията** на десния полукръг, пътуването в собствения смисъл на думата, докато в «Одисеята» е надебелено очертано лявото полушарие, завръщането към изходната точка; при това завръщането не просто като **повторение** пътя на отиването откъм другия край, а като ново, самостоятелно, пълно с най-

големите **изпитания приключение** – противоположната полуокръжност, противоположна така, че затваря същия кръг.

С други думи и с по-нови **сравнения** – това не е колумбовско откриване на Нов свят и завръщане по същия път, а магелановска обиколка, преоткриване на Познатото и Близкото.

Преодолян е интересът към празничната суета на тръгването; премината е заветната черта на младостта, с нейния метежен, търсец битки и бури дух; духът е преизпълнен, преситен от **униженията** на опита; умора тегне от ненаситната и лекомислена страст към новото, неизвестност, откривателство; от Новите земи и светове, от тоя все така пресен, млечен бебешки дъх.

Само за нея може да е така възделено **съединението**, само тя няма да напусне Одисей по средата на пътя, ще остане докрай негов Ментор в завръщането.

Изглежда, за Омир няма **съмнение**, че **приключенията** на Одисей са **приключения** и **изпитания** на неговия ум при завръщането към пращавата основа, към простотата на чувствата, към топлотата на огнищата, към рода и родината, към сенките на предците, към дом и уют, бряг и пристанище.

И ако сърцето и чувствата едва издържат и се крепят на студения полюс на кръга на пътешествието, често го изоставят, отказват да следват безумствата му, то сега, при обратния път умът изнемогва, обзет от велико **посрамление** при преоткриването на простите и ясни дарове на небето, които по начало е имал, но с демонична гордост е пренебрегнал.

И тъкмо в просветеното преоткриване на познатото, а не просто в намирането му в същото **състояние** е смисълът на този кръгообразен път.

Човек трябва да изпита извънредно много, човечеството трябва порядъчно да остарее, за да обърнат на епизода онова **внимание**, което той заслужава.

С всичките си свежи и девствени **осезания**, със сърцето, ръцете, краката, с непохабените си чувства, в хармония с ума, са живели върволицата прадеди на Одисей цели хилядолетия, дори до неговия заседнал на скалиста Итака баща Лаерт, те са живели като ловци и земеделци.

Само от изживяната ДО КРАЙ непоносима мъка на тази богоизоставеност, от най-крайния предел на завръщането започват озарените начала, идва победата над невъзкръсната смърт, заслужава се **възкресението**, смъртта поправя смъртта с БЕЗсмъртие.

